Biogr.
M.
Saml.

Människor

Märta Lindqvist
(QUELQU'UNE)

SKOGLUNDS

In. 40/1116.

Märta Lindqvist

(QUELQU'UNE)

MÄNNISKOR

MÄNNISKOR

av

MÄRTA LINDQVIST

(QUELQU'UNE)

AKTIEBOLAGET
SKOGLUNDS BOKFÖRLAG
STOCKHOLM

IVAR HÆGGSTRÖMS
BOKTRYCKERI A. B.
STOCKHOLM
1938

GÖTEBORGS STADSBIBLIOTEK

INNEHÅLL

Carl Fries 9
Elin Wägner 27
Bror Jonzon 51
Lars Hanson 69
Adolf Kloo 91
Marika Stiernstedt 115
Bengt E. Nyström 129
Gerda Boëthius 149
Carl Eldh 171
Cecilia af Klercker 187
Hjalmar Gullberg 205
Robert Högfeldt 221
Alice Eklund 237
Jeanna Oterdahl 249
Otte Sköld 267
Sigrid Göransson 285
Gösta Forssell 311
Elsa Beskow 339

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBL.

FÖRORD

Föreliggande anspråkslösa porträttstudier i ord ha samtliga ingått i en alltjämt fortlöpande artikelserie i Svenska Dagbladets söndagsbilaga under samma titel som bokens egen. Detta förklarar såväl deras delvisa karaktär av journalistiskt ögonblicksreportage som den omständigheten, att de olika verksamhetsområden och intressesfärer, dem artikelserien avser att småningom belysa, ännu ganska ojämnt och ofullständigt hunnit bli representerade i de hittills publicerade artiklarna. Det har emellertid ansetts befogat att redan nu samla dessa i bokform såsom, låt vara mycket subjektivt tagna, men kanske ändå i någon mån karakteristiska närbilder av nu levande svenska män och kvinnor samt deras gärning till landets och medmänniskornas gagn.

FÖRFATTARINNAN

CARL FRIES

CARL FRIES

CARL FRIES

Ibland kan ett diktcitat komma som en fullträff. Hela tiden det samtal räckte, varpå denna artikel till god del grundar sig, ringde i mitt huvud Heidenstams rader:

Vem ärver ej av sin hembygd drag?
Och den som lyss som liten slarv
till skogens dån får annat arv
är den som föddes vid en gata.

Stämma de orden på någon, så är det på Carl Fries, den nye intendenten för det som officiellt kallas Skansens naturhistoriska avdelning, och som i verkligheten omfattar Skansens djur och växter. När man ser honom, ser man Östergötland, den blonda kraftens landskap. När man hör honom, det vill säga, hör honom berätta barndoms- och naturminnen, är det verkligen den f. d. lille slarven som har ordet, han som lyft sitt arv inte bara från skogens dån utan från slättens omfamning, lövängens folkvisebehag och träsksjöns ur-

tidsdjup — en hel skiftande värld av svensk natur. Den sista av Carl Fries redigerade Turistföreningens årsskrift var den av i år, 1938 — den handlar om hans Östergötland och är själ av hans själ från första till sista sidan.

Samtalet, som åsyftades här ovan, räckte i nära tre timmar, det vill säga, samtal var det knappast, det var huvudsakligen Skansens nye intendent som talade. Han blev inte trött, och den lyssnande blev inte trött heller. Ty det som talades handlade om idel väsentliga ting, om en människas barndom och uppväxtår i ljuset från hemmet och hembygden. Ett ljus, som var så starkt, att det fortfor att lysa över den vuxne mannens väg och gärning, så starkt att även en främling känner värmen därifrån. Carl Fries' memoarer — såvitt jag förstår, är det hans ofrånkomliga plikt mot mänskligheten att skriva sådana — komma säkert att höra till de mest auktoritativa och besjälade Sverigedokument, som nedtecknats.

Rejmyre i det stora skogsdistriktet norrut i Östergötland — *Örtomta* i ett ännu ej fullt utformat slättlandskap — *Risinge* också i norra skogsbygden fast i övergången därtill, med öppna bygder och små sjöar här och där — *Säby* socken i norra Småland mitt i en miljö av ursprunglig natur och generationers ihärdigt män-

niskoslit, som är specifikt småländskt — *Hov* mitt på den äkta östgötaslätten i en fullbordad, mogen landskapstyp — *Södra Vi* i Stångådalen sydväst om Tjust i stor småländsk natur — på alla dessa platser har Carl Fries haft sitt föräldrahem. Många beska ord ha genom tiderna fällts om »konsistoriekärran», på vilken fattiga unga präster med sina familjer skjutsats omkring i stiftet mer eller mindre godtyckligt av biskopar och förmän, men här är åtminstone *en* människa, en prästson, som med djupaste tacksamhet noterar de oskattbara värden han genom denna ambulerande tillvaro i barna- och uppväxtåren tillägnat sig för kommande dagar. Låt oss i detta sammanhang nämna, att utom Carl Fries' far, kontraktsprosten Fries i Södra Vi, även hans farfar och farbror beklätt prästämbetet — den sistnämnde var dr Sam. Fries — samt att han även på moderns sida har prästerligt påbrå, biskop Charleville i Linköping var hans morfar.

På senare åren har intendenten Fries ånyo uppsökt sin barndoms trakter. Det har inte alltid varit enbart glada återseenden, ty den nya tiden har gått fram som en Juggernautvagn över de kära hågkomsterna, den fina ursprungligheten, de intagande detaljerna. Hans sätt att reagera, när han talar härom, är inte det där irriterat tjatiga, som vi andra bruka hemfalla åt, när

vi förfasa oss över hur galet allting är nu för tiden — han känner kanske mer än de flesta på den punkten, men han talar bara mjukt och vemodigt därom för att strax därpå ur denna kulturskymning dyka ned i barndomsminnena som i ett ljushav och komma upp igen med den ena pärlan vackrare än den andra.

Där är till exempel bilden av Örtomta, där bergknallarna sticka upp ur den nuvarande åkerjorden — den forna havsbottnen — och där barndomsminnena förtäta sig kring ån, lilla Skravestaån, som i tallösa slingor vindlade sig fram genom lermarken, medan augustikräftornas klor och känselspröt stucko fram ur de otaliga hålen i de lodräta lerväggarna nedanför vattenytan. Vem tolkar kräftfiskets omätliga tjusning, när i kvällsskymningen håven sänktes och doften av det goda betet lockade fram kräftan ur dess skottglugg, först det lilla argsinta ansiktet och sedan, småningom framväxande, den bepansrade varelsen i dess helhet, tills det småningom mörknade där nere i vattnet av frammyllrande kräftkroppar och håven kunde lyftas med det krälande bytet. Ja, det var ån, ett litet stycke orörd natur mitt i den sedan ett årtusende odlade bygden. Och vad finns nu kvar av den? Borta är den; en rätad avloppsgrav drar ett linjerakt och yrkesmässigt streck tvärs över det forna barndomsparadiset.

Risinge! Det var en betydelsefull epok. Där började sjuåringen i småskola, och där vidgades för honom begreppet *hemmet* till att även i någon mån omfatta begreppet *bygden*. Barnet, säger intendenten Fries på tal härom, söker ju alltid det näraliggande, i hemmet, i trädgården, allt som där kravlar, kryper och växer har det klar och öppen blick för. Inte underligt — barnet står ju ännu sitt ursprung så nära, medan vi äldre äro så långt därifrån både i fysiskt och andligt avseende. Nåväl, i Risinge var det bland annat *landsvägen*, som blev en värld för sig för pysarna Fries, Carl och hans ett år yngre broder, där de dagligen larvade fram på densamma mellan hemmet och skolan. Det var en landsväg av det gamla äkta slaget! Oändligt mjukt buktade den sig fram mellan åkrarna i mångfaldiga krökar, på den tiden hade alla gott om tid och landsvägen med, och ingen människa föll det in att ondgöra sig över de många kurvorna. Och så var vägen täckt av mjölfint damm, vars lena förnimmelse under den lilla nakna gossfoten man ännu tydligt känner. När det regnat, blev det små underbara deltan och arkipelager i dammet, och små bruna fingrar hjälpte naturen att i »lallagröten» forma Gennesaret, Jordan och Döda havet, som man läst om i bibliskan för fröken Pettersson i småskolan.

Fröken Pettersson, apropå det, var nog så sträng, ibland träffade pekpinnen fem okynniga fingrar. Men kring fröken Petterssons skolhus på bergknallen bredde sig en makalös lekterräng, som av pojkarna utnyttjades som lämplig inramning åt den spännande leken »tjyv och polis», medan de mera städade flickorna sedesamt dansade »Och jungfrun hon går i ringen» uppe kring flaggstången. Det fanns barn av mycket olika typer där i skolan, barn från den öppna bygden och barn uppe från Kolmårdens mörka skogsbälte, där det bodde folk av helt annat slag än på slätten. Det var väldig skillnad på lilla tvärsäkra Margit Mercedes Consuela Svensson från Viberga gård, prästgårdens närmaste granngård, och den underligt skygge Hugo Forslund från Stettin, ett av dessa torp på Kolmården, vilkas namn härledde sig från en tid, då Sveriges arm räckte en bra bit ut över världen. Pommern hette sålunda ett annat torp, och där bodde »Pommarn», en redig gubbe, som samlat litet på kistbottnen och som en gång fått besök av tjuven Stenbom, vilken anammat en del av skatten. »Inte för de gör mej nå't, men si de reter mej», sade Pommarn till komminister Fries på tal om stölden.

Tjuven Stenbom hälsade för övrigt i samma veva på i prästgården med. Man skrev år 1905, och unionsbrot-

tet hade nyss timat. Säkert med underliga känslor i hjärtat sprättade prästfrun bort unionsmärkena från prästgårdens två flaggor och gav dem åt barnen att leka med samt satte blå rektanglar i flaggorna i stället. Vad lade nu titulus Stenbom vantarna på vid sitt nattliga besök i prästgården? Jo, en fårbog i pastorns visthusbod och — en av de bortsprättade unionssymbolerna till emballage! Fårbogen fäste barnen sig mindre vid, men att Stenbom hedrat *deras* lekplats och stulit en av *deras* tillhörigheter, det var något så övermåttan underbart, att de kände sig ha fått mottaga en verklig utmärkelse.

I Risinge hade intendenten Fries den sällsynta upplevelsen att återfinna ett glädjeämne från barndomen ograverat. Nedanför Ölstads komministergård, hans gamla hem, låg och ligger fortfarande den lilla Ölstadsjön, en träskmark, som en gång i tiden tillkommit genom en icke fullt rationellt genomförd sänkning, och över vars kärrvegetation och dito djurliv ormvråkarna kretsade, spanande efter grodor och annan kräslig kost. Nu ha de fått sällskap med både skrattmåsar, brunänder och storspovar, ett exempel, säger han, på vissa förskjutningar i svensk fauna, som fått stor räckvidd.

Men ack, landsvägen, landsvägen — vad har det blivit av den? I stället för den händelserika vägen med

de otaliga krokarna och Palestinas karta i »lallagröten» löper nu den ämbetsmannamässiga, permanentade autostradan Finspång—Norrköping kortaste avståndet från det gamla barndomshemmet fram till kyrkan. Borta är den gamla kära vägen, åkermark har det blivit, där den förr tog god tid på sig för att slingra sig fram, men, mirabile dictu, i grödans olika färgnyanser kunde han, som en gång bodde här som barn, ännu avläsa de behagfullt buktande vägkurvorna som en sista, mjukt förtonande skuggning, en halvt utplånad skrift av en gången tids hand.

Och han säger ett sant ord igen: — När jag såg denna rätade väg förbi Ölstads komministergård, så tänkte jag: den gamla tidens väg var en lekplats för barn, nutidens är en dödsplats för dem. Nutidens väg är skapad av bilen, och bilen har inarbetat i oss den felföreställningen, att vi ha så bråttom. Vi *ha* inte bråttom, men vi *tro att vi ha det,* därför att vi veta, att vi ha resurserna för att komma fort fram.

Knutingarp hette gården i Säby socken, där familjen Fries nästa gång slog upp sina bopålar. Mitt i naturen bodde man. Inpå gården låg slåtterängen, lövängen, denna den älskligaste och ljusaste typen av svenska marker och tillika en skaffare i nyttans tjänst, därför att den gav vinterfoder åt kreaturen. Hundra-

tals gårdar i gamla svenska bondebygder har lövängen omslutit, och ingen naturmiljö har så påverkat den svenske bondens naturkänsla som den. »Äng är åkers moder», säger ett gammalt vist bondeordstäv — ett faktum är, menar intendenten Fries, att våra äldsta åkrar togos upp på ängarnas grund. Intill lövängen tog också åkern vid, den sträckte sina försynta trevare, markerade av tåliga smålänningars odlingsrösen, in bland ängspartierna på ena sidan och in åt hagmarkerna på den andra. Dessa hagmarker utgjorde en yttre krets, de levererade bete åt kreaturen och brukades på särskilt sätt för att befordra betet.

Här i Knutingarp hade pastorn eget lantbruk, och hans pojkar hade härliga dagar bland kor och hästar; dagligen red sonen Carl barbacka med spretande ben över den breda hästryggen i väg för att hämta posten. Ibland fick han följa med far och hälsa på i stugorna, exempelvis hos gubben i Rosenlund, som sett en hel del trolltyg i sin dar och bland annat visste berätta om »Skogs-Lisa». — »Frammantill såg ho ut som folk, men baktill var ho ihöli som ett trög.» När pastorn interpellerade gubben om den faktiska förekomsten av troll och jättar, kom svaret: »Ja, nog alltid finns de, men åskan har slagi ihjäl mycke av den skiten, ska ja säga pastorn!» Påtagligare kvarleva av den gamla asa-

tron än den repliken får man leta efter, anser intendenten Fries.

Se'n fogade det sig så, att nästa hem blev Hov, mitt i det klassiskt utformade, myndigt fullgångna, rofyllda östgötska kulturlandskapet, med Tåkern, denna vidunderligt rika, livsfyllda urvildmark, infattad som en sällsamt blixtrande ädelsten mitt i det gyllene smycket. En kvarleva av stenålderns Sverige invid den avklarnade kulturbygden! I en flatbottnad eka stakar man sig fram mellan vassruggarna och kommer ut på små klarvatten med vimlande fågelliv — forntidens landskap med de stora träsken i sänkorna, på vilka stenåldersmannen gled fram i sin ekstock. Tåkern var större på den tiden — för så där en 4—5000 år sedan, men naturen är än i dag densamma som då, därom vittna fynden efter träskfolket i Dags mosse, där man hittat tänder, ben m. m. av samma djurarter, som alltjämt befolka sjön — svanen, de små krickänderna, den bruna kärrhöken m. fl. Det bör vara en hederssak för oss, menar intendenten Fries, att bevara denna klenod, denna dyrbara rest av ett länge sedan förgånget Sverige mitt i östgötaslättens famn.

— Vi kommo till Hov 1912, fortsätter han att berätta, just vid den tiden då Tåkern var hotad till livet,

och professor Lönnberg gick upp till Påboda och sade ett tungt vägande ord om sjöns bevarande. Drottning Victoria gjorde också en kraftig insats i samma riktning, och jag minns, hur gamle 90-årige friherre Hermelin, som varit en av de kraftigaste tillskyndarna till Tåkerns torrläggning, för min far förklarade: »Drottningen har lagt sej i Tåkern, och det kallar di naturskydd!»

Gymnasisten Carl Fries formligen levde vid och på Tåkern under sommarloven från läroverket i Linköping. Studenten Carl Fries visste sedan att uttänja sommarloven från Uppsala universitet till det otroliga — där hemma fanns ju en förtrollad stenålderssjö, som höll honom fången till långt fram på hösten. Dag och natt under alla årstider fick han under åtta härliga år tränga in i Tåkerns hemligheter — vad han *inte* vet om den sjön är förmodligen inte värt att veta.

När han numer reser till föräldrahemmet, bär färden åter till de regioner, där man är andlig östgöte och världslig smålänning. I underbar skogs- och sjönatur ligger hemmet i Södra Vi; idyll och stora landskapslinjer förmälas här på ett oförlikneligt sätt, som givit intendenten Fries rikt material till hans böcker och en alltmer fördjupad visshet om värdet av den gudaskänk

som heter ett föräldrahem på landet, ett hem i dubbel bemärkelse, både inom de fyra väggarna och i visheten att man är ett med den rika naturens värld därutanför — inte främling utan invigd.

Det förefaller, som om en bättre skola för den uppgift som nu blivit hans knappast kunnat tänkas för Carl Fries. Hans utomordentligt djupa förtrogenhet med svensk natur, svenskt växt- och djurliv, vunnen ända från späda barnaår, kommer honom väl till pass, när det gäller att inom Skansens ram styra och ställa på bästa vis för allt det levande, som här skall illustrera fauna och flora ute i svenska marker.

— Jag ger flitigt akt på publiken på Skansen, säger intendenten Fries, det är en värdefull vägledning. Jag ser, att vad de stanna för är djur med rörligt yttre, djur som leka, djur som syssla med sina ungar o. s. v., medan de utan intresse eller också med yttringar av olust gå förbi sådana djur, som inte manifestera sig på annat sätt än uppstoppade fåglar. Detta tillika med den uppfattning jag tillägnat mig ute i svensk natur leder mig att följa den linjen att förskjuta djurbeståndet, så att man blir av med dem, som verka döda, fast de äro levande, och i stället förvärvar sådana, som genom påtaglig trivsel och livlighet bli till glädje. Skansen är inte ett vetenskapligt museum, som behöver regeras av

någon fullständighetsdjävul, vi ha lyckligtvis frihet att välja djurbeståndet, så att det blir till både glädje och gagn.

Genom det öppna fönstret i röda längan innanför Skansens huvudingång ljuda utländska besökares främmande tungomål, då och då interfolierat med en svensk kossas råmande. Ibland ringer telefonen, fogden får order att ta reda på en skadad and, som inrapporterats från trakten av svandammen, och en fru, som skall lämna staden, ber bevekande, att Skansen måtte ta hand om hennes kanariefåglar, som hon inte vill se i främmande händer. Borta i »Gula villan» har den nye intendentens hem inretts. Med honom och hans maka ha också två små söner, fem och åtta år, dragit in där. Att i de åren få bosätta sig på Skansen är — ja, det är bestämt till och med ett strå vassare än att hamna vid Tåkern, det är som att bo i Sveriges själ och dagligen vänja sina unga ögon vid att läsa detsamma som far läser i grödans skiftande färgnyanser, där en gång hans barndoms älskade landsväg gick fram: det förflutnas skugglika och ändå uttrycksfulla skrift i det närvarande.

ELIN WÄGNER

ELIN WÄGNER
i sin humleplantering

ELIN WÄGNER

En människa sade en gång om Elin Wägner:

— Jag är så rädd för henne. När man sitter där några stycken och pratar och utbyter tankar, så sitter Elin Wägner i bakgrunden och bara lyssnar och tittar på en och säger inte ett knyst. *Och se'n går hon hem och skriver en roman om en.*

Elin Wägner myste gott, när jag berättade yttrandet för henne med tillägget, att jag tänkte börja artikeln om henne med att citera det. Hon opponerade sig inte, säkert ej för att hon tyckte beskrivningen stämde, utan för att hon kanske anar, hur svårt det är för en stackare att få en hygglig början på en artikel. Och då var hon väl så hjärtans god, att hon inte ville ta den lilla tacksamma ingressen ifrån mig.

Ty hon är verkligen en god människa, Elin Wägner. Nu när jag sitter och tänker tillbaka på besöket nere i hennes smålandshem en spirande vårdag i maj, minns jag inte främst den trevliga gården, inte den goda maten hon bjöd på, inte de roliga — för mig roliga — samtalen, inte den förtjusande bilturen i trakten, inte

ens den sköna, betvingande utsikten från hennes gavelveranda, utan först och främst den egendomliga utstrålningen från henne själv, av blyghet, humor och först och främst godhet, inte av det där fryntliga, omfamnande slaget, utan en mild, försynt, finkänslig godhet, som värmer långsamt och lenande, liksom på avstånd.

Gården hon bor på ligger i Bergs socken i västra Småland, inte precis vid allfarvägen, ty det är åtta kilometer till Lidnäs järnvägsstation, men inte heller undangömd, ty Bergslunds samhälle — Elin Wägner ogillar livligt namnkonstruktionen med det bristande sinne för realia den vittnar om — ligger ordnat runt omkring, och grannsämjan mellan det och Elin Wägner är det intet fel på. Det har framför allt inte försports något missnöje, när hennes bygdeskildringar, som ändå kanske i någon mån hämtat modeller från trakten, kommit ut i bokform. Beror det kanske på att författarinnan här befinner sig i sin barndoms nejd, där hon tillbragt flera år av sin tidiga levnad, och att hon därför hör hemma här och tillhör de här boende på ett särskilt sätt? Född är hon visserligen i Skåne, men hela möderneslägten hade hon här i trakten, morfar var prost i Tolg, grannsocknen till Berg, och i den sistnämnda var hennes morbror präst. De hette Ekedahl och till-

hörde en gammal prästsläkt från 1600-talet. Elin Wägners far kom som ung informator till Asa i morfars pastorat, och här lärde han känna prostens dotter, som blev hans maka men dog, när den lilla dottern Elin bara var tre år. Om somrarna voro de tre barnen regelbundet hos morfar eller morbror, det var den stora årliga upplevelsen, som man blickade fram emot hela vintern. Så kom det sig, att det blev Småland som tog Elin Wägner fången för livet, och att hon, när hon skulle ordna ett hem åt sig för resten av sin levnad, valde att slå sig ned i barndomsparadiset, där hon känner varje träd och sten och är djupt förtrogen med sägen och tradition och allmogens mentalitet.

När Elin Wägner ser ut över sin hembygd och talar om den, har man en förnimmelse av att den blommar av liv, hågkomster och hemligheter överallt. Där ligger Bergsjön och glittrar i solljuset — den är troligen en rest av den stora Värendsjön som legat här i gamla tider. I trakten ligger Bergs säteri, därifrån var Sinclair, hjälten i Sinclairsvisan. Här bodde en gång Viktor Rydberg som informator hos familjen Gyllenswärd, hit till denna trakt förlade han händelserna i Singoalla, på Slättö ute i sjön tänkte han sig släkten Måneskölds slott, och en grotta uppe i bergen har Elin Wägner själv identifierat med Singoallas grotta.

Och länge sedan förbirullade århundraden ha tryckt sina hjulspår i den uråldriga marken här nere. Namn som Torshult vittna om gammal asadyrkan. När en väldig fura en gång stupade och rev upp väldiga jordkokor med rötterna, trädde i dagen en gammal hällristning, där man ser solhjulet — namnet Hjulatorp finns i trakten — konturer av skepp, människofötter och en ren hieroglyfskrift av vida äldre datum än runorna. Offerkällor har det också funnits i socknen. Och både i »Åsa-Hanna» och »Svalorna flyga högt», berättar Elin Wägner om de gamla magiska föreställningar, som levat kvar här intill sena tider. Leva kvar än för resten, fast det vanligtvis gått så, att folket tappat kontakten med själva den grundläggande tanken och bara har de yttre attrapperna kvar. För inte så länge sedan var det vanligt att skrapa lös gul mossa från ladugårdsväggen och ta in mot gulsot. Patienterna blevo också krya, men när Elin Wägner påpekade detta för en läkare, blev han förargad.

— Ja, gulsot *blir* ju bra, menade han torrt.

Och vid ett ystkalas för något år sedan — ystkalasen höra till de stora evenemangen i trakten — berättade man om en gumma på orten, som hade förmågan att dra till sig mjölk och grädde. Två usla kor hade hon, men icke förty fanns det alltid fullt upp med prima

grädde och mjölk i hennes stuga. Varför? Ja, — och så smålog man med en blandning av självömkan över att man alls talade om så'n vidskepelse, men samtidigt med en viss hemlighetsfullhet — inte för att man visste så säkert, men nog påstods det, att hon brukade gå tre gånger runt gödselstacken och säga: »Så långt som detta ropet når är samket mitt». Samket, det betydde alltså den samlade, samkade kvantiteten av mjölkproduktionen i trakten. Nu är gumstackarn död, hon dog en naturlig död eftersom hon hade turen att leva på det upplysta 1800-talet, men hade hon varit 300 år tidigare här på jorden, hade hon med all säkerhet slutat som häxa på bålet.

Sjö och skog, skog och sjö växla; står man uppe på Nyängsbackar och ser ut över det sköna landskapet, ser man sjöarna ta varandra i hand till en blå ringdans mellan skogshöjderna. Längs floderna och det sammanhängande vattensystemet över huvud taget skred bebyggelsen i forna tider allt längre uppåt landet, bananде sig väg genom de väldiga skogsbältena, som erbjödo förstklassiga tillhåll för rövarhorder, för Dacke och hans män; hans minne är knutet till Helgö i trakten. I de gamla krönikorna, dem Elin Wägner grundligt penetrerat, läser man jämt, säger hon, om hur danskarna foro fram här, brände och slogo ihjäl. Det var

för resten eget att iakttaga, hur Småland och Skåne alltid lågo i luven på varandra också under officiell fredstid, medan det rakt motsatta var förhållandet med Småland och Blekinge, som höllo grannsämja mitt under rykande krig.

— Nyängsbackarna, säger Elin Wägner, verka än i dag, sedda på håll, som urskog. Och i Uvakull bor skogsrået. I min barndom fanns det ännu folk som sett henne och sett när röken steg från hennes byk nere vid sjön. Och den gamla historien om kyrkan och jätten lever kvar här också.

En gammal sägen, fortsätter hon, vill veta, att de gamla smålänningarna hade gåvan att på förhand känna till sin dödsdag. En dag gick Vår Herre omkring här nere i Småland och fick då se en man, som band ett stängsel av alstörar med björkris, vilket inte ansågs så vidare hållfast, men mannen förklarade sin åtgärd med att »alestavar och björkehank räcker året ut», och längre visste han, att han inte skulle leva. Men när Vår Herre kom underfund med detta, tog han ifrån smålänningarna förmågan att se in i framtiden. Den historien har sin aktualitet, när man besinnar, hur vi människor går och vädrar katastrofer och inte bryr oss om att ta vara på tiden, medan den är.

— För närvarande håller jag på med fortsättningen

på min senaste bok, »Genomskådad», säger Elin Wägner. Men det är inte omöjligt, att jag sedermera återvänder till den småländska motivkretsen, fast jag tänkte lämna den, när jag givit ut »Gammalrödja» 1931. Men jag har fått nya synpunkter sedan dess.

Det uttrycksfulla och moderna amerikanska adjektivet »high-brow» passar minst av allt på Elin Wägner och hennes inställning till det som är gammalt och fornt, till flydda tiders visdom och döda släktens erfarenheter. De gamla visste så mycket, säger hon. Man skall inte var säker, att man själv är så mycket klokare än de. Hyltén-Cavallius säger, att vad han samlat av folkloristiskt vetande, har han huvudsakligen fått från gamla gummor. I alla fall har man kommit underfund med att åtskilligt av de gamlas vetande ingalunda saknar sitt värde, till exempel det där med att bära vissa läkeörter och kryddor på sig. Förr i världen lät man aldrig lysa för sig förrän vid nymåne, och det gör de för övrigt ännu, fast nu vet de inte längre varför. Att månens rytm, som dock har sin av vetenskapen erkända inverkan på tidvattnet, också kan ha andra verkningar, förefaller ju dock ganska naturligt, men folk reflekterar inte längre på anledningen till att »det som ska växa ovan jord ska sättas i tilltagande och det som ska växa under jord — potatis t. ex. — i av-

tagande». Begreppen är stadda i upplösning. Man hugger ned sina vårdträd utan känsla för traditionen, som går tillbaka till urreligionens träddyrkan. För resten, det var rent förfärligt att gå och ta bort vår gamla almanacka med märkena från bondepraktikan och från katolska tiden. Allt är ju utplånat.

Vattnet i bäckar, som rinner mot norr, har av ålder ansetts hälsobringande, berättar hon vidare. Och hon omtalar, att en gubbe, som på sin ägandes mark råkade ha en norrut rinnande bäck — här nere löper ju de flesta vattuflöden i sydlig riktning — tog bra betalt av folk för att de fick hämta vatten i bäcken. De kom åkande långa vägar med spannar och behållare för att få med sig av det dyrbara vattnet, och gubben tjänade pengar i långa banor. Kloka gubbar och gummor finns det nog kvar här och där än i dag, säger Elin Wägner, och original blir vi ju alla undan för undan, om vi får leva, jag är på god väg själv.

Ja, nog är hon original såtillvida som hennes hjärtas godhet bland annat låter hennes trevliga hem vara en öppen fristad inte bara för hennes egna vänner utan också för andra, främlingar och gäster i behov av vila och ro. Det behövs ingen övertalning, det är bara att komma, man blir inte krävd på trosbekännelse av något slag, bara mottagen, ommånad, lämnad åt sig själv

om man föredrar det, över huvud taget bemött precis som man behöver. Hemmet är förtjusande i sitt slag, inte luxuöst, inte heller så hypermodernt, fast Carl Bergsten byggde det, men behagligt, begagnat, bebott. I köket härskar Linnéa, Elin Wägners faktotum och goda genius sedan trettio år tillbaka; vad hon åstadkommer av hemtrevnad och läcker förtäring är värt betyget berömlig. Schäfern Finn och huskatten Tekla demonstrera ett levnadsvett och en inbördes fridsamhet som äro självfallna i en fredsväns hem.

Freden, ja. Man kan inte tillbringa många timmar under Elin Wägners tak, utan att det ämnet kommer på tal.

— Ju mer vi lösgör oss från vördnaden för livet, säger hon, desto rotlösare och olyckligare blir vi. Men jag tror nu för min del, att vad vi för närvarande går igenom är en övergående period. Stoltheten över tekniken och alla våra övriga ståtliga landvinningar har börjat mattas, den mänskliga självhärligheten är på upphällningen. Fast det nationella självförhärligandet är ju ett fenomen för sig. Att kristendomens dygder får träda i bakgrunden är därvid bara en naturlig sak, de står i logiskt motsatsförhållande till det nationalistiska idealet, som alltså lika logiskt måste ta avstånd från kristendomen. »Lären av Mig, ty jag är mild och

ödmjuk av hjärtat» — det är ju, som sagt, raka motsatsen till nationalismens inställning. Men jag tror det kristna idealet kommer igen, när det andra fått löpa linan ut. Jag tror på en vändning och en renässans. Nutidens störste man är Gandhi, han river oavbrutet ned sin egen auktoritet, och trots detta växer den oavlåtligt, ty han lever på människors kärlek — han förverkligar Kristus i sitt handlande.

Jag tror på ädelmodets magi mer än på vapnens, i all synnerhet offensivvapnens, fortsätter hon, och hon erinrar om kväkarnas insats i arbetet på världens, människornas humanisering. Själv kom hon i kontakt med dem efter kriget, bland annat i England, där hon 1921 råkade Ruth Fry, ättling av den gamla klassiska kväkarsläkten med detta namn. Både den och släkterna Barclay, Fox m. fl. finnas fortfarande kvar i England, ofta är det kända banker som bära dessa namn, alltsedan folk i flydda tider förtroendefullt anförtrodde sina jordiska ägodelar att förvaltas av kväkarna med deras notorisk vordna ärlighet.

— Kväkarna, säger Elin Wägner, tror på den gudomliga gnista som finns nedlagd hos varje människa. De kallar den omväxlande »the Seed» och »the Light». Där den gnistan inte kan nås, inte bringas att lysa, där har, enligt kväkarnas synpunkt, kärleken inte varit av

den rätta värmen. Men Guds budskap är inte slut med sista sidan i Uppenbarelseboken. Han har andra vägar att nå sitt mål — en tanke som i våra dar är accepterad på många håll, medan den på Fox' tid var alldeles ny. Den blev emellertid då så mycket mer fruktbärande, och kväkarna fick en makt över människornas sinnen, som bara kan jämföras med apostlarnas under den första kristna tiden. En väldig litteratur blomstrade upp omkring dem, Fox, Pennington, Penn och allt vad de hette, många av dem martyrer, som nedskrev sina vittnesbörd kanske dagen före sin avrättning. Det är dokument, som kan ställas närmast bibeln i fråga om kristen auktoritet.

Förkunnelse och sång spelar föga eller ingen roll vid kväkarnas sammankomster, predikstol och orgel saknas i deras gudstjänstlokaler. Vigsel sker inför församlingen, kontrahenterna får ett vigselcertifikat; i det amerikanska certifikatet är numer löftesordet om makarnas sammanhållning »until death us do part» struket, ty för kväkarna sätter icke den lekamliga döden en gräns för äktenskapets fortvaro. Kväkaräktenskap ha även ingåtts i Stockholm, där det lilla svenska samfundet brukar ha sina sammankomster i Birkagården. Ritualen här säger sig Elin Wägner icke känna.

Från en dylik angelägenhet av rituell natur är det

lätt och i dessa dagar naturligt att komma över till frågan om kvinnliga präster.

— När kyrkan en gång kommer i *nöd,* löser sig den frågan av sig själv, säger Elin Wägner. För närvarande tror jag inte det går. Tills vidare är kvinnorna för starkt influerade av kyrkan som institution, och det lägger hinder i vägen. Det sades på tal om kvinnliga landshövdingar, att den kvinnliga auktoriteten inte skulle räcka för det ämbetet. Men har kvinnan inte auktoritet, duger hon lika litet till präst som till landshövding. Vi är komna långt bort från den tiden, när kvinnan bara behövde ta av sig sitt huckle inför stridande män, så stod männen där som förlamade — det var visst i Sibirien eller Turkestan detta förhållande rådde. För resten har det nog över hela världen funnits en matriarkatets epok, en moderväldets tid. I Afrika, Asien och Amerika försvann den med kolonisationen, i Europa utplånades matriarkatet av judar, greker och romare — i Kanaans land var det judarna som utrotade modergudinnan, och dansen kring guldkalven var förmodligen ett tillfälligt återfall till hennes kult.

— Här i Värend, fortsätter hon, är urgammal matriarkalisk bygd, här var det till exempel alltid lika arvsrätt. Forskarna har tagit död på hela Blendasagan som idel påfund, men någon annan förklaring till

värendskvinnornas privilegierade ställning har de inte kunnat prestera, utan bara menat att smålänningarna varit före sin tid. I själva verket är det alldeles tvärtom: de var *efter* sin tid och hade vägrat ändra sig efter likriktningen. De var konservativa, helt enkelt.

Ty sedan urminnes tider har det varit *kvinnan* som fått ärva, säger Elin Wägner vidare. Emilia Fogelklou, som sitter och fördjupar sig i de gamla landskapslagarna, har fått fram uppseendeväckande saker på den punkten. Och går vi till de homeriska sångerna, så ser vi, att både Helena och Klytemnestra hade bröder, men det var i båda fallen kvinnorna som blev arvtagerskor. Helena ärvde Sparta, och Menelaus blev kung där genom sitt giftermål med henne. På samma sätt var Argos Klytemnestras arvedel, och därigenom kom Agamemnon att bli dess härskare. Det är precis likadant i de gamla sagorna; märk väl, att aldrig talas där om prinsen utan alltid om prinsessan och halva kungariket — det var kungadottern, inte sonen, som ärvde. Och detta är visst inga tomma påhitt, ty sagorna speglar troget de sociala förhållandena från de tider, då de blev till. Enligt Gilbert Murray har det en gång i det gamla Grekland varit så, att en man inte kunde förvärva sig minsta jordlapp utom genom gifte.

Stöd för sin uppfattning om döttrarna som arvta-

gare har Elin Wägner tyckt sig finna bland annat i bibeln hos en av profeterna, där det talas om, att döttrarna »skola komma till regementet». Men olyckligtvis råkar detta stå i en gammal översättning och har komplett försvunnit i de nyare, givetvis också i den nu gällande, vilken Elin Wägner är ledsen åt, dock inte bara för att detta speciella, av henne uppskattade bibelställe råkat försvinna, utan av enahanda skäl som försatt en ansenlig skara bibelläsare i harnesk mot densamma, nämligen för dess nivellerade uttryckslöshets och bristande pregnans' skull. Från att en gammal översättning alltså hugnade Elin Wägners hjärta med följande ord: »Joseph skall tilwexa, han skall tilwexa likavist som vid en källa: Döttrarna träda fram uti regementet» bjuder den nuvarande translationen bara på det meddelandet, att »vinrankorna skola sticka upp över muren», medan döttraregementet alldeles trollats bort.

Men det är inte bara detta exempel Elin Wägner anför, när hon kommer in på kapitlet om olika bibelöversättningar och nedkånkar en rad svenska och engelska dylika samt brer ut dem på bordet i solskenet jämte konkordans och uppslagsböcker.

— En tid, säger hon, gick jag och beundrade tankegången i Ordspr. 6: 27, där det i en äldre översättning hette: »Kan ock någon behålla eld i barmen,

så att hans kläder icke brinna?» Jag tänkte i min oskuld, att detta var något symboliskt och innebure, att en stor tanke liksom brände igenom och präglade sin bärares hela väsen och framträdande. Nej då, nu står det i nya översättningen »mantelveck» i stället för »barmen», och jag vet nu, att det som åsyftas är något rent konkret, svårigheten att bära en brinnande låga med sig och söka skydda den med den upplyftade mantelfliken. Det var alltså en missuppfattning av mig — men det var en så trevlig missuppfattning . . .

Och i det där språket ni vet om det återupprättade Israel i Jesaja 9: 5, som talar om krigarens sko och hans mantel som sölades i blod och skall uppbrännas i eld, där talar Melin i sin översättning om »den bestövlades stövel». Det om något är väl ett uttryck, som kan sägas vara aktuellt just i denna tid. Jag var glad en hel dag över den bestövlades stövel, men i nya översättningen har den blivit »skon som krigaren bar i stridslarmet» rätt och slätt.

Ibland kan det vara ganska roligt att jämföra med utländska bibelöversättningar. I 2 Mosebok 3: 14 kallar sig Gud enligt gamla översättningen *»Jag skall vara»*. I vår nya har det blivit *»Jag är»*. Men i en tysk översättning står det *»Jag är här»*. Det är som en skridning, där Gud kommer en allt närmare. Så erinrar jag

mig ett annat exempel, ur Apostlagärningarna, där Filippus sändes att möta och samtala med drottningens av Etiopien hovman — så heter det, helt intetsägande, i vår bibel. Men i en fransk bibelöversättning talas det om drottningens *eunuck*. Tänk så mycket starkare lokalfärg det ordet förlänar åt hela episoden!

En lekman undrar ibland verkligen, säger Elin Wägner tankfullt, hur det kan hänga ihop med dessa varierande översättningar, varav den ena ibland formligen bryter sönder eller stryker över den föregående. Tänk på änglahälsningen vid Betlehem! Det är väl ett av de mest eklatanta fallen. Och efter vi nyss talade om kvinnliga präster — ni minns det allbekanta ordet hos Paulus om att kvinnan skall tiga i församlingen? Men vet ni, vad som står där mer i detta sammanhang, och vad som tidigare stått där?

Och Elin Wägner bläddrar med snabba fingrar i sina biblar och får upp 1 Kor. 14: 35 med orden: »Vilja de (kvinnorna) hava upplysning om något, så må de hemma fråga sina män, ty det är en skam för en kvinna att tala i församlingen». Detta är den nu gällande översättningen. Men i den äldsta version Elin Wägner företer heter det: »Det står icke qvinna väl» och i en nyare: »Det är icke anständigt för kvinnan att tala i församlingen».

— Alltså, säger Elin Wägner och ler sitt mångtydiga leende, alltså ser ni, hur uppfattningen om kvinnans tal i församlingen skärpts undan för undan hos våra bibeltolkare. Först var det bara så, att det inte anstod, passade sig för kvinnan att tala i församlingen, sedan blev det »icke anständigt», och nu till sist har det blivit »en skam». Och då vet man ju ändå, att vad det än står i grundtexten — *vad* står där för resten? — så måste det bara ha varit ett tillfälligt och rent tidsbetonat uttryck för en stämning, som icke var *kristen*, utan rätt och slätt en kvarleva av den judiska patriarkalismen. När jag besinnar detta, så kommer jag ihåg en skotsk prästänka, som var närvarande vid ett fredsmöte i Bryssel för en fyra, fem år sedan. Hon hade ett anförande, där hon bland annat sade ungefär så här: »I fyrti år har jag varit prästfru, och på hela den tiden har religionen inte angått mig. Men nu förstår jag vad den handlar om — *je sais que Dieu est mère*». Och jag minns också det leende, som krusade de närvarande herrarnas läppar . . .

Nej, säger Elin Wägner, felet är nog det, att vi har för lite ömsesidighet i församlingslivet. Det är som kväkarna brukar säga: vi har ingenting emot prästerna, men vi vill att hela församlingen ska vara med. Vi måste tillbaka till utgångsläget i den första kristna

kyrkans tid, då nattvardsbordet var ett bord, som *alla satt omkring*, inte ett som stod undanmakat med en *ensam* människa stående framför detsamma. Utan all gensägelse upplever vi ju nu en sannskyldig avkristning i världen. Frankrike började, sedan kom Ryssland och så nu Tyskland. Man kan få bevittna rent fantastiska saker i den vägen. Jag minns jag råkade en gång några franska arbetare, som knappast över huvud taget hört talas om Kristus. Jag fick bevittna effekten, när sammanhanget kring honom lades upp för dem och de alltså fick det hela fullkomligt friskt och nytt — intrycket det gjorde på dem var helt enkelt oerhört. Jag tror människor går omkring med en obeskrivlig tomhetskänsla inom sig — fast de säger ju så lite . . . När de någon gång verkligen öppnar sig, kan man få vara med om otroliga saker. Och då känner man bäst, hur rådlös man innerst är. Nej, vi behöver en kyrklig förnyelse, så att inte bara *en* människa talar, utan de mångas samlade erfarenheter får komma fram. Väckelse behöver vi, och en sådan kan komma, när vi minst väntar det. Och i former, som vi aldrig anat.

Timmarna ha flugit, bilen väntar för att föra gästen tillbaka till stationen. Elin Wägner går med sin besökare till den låga grinden, som är så låg, att den mest tycks sitta där för syns skull, man kan kliva över den,

om så är, något direkt avstängande moment mellan yttervärlden och henne, som bor därinne i det trevliga, lantliga huset, är den inte. Det är precis en sådan närmast obefintlig grind, som kan sägas vara symbolisk för författarinnan och människan Elin Wägner. Som författare mötas hon och verkligheten och skaka hand i hennes böcker över dylika obefintliga stängsel, och som människa står hon, all sin tysthet och försynthet till trots, öppen och tillgänglig för den hon känner behöver henne. När Elin Wägner anser Nathan Söderbloms skimrande strof »Se, kärlet brast och oljan är utgjuten» vara det *stora* nyförvärvet i nya psalmboken, är detta signifikativt; strofens innehåll svarar mot det starka drag av självutgivande och självutplånande, som går igenom hennes egen personlighet. I det »världens sorgehus», om vilket den store ekumenen talar i ovannämnda psalmvers, har Elin Wägner tänt mer än en klart tindrande låga, och ekumeniskt är hennes sinnelag i en grad, som gör henne till präst, om också inte med kappa och krage, vid barmhärtighetens altare i människokärlekens universella helgedom.

BROR JONZON

BROR JONZON

BROR JONZON

Folkskoleinspektör — ordet framkallar en idéassociation med något oåtkomligt torrt, sakligt, ämbetsmannamässigt, inte sant? Enfaldigt nog för resten, men man får ju sina komplex gent emot vissa ord och termer, det kan inte hjälpas. Så kommer verkligheten och splittrar komplexen — verkligheten är i detta fall identisk med dr Bror Jonzon, förste folkskoleinspektören i Stockholm. Av de ovanstående adjektiven — torr, saklig, ämbetsmannamässig — är det bara det mellersta som passar in på honom, ty saklig är han i ordets bästa bemärkelse. Men torkan och ämbetsmannamässigheten lysa med sin frånvaro i hans ljusa, vänsälla, starkt mänskliga personlighet. Är det en ny tid som präglar honom eller han som inlett en ny tid inom det speciella fack, som är hans? Kanske verkan är ömsesidig. Kanske också hans liv hittills, som förefaller utstakat efter klara, räta och sunda linjer, bidragit till att forma denna skolchefsgestalt, som åtminstone en utomstående tycker måste vara idealisk för alla dem som sortera under honom, både ungdomar och lärare.

Dr Jonzons far, nyligen avlidne kontraktsprosten i Ljusdal, var på sin tid föreståndare för folkhögskolan i Bollnäs. Mor höll i sex år skolhushåll i Uppsala för sina fyra pojkar, Israël, nu föreståndare för Forssa lantbruksskola, Bror och Bengt, den senare numera biskop i Luleå stift, samt Torsten, som vid sin död för några år sedan var lantbruksingenjör i Kalmar. Det var 1899 som skolhushållet begynte, och därmed inleddes en lång Uppsalaperiod, som faktiskt inte avslutades förrän 1932, när utnämningen till undervisningsråd föranledde flyttning till huvudstaden. Men sommarferierna tillbragtes i Hälsingland, och under vandringarna med far i skogsbygderna växte sig hembygdskärleken stark.

Uppsalaminnena forma och indela sig helt naturligt i vissa tidsperioder, var och en förbunden, mer eller mindre, med en speciell miljö. Det är roligt att höra Bror Jonzon berätta därom. Först var det fasterns, domprostinnan Sundelins, man kan gott kalla det teologiska salong i hemmet vid S:t Larsgatan mitt emot Upplands nation. Ovanpå Sundelins bodde gamle professor Martin, han som inte *läste* böcker utan *skrev* dem; huset var, om man så får säga, genomteologiserat från grunden till takåsen. Hos Sundelins gingo diskussionens vågor höga i åratal, främst vid de teolo-

giska diskussionerna vid kyrkkaffet om söndagarna efter högmässan, när man bland gästerna ofta såg professor Kolmodins örnprofil och dåvarande domkyrkovicepastor J. A. Eklunds spelande ögon. J. Källander var där, och gamle komminister Olle Holm, och i soffhörnet tronade, vördnadsbjudande och oemotsagd, med sitt långa vita profethår över axlarna, Waldemar Rudin. Värdinnan själv, en gammaldags ädel kristen, av lätt pietistisk anstrykning men vidhjärtad och kärleksfull, deltog livligt i diskussionen, som för övrigt utmärkte sig för stor och vid horisont — om det så varit fritänkare, som ramlat ned i den sundelinska kretsen, hade de varit välkomna att yttra sig, säger dr Jonzon.

Sedan kom perioden i Nedre Fjellstedtska — skolhushållet var upplöst, och mor hade återvänt till hemmet, som nu flyttades till Ljusdal, där far utnämnts till kyrkoherde. På Fjellstedtska studenthemmet vidtog nu en de gyllene vänskapsförbindelsernas tid. Främst i raden av trofasta vänner från de oförgätliga åren står i Bror Jonzons minne den nyligen hädangångna, av alla saknade solskensmänniska, som bar namnet Gustaf Lizell. Den blivande domprosten var pater på hemmet, ett ämbete som han förvaltade med all den hjärtliga urbanitet, som fanns nedlagd i hans natur. Det mu-

sicerades väldeliga på hemmet. Framlidne docenten Gustaf Lindberg var en ypperlig pianist, och man sjöng unisont och i stämmor, så att taket kunde lyfta sig, för att inte tala om vårens serenader, vilka ibland kunde uppgå till halva dussinet på en och samma natt. I övrigt roade man sig bland annat med ett så oskyldigt nöje som brädspel, och Bror Jonzon jämte värmlänningen Larsson behandlade en gång tärningar och brickor till den grad intensivt och långt in på natten, att en under dem boende plugghäst och teolog slutligen i överrock och galoscher fann sig föranlåten att efterhöra, huruvida de rullade klot däruppe. Varpå den blivande folkskoleinspektören och hans vän hämnades för detta intrång genom att framtaga ett krocketspel och börja spela i hallen utanför.

Så var det nationslivet på Gästrike-Helsinge, där Bror Jonzon var kurator åren 1910—12 med Nathan Söderblom som nationens inspektor. Att nationens 100-årsjubileum råkade infalla mitt under denna tid gjorde den till en krävande men också minnesrik tid. 100-årsjubileer ha för resten förföljt Bror Jonzon. När Uppsalasången 1913 med kunglighet och mycken stånd begick sin 100-åriga tillvaro, var han studentkårens ordförande, och när Allmänna sången 1930 på liknande sätt högtidlighöll sitt 100-årsminne, var han dess

ordförande. På de berömda söderblomska mottagningarna i Staby prästgård var värdens unge landsman en flitig gäst. Där trivdes både teologiskt allvar och studentikost skämt. Dr Jonzon erinrar sig bland annat, hur han en gång fick sjunga Gluntens parti, medan Söderblom effektfullt utförde Magisterns i »Harpospelet på Scylla», som Söderblom valt att sjunga till den vid tillfället närvarande store teologen Deissmans ära.

Och O. D.! Där fungerade Bror Jonzon som kamrer i några år, sjöng något litet under Hedenblad men framför allt under Alfvén, var med om framförandet av Cherubinis Requiem i Stockholm och om två tysklandsresor, 1912 och 13, till Dortmund och Stuttgart, för att inte tala om alla sångarfärder i hemlandet. Särskilt erinrar han sig en speciellt lyckad sådan anno 08 genom Hälsingland, Ångermanland och Västerbotten med sluttakt i Narvik. Den färden leddes av ingen mindre än Manfred Björkquist, vilkens föräldrahem, den gammaldags prästgården i Gideå, gästades, och solisten på färden var en annan icke heller obekant herre, nämligen Ernst Eklund, numera framgångsrik teaterdirektör och känd för sin utmärkta sångröst.

Så gingo uppsalaåren — inalles inte mindre än trettiotvå. Under den tiden var det bara åren 1905—09,

sångar- och studieåren, som Bror Jonzon släppte kontakten med skolan. År 1909 knöt han an vid skolvärlden igen, nu som lärare i Uppsala enskilda läroverk, gamla kära »Skrapan», där han bland annat fick anställa förhör vid sin första studentexamen med sin egen broder, Torsten, och med en del ynglingar, som sedermera blivit kända samhällsmedlemmar, t. ex. Erik Wästberg i Stim och professor Ivar Högbom. Provår och adjunktsbefattning vid Uppsala allmänna läroverk följde, 1920 kom utnämningen till rektor vid samskolan, och som sådan kvarstod Bror Jonzon, tills han 1932 blev undervisningsråd och ledamot av Skolöverstyrelsen. Då hade han två år tidigare disputerat, och att detta lyckades honom trots skolarbetets tryck, därför menar han sig främst ha att tacka sin beundrade professor, den kände matematikern Anders Wimans ihärdiga nödganden, som sträckt sig över flera år och belönades i allra sista stunden, ity att hans lärjunges disputation ägde rum på lördagen före den tisdag, då professorn själv avgick som emeritus.

Det har alltså för dr Jonzon varit vad han skämtsamt kallar ett livslångt äktenskap med skolan. Frågar man honom, vad han tycker om sin nuvarande befattning, kommer svaret utan tvekan, att han trivs förträffligt med arbetet men saknar ett: att få sitta i kate-

dern. Han får aldrig vara närvarande i en skolsal numer annat än som åhörare. Och ändå är han lärare och pedagog ut i fingerspetsarna. Det roligaste han vet som folkskoleinspektör är just att få vistas ute i skolorna, men det hinner han ingalunda i den utsträckning han skulle önska. Stadgans uttryck om folkskoleinspektören, att han skall »ombesörja inspektionen av undervisningen» är mycket allmänt hållet och lämnar inga närmare instruktioner i tillvägagångssättet, och den rent administrativa delen av uppgiften blir så väldig med de bortåt 1.400 lärarkrafterna och 30.000 skolbarnen, att arbetsbördan är i största laget både för förste folkskoleinspektören och hans två medinspektörer.

I alla fall kvarstår som ett faktum, att nuvarande förste folkskoleinspektören allra varmast intresserar sig för sådant som sammanhänger med det rent pedagogiska och för skolorganisatoriska problem. — Jag var ju med, säger han, om det högre skolväsendets omstöpning efter 1927, då alla nya tim- och kursplaner och stadga utarbetades, och då leddes jag in på dessa intressen, som jag sedan dess bibehållit, fast numer flyttade över på folkskolan. Om dylika problem har jag också skrivit en hel del i tidningarna under årens lopp, och jag har fått namn om mig som en arg vedersakare till studentexamen. Om den saken skulle jag för resten

vilja säga, att jag aldrig trott på studentexamens avskaffande i ett enda slag, men väl på dess gradvisa förändring av karaktär, så att t. ex. censorerna bara fungerade som observatörer utan vetorätt och examenstvånget småningom avvecklades. Men en examen i toppen på en skola verkar faktiskt mycket längre nedåt än man tror, rent av ända ned till inträdesexamen i I:an. Om detta sedan är av godo eller av ondo beror väl på den individuella uppfattningen. Är man gripen av arbetsskoleidén, och finner man det inte likgiltigt *hur* kunskaperna tillägnas, eller om det bara blir läxplugg med ty åtföljande motvilja mot böckerna — då kan man inte blint tro på nyttan av ett examensväsen, som bara satt *mesta möjliga kunskaper* som sitt enda mål. Hellre än att elevernas hela inställning till arbetet blir skev och de lära sig avsky det, bör examen bort.

Utanför själva skolinspektionen har dr Jonzon ett omfattande skrivbordsarbete att sköta. Alla de pedagogiska ärenden, som skola upp i direktionen, måste förberedas. 1937 var det t. ex. läroboksrevisionen, denna väldiga angelägenhet, som skötts av en specialkommitté på ett sätt som förste folkskoleinspektören ger de varmaste lovord. Det var ett enormt pappersmaterial för honom att genomgå, när han skulle utarbeta sitt förslag, men så hade han också glädjen att se

det sistnämnda antaget av direktionen utan minsta ändring, och de nya läroböckerna i bruk från och med höstterminens början.

Byggnadsfrågorna utgöra ett annat kapitel, som tar sin dryga andel av förste folkskoleinspektörens strängt anlitade tid. Huvudstadens befolkning är stadd i ständig flyttning utåt periferien, vilket gör att det behövs nya skolhus utåt dessa trakter. Ett skolkomplex skall uppföras vid Ringvägen för fyra miljoner kronor, nya skolhus resa sig vid Fredhäll, Essingen och Alvik. Dessa byggnadsföretag fordra långa och omständliga utredningar samt en massa samarbete mellan folkskoledirektionen och en rad andra myndigheter. Det gäller att utröna antalet barn under en tioårsperiod inom ett visst område — det gör statistiska kontoret — vidare vilka klasstadier som skolhuset skall hysa, specialbehov i fråga om lokaler m. m., saker som gå vidare till borgarrådet Oscar Larson, hos vilken alla trådarna löpa samman. Så är det ändlösa överläggningar med arkitekter och specialister rörande detaljerna. Alltsammans, säger dr Jonzon, är både roligt och intressant men tar mycken tid i anspråk.

Kommer en förste folkskoleinspektör mycket i beröring med föräldrar och målsmän och i vilka sammanhang? Icke så särdeles ofta men det händer någon

gång. Vanligtvis är det då fråga om någon verklig eller förment orättvisa från lärarens sida mot vederbörandes telning, och dr Jonzons stående första replik är en fråga: Har ni talat med överläraren? Detta inte för att själv undgå besvär, utan för att överläraren i vederbörande skola är forum nummer ett, dit föräldrarna böra vända sig vid klagomål av detta slag. Ha de nu av någon anledning funnit för gott att vädja till högsta instans, gäller det för denna, d. v. s. folkskoleinspektören, att ta vederbörande med lämpor och inte tappa humöret. En fara som är särdeles minimal, när det gäller nuvarande innehavaren av ämbetet i fråga. Och ingen må tro, att han a priori ställer sig på lärarens sida. Att i vått och torrt hålla med läraren är att sätta föräldrarna i harnesk mot skolan, säger dr Jonzon. Är läraren inte bra, så förstår jag inte, varför man inte skall erkänna detta. Å andra sidan vädjar jag naturligtvis till föräldrarna och frågar dem, om inte de också någon gång kunnat begå misstag i sitt uppträdande mot sina barn. Det medge de nästan alltid. Vad kroppsaga angår, är det för övrigt min tro, att sådan förekommer litet mer än vad som egentligen behövs.

Men det är stora krav som ställas på en lärare, fortsätter dr Jonzon. Han skall vara livlig och intresserad av sitt arbete, han skall vara barnkär och skicklig att

undervisa — *och* därjämte skall han alltid och utan undantag ha sina nerver i sin hand. När folk dömer hårt över en lärare, undrar jag alltid, om de riktigt tänkt sig in i hans situation och de påfrestningar den medför. Nog äro många inne på lärarbanan, som inte hade där att göra, men å andra sidan får man betänka, att hemmen nu för tiden i stor utsträckning äro sämre fostrare än fordom och lägga vida större arbetsbördor på skolorna och de enskilda lärarna samt inte heller underlätta dem, när de ställa sig solidariska med barnen mot skolorna.

Det är bara hastiga glimtar av den arbetsfyllda, intressefyllda, spänningsfyllda tillvaro, som chefen för huvudstadens folkskoleväsen framlever. Även vid ett flyktigt sammanträffande får man en varm förnimmelse av det levande intresse, ja än mer, den personliga kärlek, varmed dr Bror Jonzon omfattar sitt betydelsefulla verksamhetsfält. En chef kan icke tala i lojalare, mera uppskattande ordalag om sina medarbetare, än han talar om Stockholms folkskollärarkår, när han prisar dess utomordentliga vakenhet, lyhördhet och intresse för kallet. Kallets ansvar står för honom med något av monumental höghet över sig. Därom vittna några ord ur hans anförande vid öppnandet av en fortbildningskurs för lärare i Stockholm 1937. »När

konstnären misslyckas med sitt verk», yttrade han bland annat, »så kan det läggas åt sidan och konstnären börja på nytt. Även läraren kan begynna på nytt, men den skada hans misstag åstadkomma kan vara obotlig.»

Dessa allvarliga ord voro inte bara talade för stunden, de sammanhänga med något mycket väsentligt i Bror Jonzons lärarideal. Han är ingen vän av granna ord och choser, sådant skorrar mot hela hans bottenhederliga natur, hans redbara, flärdfria personlighet och okonstlade väsen. Men bakom det ljusa allvaret, som är så karakteristiskt för hans framträdande, lever hans pedagogiska patos, hans kärlek till själva undervisningen, hans starka intresse för barnen och ungdomen, allt detta som betecknar själva nerven i hans lärarpersonlighet. Att det är en sådan, en lärarpersonlighet, som utövar högsta insynen över huvudstadens folkskoleväsen, är något till vilket man verkligen kan lyckönska detta sistnämnda. Och det ligger något oändligt förtroendeingivande däri, att parallellt med Bror Jonzons rika, harmoniska ungdomsliv, tillbragt mitt i det flöde av impulser och intellektuella eggelser, som livet i universitetsstaden förde med sig, hela tiden löpt hans på verklig kallelse grundade verksamhet i den svenska skolans tjänst,

som han aldrig övergivit och som aldrig förlorat sitt grepp om honom, ända tills han nu mitt i sin fulla krafts dagar som en naturlig fullbordan nått upp till en ledarställning inom den svenska skolvärlden. Där kommer han, det veta alla som känna honom, att göra en insats till största båtnad för Sveriges folk, Sveriges ungdom och Sveriges framtid.

LARS HANSON

LARS HANSON

LARS HANSON

Lars Hanson spelade en gång huvudrollen i en mycket gripande pjäs av Pär Lagerkvist, »Mannen som får leva om sitt liv». Den stjärnströdda aprilkväll, då jag tillbragte några timmar i Lars Hansons och Karin Molanders vackra hem halvvägs upp i molnen högst upp i ett av husen vid Norr Mälarstrand, hade jag en känsla av att Lars Hanson spelade en starkt likartad roll, inte i en Lagerkvistpjäs men i sitt eget livs historia. Han var verkligen de timmarna mannen som levde om sitt liv — sittande i en bekväm stol i ett vackert, ombonat rum, där inte ett ljud hördes mer än den talandes egen röst, och där ljuset föll milt och dämpat över stilfulla möbler och utsökta konstföremål. Men det var som om nuet släppt sitt tag om berättaren och han bara levde i det förgångna, ett förgånget, som bjudit honom åtskilligt av livets beska brygd, men där samtidigt på botten av bägaren funnits en droppe av den eviga sötma som heter hopp.

Det blev, den där kvällen, inte mannen som levde om *hela* sitt liv, vi hunno inte längre än till och med

de första längtans- och brytningsåren fram till den trygga yrkeshamn, dit något, som var mer än yrke, något som var *kall,* styrde den unge teaterälskarens farkost. Hamn är för övrigt en malplacerad liknelse — det var tvärtom ut på djupt vatten han fördes från de grunda laguner, där han otålig skvalpade omkring under den brännande och brinnande tid, då han inte visste, hur han över huvud taget skulle bära sig åt för att komma ut i strömdraget. Men det var nära att klockan i Stadshustornet hunnit slå midnatt, så många minnen och hågkomster stego den där kvällen fram ur dunklet, medan skådespelaren berättade om sin ungdoms teaterhåg och scenlängtan. Så att bilden av hans konstnärsgärning och -liv blev den där gången bara lik en torso — och ändå återgav den en fullrustad personlighet.

Man brukar tala om konstens törnestråt. Lars Hanson, som veterligen minst av allt är en smulgråt, är nog den siste att vilja ta någon martyrmin på sig, när han talar om sin tidigare ungdoms teaterbesvärsihugkommelse. Men när man hör honom berätta om vad han varit med om under de där första åren, när ingen människa, allra minst han själv, anade, att en av 1900-talets främsta svenska scenartister dolde sig bakom den tafatte göteborgspojkens föga intresseväckande mask,

så förstår man, att Lars Hanson ingalunda fått sina senare framgångar till skänks.

Lars Hanson hade en tidigare kärlek än teatern, det var målarkonsten. Han vandrade till och med en gång som pojke upp till dåvarande museiintendenten kammarherre Lagerberg, som rådde honom att gå upp till Valand med en teckning. Där blev Wilhelmson så pass intresserad för honom, att han lovade försöka skaffa honom en frielevplats till hösten.

Men när hösten kom, hade den stora kärleken, den till teatern, redan brutit ut.

Tillsammans med nuvarande teaterkritikern i Göteborg Elis Andersson, som bodde granne med honom, började Lars Hanson så smått att både skriva pjäser och uppföra dem, på vindskontor eller i hemmet, som det föll sig. Första föreställningen hade de glömt annonsera, varför publiken begripligtvis uteblev. Men de spelade för sig själva, det var lika roligt. Nästa gång glömde man på nytt annonseringen. Då sprang en av skådespelarna ut och lyckades få in en barnflicka, som fick stå på en planka, lagd över det just nyfernissade köksgolvet i lägenheten. Båda pjäserna voro indianpjäser. Och Lars Hanson hade målat kulisserna, buskage ur vilka hiskligt bemålade indianhuvuden stucko fram. Skådespelarna själva voro naturligtvis också må-

lade, man smorde akvarellfärg i ansiktet, och effekten blev storartad. En av kamraterna hade en bror som var handelsresande och var lycklig ägare till en päls. Pälsen fick vara med i pjäsen och spela skjuten björn. Det vore synd att säga, att den for väl av upplevelsen, i synnerhet som det upptändes en lägereld invid och på den.

Lars Hanson gick i Gråbergets folkskola. Efter skolans slut följde en tid av vad han själv kallar »dille», med idrott och amatörteater i skön förening. Särskilt Arbetarföreningen profiterade av hans sceniska begåvning. Tillsammans med Gösta Gustafsson, Erik Malmberg, Viktor Andersson, mera känd under namnet »Kulörten», samt framlidne chefen för Folkets hus' teater, Gunnarsson, spelade man teater ideligen. Samtidigt utövade Lars Hanson gravöryrket. Med den saken hängde det så ihop, att den unge mannen, som flitigt följde med allt som stod om teater i tidningarna, framför allt teaterrecensionerna, allt som oftast sett den eller den skådespelaren bli ironiskt tillrådd att »återgå till näringarna» på grund av sina klena prestationer på premiären dagen förut. Detta uttryck, »återgå till näringarna», visste Lars Hanson till en tid inte, vad det betydde, men när innebörden gick upp för honom, var han genast på det klara med det praktiska

däri och beslöt resolut att lära sig ett yrke för att ha att falla tillbaka på, ifall skådespelarens uppgift skulle visa sig överstiga hans förmåga.

En gång var han också tvärsäker på att detta sistnämnda skulle bli fallet. Nils Personne gästspelade i »Figaros bröllop», och uppe på tredje raden hängde Lars Hanson och slukade med ögon, öron och alla sinnen den store konstnärens utsökta spel. Under andra akten blev det för mycket för honom, han kände på sig, att något så överlägset skulle *han* aldrig kunna nå upp till, det var bäst att kasta allt över bord. Och när akten var slut, reste sig 17-åringen och gick sin väg i full förtvivlan. Den vänlige vaktmästaren på tredje raden, som kände igen honom från de otaliga gånger han sett honom komma löpande i god tid för att få en plats i fonden, frågade häpen: — Vad nu, ska ni gå redan? — Jag står inte ut! blev svaret, och så försvann Lars Hanson ut från teatern, gick och gick, planlös och nedstämd, men sökte sig, hur det var, tillbaka till teatern och kom lagom till 5:e akten, den han såg till slut.

Tiden gick, och ungdomarna i Arbetarföreningen fortsatte att spela teater. Ibland turnerade man — ack, under vilka villkor! I dåliga kläder, med skrikande magar och dåliga hus. En gång pantsatte Lars Hanson

sina skor — det var i Säffle — och köpte sig mat, så svulten var han. I Vänersborg låg hela sällskapet och sov, tätt hoppackat i en trappuppgång för att hålla värmen. Det var en god sak, när man på Systemet fick en sup och väldigt mycket rågbröd för 10 öre. Det fyllde i magen. Och så kom han då tillbaka till Göteborg och till gravörverkstaden — det var som sagt bra att ha »näringarna» att tillgå.

Så var det en av kamraterna som började tala om att Lars Hanson borde söka in vid Dramatens elevskola. Aldrig i sitt liv hade Lars Hanson hört talas om Dramatens elevskola, men han lystrade givetvis. Så begav det sig, att Dramaten just skulle gästspela på Storan, och den energiske vännen — Lars Hanson kan inte påminna sig hans namn — påyrkade ivrigt, att Lars Hanson skulle söka upp Fredrikson och tala med honom om saken.

Sagt och gjort. Lars Hanson gjorde sig snygg en morgon och nalkades Storan, utanför vilken han fick se Fredrikson. Okonstlat gick han rakt på honom och frågade lika rakt på sak, hur man bar sig åt för att komma in vid Dramatens elevskola. Fredrikson föreföll något häpen över den plötsliga interpellationen och den vilt främmande ynglingen i tarvliga kläder, men han gav några upplysningar i största allmän-

het och tillade med en blick på den enkla habiten något om att »man måste ju livnära sig också under tiden». — Jag kan gravera på mornarna, upplyste Lars Hanson ivrigt. Fredrikson tittade på honom på nytt och rådde honom därpå att uppsöka skådespelare Örtengren, som också deltog i turnén. Ja, Hanson gick till Örtengren, som tog emot honom med stor vänlighet och faderlighet. För honom läste Lars Hanson upp en artikel om Ibsen och fick anmärkning för sitt icke fullt tillfredsställande konsonantuttal. Lars Hanson skyllde på sin heshet, vilken Örtengren emellertid inte fann ha något med konsonanterna att göra.

Nu hade emellertid Lars Hanson fått veta, hur det gick till att söka in vid elevskolan, och nu gällde det bara att få ihop pengar till stockholmsresan, som skulle företas i sällskap med vännerna Gustafsson och Malmberg, vilka också tänkte fresta lyckan. För dem var det lätt att klara reskassan. Den enes pappa var vid järnvägen, varför han kunde svänga sig med fribiljett. Den andre hade en farbror som försträckte honom pengar. Men Lars Hanson hade varken fribiljett eller pengar eller någon välvillig farbror. Hur det var, lyckades han dock under de två timmarna, innan tåget gick, låna upp 25 kronor så att resan var täckt och en krona blev över. En liter mjölk och en brun limpa

hade han med sig till reskost, den skulle räcka över de fyra dagar stockholmsbesöket varade. Man for torsdag kväll, fredag skulle man pröva, och på måndagen skulle man få veta sin dom.

Det var en augustidag 1906, som Lars Hanson stod på gamla Dramatens scen vid Kungsträdgårdsgatan med Thekla Åhlander, Hilda Borgström, Fredrikson, Örtengren, Enwall m. fl. tronande på parketten, medan hela elevskolan låg och tryckte uppe på tredje raden, vilket han lyckligtvis inte fick veta förrän mycket senare. Förut hade han sprungit på visiter hos de olika lärarna och provläst för dem, men visligen sparat knalleffekten till detta det avgörande provet. Enwall hade rått honom att läsa Frödings »Skalden Wennerbom», men Lars Hanson hade slagit sig i backen på att han skulle dra sitt bravurnummer, Algot Sandbergs av Svenska akademien prisbelönta »Kung Waldemars skatt». I sin gamla redingote till 7: 50 som redan var impregnerad med en myckenhet teaterdamm från Arbetarföreningen i Göteborg, med ett par kavajbyxor på benen och hjärtat i halsgropen stod han där allena på scenen och fyrade av det romantiska skaldestycket, medan han prövade att stödja först på det ena och sedan på det andra benet och fann att bägge skälvde lika vilt.

Men det gick bra i alla fall, och kamraterna lyckönskade honom. Sedan var det att uthärda ovisshetens kval på det lilla pensionatet, där det vänliga värdfolket godlynt tillät den fattige ynglingen, som var ute för att söka lyckan, att bo på krita. Och så kom äntligen måndagen, och de tre göteborgspojkarna, alla skrudade i likadana hattar, likadana kragar, likadana halsdukar, alla tre tvärklippta i nacken, alla som trillingar att skåda, begåvo sig ned till Dramaten för att få veta sin dom. Och vad skådade deras tjusta ögon om inte samtliga deras namn på listan över dem som blivit antagna! Det får väl antas, att Lars Hansons hjärta klappade litet högre än de andras, på grund av den placering han fått på listan, han vill inte säga något om den, men man kan väl gissa.

Nu bar det av i triumf tillbaka till hemstaden för att ordna för det blivande studieuppehållet i kungliga huvudstaden. Lars Hansons ovannämnde optimistiske vän, som rått honom att pröva elevskolan, hade även ett uppslag parat för den kvistiga ekonomiska sidan av saken, han sade uppmuntrande: — Det finns *mecenater* i Göteborg. Samt uppmanade livligt sin vän att göra sin uppvaktning hos millionärerna, vilka säkerligen skulle visa sig förstående för de krav hans begåvning ställde på deras plånböcker.

Det blev en förfärlig besvikelse för Lars Hanson. Han vandrade in på ett millionärskontor och framställde på sitt enkla, blygt rättframma sätt sitt ärende samt fick ett bleklagt nej till svar. Försagd och beklämd märkte han, att mecenater tydligen inte bara sitta och vänta på att få bistå unga genier, och att han tydligen valt fel väg. Men vad fanns att göra? Ingenting. Och så begav det sig, att Lars Hansons två kamrater, som kunnat uppbringa pengar för ändamålet, avreste till Stockholm, elevskolan och en löftesrik scenisk framtid, medan han själv, som törstade så brinnande efter detsamma, måste stå på perrongen och vinka av dem.

— Det var den svartaste dagen i mitt liv, säger Lars Hanson. När tåget rullat bort, gick jag ut och drev i Slottsskogen hela natten, faktiskt stadd i självmordstankar. Och på morgonen kom jag hem och målade ett självporträtt i akvarell. Det blev inte vackert.

Emellertid hade de båda lyckliga kamraterna inte glömt bort stackarn som fått stanna kvar där nere. Kanske grumlade vännens besvikelse deras egen lycka. Hur det var, hade en av dem sagt något i elevskolan om hur synd det var om Hanson, som inte fått komma med, och från Enwall, som fäst sig vid honom, kom en dag ett brev till Lars Hanson med den hugnesamma nyheten, att Enwall skaffat litet pengar för hans räk-

ning. Efter ännu någon tid fick han besked från Enwall att vända sig till, vem om inte kammarherre Lagerberg, densamme som Lars Hanson tidigare sökt, när han umgicks med målartankar. Enwall hade talat med honom om unge Hanson. Men Lagerberg kände icke igen den unge mannen i långbyxor, som varit en pojke i knäbyxor förra gången han besökt honom på museet. Emellertid lovade han se till vad han kunde göra, och dagen därpå fick Hanson komma tillbaka samt erhöll besked om att 2.500 kronor anskaffats för hans räkning. En sådan summa hade Lars Hanson aldrig ens hört talas om, och härtill kom 150 kronor, som den vänlige mannen bestod ynglingen till ekipering för stockholmsresan.

En kall, klar oktoberdag 1906 steg Lars Hanson av tåget vid Stockholms Central och därmed in i Sveriges teaterhistoria. Fast något i den vägen drömde han näppeligen om då, han var bara fylld av sin lycka och av iver att fortast möjligt komma till elevskolan. Det bar av med honom dit så gott som direkt från tåget, förkyld var han, så ögonen runno, något som man på elevskolan, där man som bäst var sysselsatt med att gnugga »En vintersaga», tog för gripenhet inför den sceniska konsten och med gillande noterade. Tak över huvudet fick han på Kants pensionat strax bakom

gamla kära Svenska teatern på Blasieholmen, där bodde de fyra stycken i ett rum, och minnena därifrån och från elevskolan börjar man nästan misstänka höra till Lars Hansons allra käraste och till dem vid vilka hans tanke helst dväljes.

Först tycktes lyckans sol gå upp över ynglingen, han tilldelades inte mindre än *fem* småroller i »Kung Lear», som August Lindberg satte upp. Kamraterna tyckte han var orättvist gynnad nation och lyckades skära ned de ursprungliga 120 orden till bara ett kort tillkännagivande att »de nalkas». Det hör till saken, att när Lars Hanson för ett par år sedan åter spelade i »Kung Lear», denna gång huvudrollen, kände han mycket väl igen den lilla miniatyrroll han fått utföra i skådespelet för trettio år sedan. Låt oss förmoda, att den store skådespelaren sände en hemlig blick av samförstånd till sitt förflutna i den lilla rollens skepnad.

Lindberg, som var utrustad med skapande fantasi, hade emellertid fått för sig, att en av de betjänter, som äro inne på scenen, när man sticker ut ögonen på Gloucester, skall svimma, när han bevittnar det ohyggliga uppträdet. Till denne svimmande betjänt utsågs Lars Hanson, men rollen i fråga var just en av dem som tack vare avundsjuka intriger fråntogos honom. Lindberg, som måtte fått höra, att Lars Hanson blivit nå-

got besviken, kom en dag och förkunnade, att han i varje fall dock måste vara med och svimma, ty ingen svimmade så bra som han. Lars Hanson inträdde beredvilligt ånyo i den svimmande betjäntrollen, men en dag hade hans vanmaktsanfall inte vunnit Lindbergs fulla gillande, varför denne kallade till sig den unge eleven och höll till honom ett litet anförande, som Lars Hanson återger con amore, med Lindbergs karakteristiska satsmelodi och tonfall:

— Jo, herr Hanson, jag var en gång i Skåne. På ett stort gods. En gång kom godsägarn till mig och sa: nu ska du komma med mig och se på när vi slaktar en tjur. Jag följde honom. Där stod det granna djuret. Och så satte de något på honom. Och så slog de. Och så föll tjuren. Och så låg han där. Sjönk ihop. Så skall ni svimma, herr Hanson.

Att de unga scenadepterna, som delade rum på Kants pensionat, hade verkligt roligt, framgår tillfyllest av Lars Hansons skildring. Under »Kung Lear»-tiden gällde det att passa på och få sitt aftonmål på pensionatet mitt under pågående föreställning, varför man i scenhabiten löpte från teatern vid Kungsträdgårdsgatan över Blasieholmen till Kants, kastade i sig maten och gnodde tillbaka, allt i någon lämplig paus eller mellanakt.

Efter ett år vid elevskolan stack unge Lars Hanson emellan med ett år hos Axel Hultman — det var Frippes första avskedsturné, han var bara 75 år då och hade en femton till på sig, säger hr Hanson med vänlig spydighet. Sällskapet omfattade utom den unge 75-åringen även Lotten Dorch, Constance Sjöberg, makarna Forslund m. fl., och Lars Hanson hade mycket roligt. I Göteborg spelade han med i Sudermanns »Ära» men fick en ganska kylig kritik. Så råkade Fredrikson före föreställningen passera honom och frågade sitt vanliga: »Hur är det med herrn?» Något moloken redogjorde Lars Hanson för sitt bekymmer, vilket tyngde honom så mycket mer, som hans mecenater prydde parketten.

— Det ska herrn inte bry sig om, sade Fredrikson. Mig kallade de en gång väderkvarn — hur är det, det är visst fullt hus i kväll med?

Det ligger, som Lars Hanson säger, en hel skådespelargärning innesluten i den repliken. Bland andra historier om Frippe berättar Lars Hanson också denna, betecknande.

Elevskoletiden utmärktes ingalunda av något ekonomiskt överflöd för vare sig Lars Hanson eller hans kamrater. En gång — man hade just genrep på »Jeri-

kos murar» — förmådde kamraterna honom att gå till Fredrikson och be att få låna tio kronor, vilka sedan skulle användas på en helafton. Fredrikson såg litet långt på ynglingen, halade därefter upp plånboken och överräckte en tia med orden:

— Ja, jag har bara tio kronor och skulle egentligen ut själv — men ta dem, jag blir väl lättare bjuden än ni.

En gång under Hultmanturnén hade Hanson lyckats så grundligt förkyla sig, att man t. o. m. måste ställa in föreställningen en kväll. Nästa kväll — det var i Trollhättan — föresatte han sig trots läkares förbud att spela. När Fredrikson träffade honom på kvällen på teatern, frågade han som vanligt: — Hur är det med herrn? — Lars Hanson framväste något om att han nog omöjligt kunde spela. — De hör mig inte, sade han. — Nåja, det är väl mig de hör på, genmälde Fredrikson och fortsatte lugnt att sminka sig.

När Lars Hanson kom tillbaka från turnén om ett år, hade Dramatiska teatern flyttat in i tusenbladstårtan vid Nybroplan, och här fortsatte han nu ytterligare ett år vid elevskolan, varpå han i ett år tillhörde Svenska teatern och tre år Svenska teatern i Helsingfors. Så kom han till Intiman, därefter spelade han ett halvår på Lorensberg under Per Lindberg, kom så till

Dramatiska teatern och var där i fyra år. Efter drygt två och ett halvt år i Amerika hade han fått nog av filmandet och återvände till hemmet och Dramaten.

Det blir tyst ett tag. Intervjuaren tänker: måtte någon klok och inflytelserik människa — avi åt fru Karin! — kunna förmå Lars Hanson att skriva eller åtminstone diktera sina memoarer. Ty här finns teaterhistoria magasinerad, som verkligen inte borde få gå till spillo. Och vilken berättarglädje och berättartalang! Aldrig sökande efter ord, målande uttryck och vändningar i varenda sats. Och bakom alltsammans en personlig värme, som slår en så mycket mer, som Lars Hansons väsen egentligen verkar en aning tillknäppt.

Som sagt — måtte Lars Hanson skriva sina minnen!

Samt däri inflicka sina synpunkter på teater. Ty sådana har han av eget, starkt särpräglat märke. Under aftonens lopp och minnenas kretsgång har han kastat fram en och annan i olika sammanhang. Om olika roller och hur de tilltala honom t. ex. Bara rollen har innehåll, är allt bra. Kanske man sparkar bakut, när man först får rollen, men så småningom ger det sig. Ibland är emellertid motståndet envist, man tycker *icke* om rollen, man slår den i väggen i ilska, och hela tiden står rollfiguren i kulissen och säger spefullt: *det är du, som inte kan!* Man får inte tag i figuren. Men man vill inte

ge sig. Man blir otålig, och det får man inte bli. Somliga roller får man rent av smyga sig på. Andra kommer direkt till en, ger sig själva. Bäst är det ju, om en roll träffar en besläktad sträng i ens innersta, rör vid något som man själv varit med om och erfarit — då tycker man, att man har ett litet, litet sädeskorn inom sig, medan rollen är det stora sädesfält man skall få att växa fram, med alla dagrar och skuggor . . .

Dikten och dess helhetsverkan på scenen är allt — dem skola alla underordna sig, skådespelare, regissör, belysningsmästare. Ingen får tränga sig fram på en annans bekostnad. Lars Hanson är inte god på den regi, som med allehanda konstlade medel vill understryka diktarens mening. Diktaren skriver och skildrar tallösa nyanser i känslolivet, säger han. Skådespelaren i sin tur kan genom sitt spel, genom nyanser, pauser, på tusen sätt belysa diktarens mening. Men inte kan regissören belysa den med *lampor*, med grönt, rött, gredelint ljus! Detta mixtrande med tekniska hjälpmedel är av ondo, det är att tvinga en idé på åskådarna, det är diktatur. Nog för att regissören bör vara diktator i viss mening, men det skall ske med mjukhet, förståelse och psykologisk blick. Och regien skall endast vara ett medel, får aldrig bli självändamål.

Han talar flytande, med ingivelse, han behärskar

dessa tankar helt, ett par, tre decenniers innehållsrik skådespelargärning har riktat honom med klarsyn och insikt av djupt och äkta slag. Ändå är det intet docerande över hans sätt att framställa sina synpunkter, bara något enkelt självklart. Alldeles som när han står på scenen. En sällsynt viril skådespelartyp och ändå ett böjligt, villigt verktyg för den konst han så helhjärtat ägnat sitt liv.

De är långt lidet på kvällen. Lars Hanson tystnar. Nästa morgon väntar med repetition och påfrestningar, bäst att avbryta minnena och tankegångarna till förmån för nattens vila.

Djupt nedanför hans fönster simmar Stockholm på de svartblå vattnen, upplyst av tusende ljus och tiotusende stjärnor. Lampor, tända av en regi, som är utan vank.

ADOLF KLOO

ADOLF KLOO

ADOLF KLOO

För ganska många år sedan gick en kväll dansen för fullt på en livligt frekventerad dansbana i en liten socken nere i Knalledonien. Rätt som det var observerades bland åskådarna komministern i socknen, han stod där mitt i den glammande hopen, ensam och allena, och såg man noga efter, så rann det faktiskt då och då en tår ur hans ögon. Men han sade inte ett ljud, bara stod där och såg och såg. Ryktet spred sig: »prästen är här!» Det började glesna uppe på dansbanan, efter en stund var den avfolkad, och musiken kunde inte locka upp ett enda danslystet par mer. I stället kom prästen upp, och nu talade han och det på ett sätt, så att hela publiken, den dansanta liksom åskådarna, greps. Till sist sade han stillsamt: »Nu går vi hem». Varpå hela sällskapet småningom gav sig i väg, var och en till sitt, i spetsen gnodde arrendatorns flicka i prästgården, angelägen att hinna hem före pastorn.

Denna historia upprepades sedan ett par, tre kvällar. Därefter uteblev publiken totalt, det kunde ju ingen dansa och fröjda om, när prästen varenda gång

stod där och tittade ut dem. Dansbanan måste rivas. Och allt detta utan kraftåtgärder eller myndiga fasoner, bara med mildhetens makt.

Prästen, som den gången grät över dansbanan som fordom Frälsaren över Jerusalem, har nog i sällsamt hög grad fått gåvan att kunna gråta med dem som gråta och glädjas med dem som äro glada. Kyrkoherde *Adolf Kloo* i Västra Tunhem är i närvarande stund en av de benådade själasörjarna i Sveriges kyrka och en av hennes största folkpredikanter. Omständigheter, vari säkerligen en och annan vill skönja en god Viljas ledning, ha gjort, att han på ett sätt, som annars brukar vara få präster förunnat, fått vidga sin verksamhet till att från Västra Tunhems socken i Skara stift omfatta en ansenlig del av konungariket Sverige, han har blivit en resarepräst och rikspredikant av Guds nåde. Hans säregna gåvor, mer än någonsin värdefulla i en tid, då inventering och mobilisering av kyrkans bästa krafter oavbrutet är av nöden, ha tagits i anspråk i en utsträckning, som gjort honom nästan till en resande apostel à la Paulus, som längtande hjärtan och församlingar kappas för att få rå om. Det var särskilt under den tid han ställde sig till Diakonistyrelsens disposition som resesekreterare, som han med varma band fästes vid bygder och för-

samlingar över allt Sveriges land. Numera ha pretentionerna på att få förfoga över honom antagit sådana mått och börjat vålla honom sådant huvudbry, att han mot sin vilja nödgas hålla många petitionärer på avstånd. En av hans behjärtade kolleger i församlingen brukar i kyrkoherdens frånvaro på eget bevåg å hans vägnar avböja förslag om predikningar, föredrag, bibelstudier m. m., m. m., något som kyrkoherden möjligen först genom denna artikel blir underkunnig om, men svårligen lär kunna misstycka.

Kyrkoherden i Västra Tunhem har verkligen inte rört ett finger för att bli den rikspräst han nu är, snarare har han blivit omgjordad och förd dit han icke vill. Reagerar han häremot, sker det inte heller av bekvämlighetsskäl utan enbart med tanke på församlingens och den enskilda själavårdens intressen, som han anser bli lidande på hans ofta förekommande bortovaro. Om han alltså i framtiden drar in på sitt tillmötesgående mot det övriga Sverige, får väl detta trösta sig med att Västra Tunhems sockenbor vinna härpå samt även med att ett mycket värdefullt verktyg sålunda besparas en hel del slitning.

Ty sliter gör verkligen denna väldiga predikoverksamhet, som är kyrkoherde Kloos stora livsuppgift, i synnerhet när den utövas av en så självutgivande

människa som han. Hans sunda bondefysik av gammalt prima västgötavirke har stått rycken hittills, men »telegrafverket är dåligt», för att använda kyrkoherdens eget sätt att konstatera, att det är si och så med nerverna.

— På trettio år har jag inte sovit ordentligt, säger han, fast nu är det bättre. Så ibland somnar jag till och med under predikningar och föredrag, och då får jag skämmas gruvligt efteråt.

Det läte ju tänka sig ett förståndigt och rationellt avkopplande då och då från de myckna göromålen, men dylikt ligger nu en gång för alla inte för Kloo. Den aktivitet, som blivit hans livsluft, kan han inte avstå från ens på semestern, varför denna i regel blir ett fiktivt begrepp och mest tar formen av ett ideligt resande och predikande.

Nyligen var biskop Ljunggren på visitation i Västra Tunhem och uttryckte då med vänligt raljeri den förhoppningen, att en grundlig undersökning av förhållandena i socknen möjligen skulle ge honom anledning att på ett par månader försätta kyrkoherden ur tjänstgöring och dymedelst skänka honom en ofrivillig vilotid. Men allt befanns vara i skönaste ordning, suspension kunde det sålunda ej bli tal om, och därmed utplånades den enda skymtande möjligheten till

rast och ro för kyrkoherden. Som stiftschefen emellertid tillika talat allvarliga ord om behovet av en uppfriskande resa för den hårt ansträngde prästen, försvann Kloo också på fjorton dagar, dem han naturligtvis utnyttjade till ett intensivt förkunnande av Ordet på en rad olika platser. Återkommen fick han av ämbetsbröder motta milda förebråelser härför och hade genast en underfundig och undfallande replik till hands:

— Ja men biskopen sa ju, att jag borde *resa* . . .

En nutida resande apostel begagnar sig inte av apostlahästarna, han åker bil. Kapitlet Adolf Kloo och bilar har många ljuspunkter, med vilka hans kolleger och många andra vänner med förkärlek pläga illuminera sina skildringar av hans person och förehavanden — han hör liksom Nathan Söderblom och Eivind Berggrav till de ecklesiastika personligheter, kring vilka med naturnödvändighet legendbildning uppstår. Tre bilar har han ägt, men deras saga är för länge sedan all, vartill många orsaker bidrogo, däribland kyrkoherdens vana att upphämta och till kyrkan forsla så många av församlingens mera skröpliga åldringar han kunde hinna med, samt vidare hans skäligen oömma sätt att fara fram med fordonen.

Det berättas om hur kyrkoherde Kloo en gång

skjutsade nuvarande domprosten Svenæus i Karlstad på en tid, då lagstadgade hastigheten var allenast 45 kilometer. Utan att akta härpå for kyrkoherden som en jehu framåt landsvägen, och till sist fann sig domprosten föranlåten att ingripa.

— Du bryter mot lagen, Kloo!

— För den rättfärdige finns ingen lag, kom repliken tvärt med den fromma illmarighet, som ingår som en väsentlig del i kyrkoherde Kloos andliga bagage.

En annan gång fick han punktering på väg till en förrättning. Han krängde gladeligen av däcket och körde vidare på fälgen. Hjulet gick all världens väg, men kyrkoherden hann fram i tid.

I ett dylikt behandlingssätt finner sig naturligtvis ingen bil i längden, helst när tiden aldrig räcker till för ägaren att sköta och plåstra om den. Efter att ha förbrukat tre bilar har numera kyrkoherde Kloo övergått till att hyra bil för sina resor i trakten. Därjämte cyklar han ofta, med prästrocken flaxande efter sig, såvida han inte har den på pakethållaren och kör i skjortärmarna. Suveränt likgiltig för den yttre effekten liksom för kroppens behov, räknar han både kläder och föda för i högsta grad sekundära angelägenheter, vilka när som helst få träda tillbaka för det som viktigare är. Han har gjort Mästarens ord till

sina: »Min mat är att göra Dens vilja som sänt mig och fullborda Hans verk». Ordet mat kan varieras med vila, det blir samma sak för kyrkoherden. Begreppet semester vet han visserligen vad det är, men upplevat det i praktiken har han i försvinnande ringa grad.

— År 1936, säger han eftertänksamt, trodde jag, att jag hade semestern klar, men när jag såg efter i min almanacka, så såg jag att alla dar var bortlovade, så det bara var en enda kvar. Och då tyckte jag den kunde få gå, den med.

Kyrkoherde Kloos famösa almanacka ber besökaren förgäves få kasta en blick i. Den torde eljest öppna ett icke ointressant perspektiv ut över det på allehanda kyrkomöten, kyrkliga möten och andra ecklesiastika sammankomster så ofta och fruktlöst debatterade temat om prästens arbetsbelastning. I fallet Kloo får man nog tala om dubbelperspektiv för resten på grund av vederbörandes medfödda oförmåga att säga nej.

Om han inte möjligen kunde avvika ibland från prästgården, hålla sig med t. ex. en liten eremitstuga uppe på Hunneberg, som några stenkast bakom Västra Tunhems prästgård stiger ur marken lodrätt, knutet och beslutsamt?

— Nej, se det går rakt inte, det! Så här på landet kan man inte dra sig undan folk. De kommer och går i prästgården, och de vill träffa prästen. Det går inte an, att man till exempel inte ska få ta av in till prästgården på väg till kvarnen och hämta ett åldersbetyg. Och om de ringer för att be mig komma till en sjuk, och jag har flytt ifrån prästgården, hur går det då?

Den tillfrågade förblir svarslös, väl inseende att svaret från kyrkoherdens synvinkel bara kan bli ett: det går inte alls! Hela dagen, fortsätter han, går åt till expeditionsgöromål, besök, sammanträden o. s. v. Så att något slags sammanhängande arbete kan aldrig bli av då. Men efter 10 på kvällen — och här sprider sig ett nästan förklarat leende över det uttrycksfulla, skarpskurna ansiktet — å, då är det en ljuvlig tid! Ingen telefon och inga besök.

Nu stundar emellertid vad kyrkoherden kallar »den stora omläggningen», som innebär att resareprästen i Västra Tunhem skall bli stationär och inte ambulerande längre.

— Jag har nog här hemma hållit så pass många predikningar, att jag tyckt, att församlingen inte blivit lidande, säger kyrkoherden. Men lägges arbetet på

en mer personlig basis, så duger det inte att jag reser omkring och håller tio predikningar i pastoratet, när det som behövdes vore att jag uppsökte församlingsborna, språkade med dem, blev närgången. Till min egen och deras fromma.

Västra Tunhems prästgård är en idyll. Den gammaldags röda längan med de två flyglarna omges av en välvårdad trädgård med vackra terrasseringar på baksidan. En ståtlig lönn mitt på gräsrunden framför huset vakar som ett vårdträd över gården. Utsikten bakåt stänges av Hunneberg som en järnridå, framåt öppnar den sig över den rikt varierande västgötabygden, blicken vandrar ändlöst långt över det vårliga landskapet, där den späda grönskan ännu tonar i begynnelsens guldgröna skiftningar och fruktträdens knoppar i blekaste rosa. Linné övernattade här en gång på sin västgötaresa, han har antecknat, att Västra Tunhem var ett paradis på jorden. Inomhus möter den svenska prästgårdens obeskrivliga och med ingenting på jorden jämförbara stämning av ljuvlig frid, okonstlad vänlighet, enkel anspråkslöshet. Det sista inte minst.

— Det ska inte vara för fint i en prästgård, dekreterar kyrkoherde Kloo. Jag har varit inne i en och

annan prästgård i min dar, där jag måste fråga mig, hur fattigt folk egentligen skulle våga röra sig där inne. *Här* kan de sitta och stå och gå hur som helst.

Kyrkoherden ser sig omkring i det stora rummet, som fyller uppgiften som salong och samlingsrum över huvud taget. Västra Tunhems socken har ännu inte fått det församlingshus den väl behöver. Tills det varder en verklighet, samlas man i en del smålokaler här och där och ibland även i prästgården. En gång för länge sedan när Adolf Kloo var mycket ung och fått sin första prästsyssla, tillfrågades han, om han nu också hade pengar att inreda rummen i prästgården, där han skulle ha sin varelse.

— Jag har hundra kronor, blev det optimistiska svaret.

— Men hur ska du ha det med möbler? frågades tvivelsjukt.

— Jo, svarade Kloo, i stora salen tänkte jag ha bockar och bänkar, så församlingsborna kan samlas där.

Om hur han själv skulle bo och möblera åt sig var över huvud taget inte tal, bara om möjligheten att kunna ta emot sockenborna. Det var den gången, och det är likadant nu — i stora rummet i Västra Tunhems prästgård placeras då och då bockar och bänkar när det är möte där.

En enda gång har verkligen kyrkoherden avvikit från sin prästgård på ett sätt som stötte på flyktförsök; det var sistlidna februari, när han fyllde 60 år. Tio år tidigare hade han uppvaktats på 50-årsdagen på ett sätt, vars omfattning och värmegrad kommit honom att besluta undvika en repris i eventuellt förstorad upplaga vid nästföljande jubileum. Hans vägran att ta emot uppvaktningar och besök var kungjord på förhand, men det kom folk till prästgården i alla fall. Men födelsedagsbarnet var försvunnet, kyrkoherden var ute i skogen och märkte träd.

Hans prästgård har till följd av värdens obegränsade gästfrihet blivit ett sannskyldigt gästgiveri. Folk kommer och går, sällan utan undfången traktering av något slag. Ideligen bo gäster under dess trevna tak. Knappt en vecka går, utan att någon förening av ett eller annat slag hälsar på i prästgården och givetvis undfägnas. Kyrkoherdens husföreståndarinna får vänja sig vid mycket.

Så är det kyrkoherdens givmildhet, som rör sig inom mycket vida gränser. Det berättas både om att han tagit av sig rocken och givit den åt en fattig, och att han en gång besteg predikstolen i strumplästen, enär skorna fått gå samma väg. Detta må nu vara legend, det är betecknande i alla fall för det i handgriplig rea-

lism omsatta evangelium, som kyrkoherden i Västra Tunhem förkunnar. Ett faktum är dock vad han en gång yttrat, att om han haft kvar alla de gamla skor, som fattiga människor fått ta av sig och lämna kvar i prästgården, skulle det blivit ett sällsamt museum.

Han är ekumen av hjärta och övertygelse. I hans prästgård håller man sig varken till Paulus eller Apollo eller Kloo, utan där är Kristusgestalten den, kring vilken kyrkfolk, pingstvänner, salvationister och andra gästande religiösa samfund koncentrera sig i en samförståndsanda av renodlat evangeliskt slag. Skiljemurarna falla. Men det är inte fördolt, att det verktyg som bringar dem på fall är värden i huset, vars sal både i övre och nedre våningen alltid är ställd i ordning och tillredd för besök av Mästaren och hans vänner.

Stillsam och försynt, undfallande, nästan beskedlig verkar kyrkoherden i Västra Tunhem vid första påseende. En dam, som för ett år se'n kom in i den under restauration varande Västra Tunhems kyrka, vände sig till en arbetare, som i slokhatt och overall var i full färd med spett och spade, samt frågade, var hon kunde råka kyrkoherden.

Overallmannen såg nästan brydd ut.

— Ja, det skulle väl vara jag, det, sade han med ursäktande tonfall.

Men kyrkoherdens anspråkslöshet och försynthet äro till dels ett sken, som bedrar. När han står i predikstolen, är försyntheten bortblåst. Inte så att han är en domedagspredikant i den gamla bemärkelsen. Men nog är det maktspråk han för, fast kärleken dikterar det. Han talar, så länge hans ämne räcker, och det brukar bli åtskilligt över timmen i regeln. I den nervösa kungliga huvudstaden, där man inte har så god tid som på landet att lyssna till Guds ord, brukar det uppstå en viss rörelse i den vid hans predikningar överfyllda kyrkan, när klockan felar fem minuter i ett och kyrkoherden ännu inte visar tecken till att vilja närma sig Amen. Den ena åhöraren efter den andra kilar i möjligaste mån förstulet sin kos, det glappar i dörrarna, men kyrkoherden fortsätter. Den egendomliga rösten med sin väldiga spännvidd, som än kan stiga till forte fortissimo, så att den dånar som stora vatten, än sänkas till en knappast hörbar viskning, ljuder, uttrycksfullt nyanserad, mättad av värme och omsorg om själars frälsning, oavbrutet ut över rummet, ansiktet lever och vibrerar av uttryck, en och annan måttfullt behärskad gest understryker det sagda. Församlingen sitter trollbunden, man är så föga bortskämd med talare av detta slag i vår kyrkas predikstolar i denna tid.

Själv är han den anspråkslösaste människa man kan råka. Hans berömmelse och den uppskattning han åtnjuter tycks snarast bereda honom olust. Han säger något om »modepräster». Han är den siste att ta sig själv högtidligt. Denna artikel räknar han med säkerhet till de större vedervärdigheter som mött honom på hans väg. Men hans humor torde hjälpa honom över den, liksom den hjälpt honom i så många andra situationer.

Som chef anses Kloo av sina präster närma sig idealet. Utom att han arbetar som en häst och aldrig undandrar sig något besvär men gärna tar på sig andras bördor, har han därjämte ett sätt att säga ifrån vad han tycker och samtidigt hysa respekt för andras mening, som inte kan annat än vinna allas gillande och aktning. Brodersförhållande råder mellan kyrkoherden och hans ämbetsbröder, man förekommer varandra med hedersbevisning enligt Skriftens ord. Och samma goda anda härskar i hela socknen. Tvivelsutan är det prima folk, som bygger och bor i Västra Tunhems församling, men med dess prononcerade klyvning i å ena sidan arbetare i norr vid Vargöns bolag och bondebefolkning i söder föreligga ju diverse förutsättningar för slitningar av allehanda slag i det kommunala. Dylika förekomma emellertid aldrig. I skönaste sämja

handhavas och avgöras socknens angelägenheter, i långa tider gingo högern och socialdemokraterna vid valen fram med en gemensam lista, och att man numer har var sin bottnar enbart i önskan att framkalla en hälsosam tävlingsanda. Detta hart när otroliga tillstånd, som nästan stöter på tusenårsrike, beror väl till stor del på vad ovan sagts om befolkningens gedigna halt, men utan ringaste tvivel bidrar även det personliga inflytandet från socknens andlige ledare. Och man förstår mycket väl, att när Trollhättan härom året samlade sig och tänkte kalla Kloo till kyrkoherde, så blev det uppståndelse i Västra Tunhem. Kyrkoherde Kloo hade verkligen varit en smula tveksam, ty det var en stor uppgift som väntade honom i industrisamhället där borta. Men vid högmässan närmast efter det saken blivit bekant mötte församlingen mangrant upp i kyrkan, och vid gudstjänstens slut steg en av dess äldste fram i koret, talade till kyrkoherden, tackade för allt han varit för dem och bönföll honom i församlingens namn att stanna kvar. Och Kloo stannade.

Kyrkoherden talar om sin församlings två ansikten, bönderna och arbetarna. Det är stor skillnad mellan dem. I bondehemmen härska traditionerna, ett besök i ett sådant hem innebär ett helt litet ceremoniel. Det duger inte, att prästen stiger in köksvägen där. Stora

vägen skall han gå, och länge skall han tala med folket i gården om släkt och anförvanter. Och så blir han alltid bjuden på kaffe. Hos arbetarna går det mycket enklare till. Mycken indifferentism är där att övervinna, men det går.

— Man talar så mycket om ni-reformen, säger kyrkoherde Kloo i detta sammanhang. Det är en dödfödd tanke. Reform skall det nog vara. Men det ska vara *du*-reform.

Detta vittnar om en framåtanda som tar sjumilasteg, där samtidens vise fortskaffa sig med tuppfjät. Kloo var före sin tid i fråga om kvinnliga präster också. Fruarna Elsa Fredell och Ester Lutteman — bägge uppmärksammade talarinnor vid 1938 års Allmänna kyrkliga möte i Stockholm — och fil. kand Ingeborg Wikander ha, någon av dem redan för tjugu år se'n, stått i hans predikstol, de båda förstnämnda t. o. m. i högmässan, om med eller utan biskops venia må lämnas därhän, eftersom kyrkoherden förmodligen, pressad på den punkten, skulle komma med sin odödliga replik: »För den rättfärdige finns ingen lag». Och hans inställning till problemet kvinnliga präster är klar.

— I församlingar med flera präster vore det allde-

les säkert gott, om en av dessa vore en kvinna, hon kunde bland annat sköta prästtjänsten vid anstalter, inrättningar och andra dylika institutioner, säger han. Men naturligtvis skulle man ta hänsyn till lämpligheten framför allt. Ofta kan en kvinna vara betydligt mer kvalificerad för prästerlig tjänst än en man. Ser vi för övrigt på utvecklingen, så kommer ju kvinnor fram överallt och in i det allmännas tjänst. Och vår kyrka mister något som den inte har råd att mista genom att utestänga kvinnorna. Hur en reform av detta slag kommer att slå ut i framtiden är omöjligt att nu förutsäga, men inte kommer den att verka revolutionerande på de första trettio åren.

Dogmerna komma på tal mellan kyrkoherde Kloo och hans gäst.

— Dogmerna har för mig ingen dominerande betydelse, fast de nog finnas där på botten, menar kyrkoherden. Jag kan inte predika om dogmer. Till vanliga enkla människor har jag ibland sagt: om du ramlat i sjön och skriker på hjälp, så frågar du inte din räddare efter prästbetyget, innan han får dra opp dig. Så ska du ta det med Jesus också. För mig är Kristus Guds son så visst, och det utan att jag pressar födelseberättelserna i evangeliet. Att Kristus än i dag lever och verkar fast på ett oerhört mycket starkare sätt än

under sin vandring på jorden anser jag omedelbart erfaret och bevisat.

— Nej, nutidspredikan skall handla om livet och dess förvecklingar, om hjärtat och dess fördärv, om synden och dess farlighet, och allt detta så att det känns igen, fortsätter kyrkoherden. Vidare skall den teckna Frälsaren, så att Han kommer människorna nära. *Hur* allt detta skall ske, det är något man får be Gud om hjälp till. För mig är det emellertid en hjälp, om jag i Skriften får tag om detta så konkret och klart, att det griper mig själv, och om min egen erfarenhet smälter samman därmed, så att jag får berätta därom som något jag vet och själv upplevat. Jag behöver se det konkret för mig som ett drama, som utspelas inför mina ögon. En del människor känner precis samma behov som jag därvidlag, medan andra ogillar detta slags predikan. Nog kan man själv njuta av en strålande klar logisk framställning, men den ger sällan en så påtaglig ledning åt den som är i behov av sådan. Jag tänker på schartauanerna. De har en på sätt och vis abstrakt framställning, och ändå är den starkt psykologisk. Den gör att det sagda fäster sig, inte minst tack vare de ständiga repriserna. Det ligger något fostrande häri.

Väckelse behövs, säger kyrkoherden vidare. Men en

sådan kan aldrig arrangeras. Det är f. ö. förödmjukande för en präst att tala om väckelse för folket och liksom mena, att för oss präster behövs den inte. Har vi haft tjugu väckelser förr, behövde vi trettio nu. Inför våra församlingsbor borde vi präster släppa till oss mera. Det talas så mycket om kyrklig aktivitet, och det klagas över att lekmannavärlden inte är aktiv. Men vad ska de ta sig till? Om inte jag, prästen, gör dem aktiva, så blir de det över huvud taget inte.

Varhelst två eller tre äro församlade nu för tiden och allvar är för handen, kommer väl förr eller senare världs- och tidsläget på tal. Likadant den här gången i övre salen i Västra Tunhems prästgård, där brasan sprakar i den öppna spisen i den kyliga vårkvällen.

— Ja, om dessa kristna, som liksom tagit kristendomen på entreprenad, kan hålla stånd, är väl tu tal, säger kyrkoherden. Och vår strålande kultur, som saknar kärna, får väl också försöka visa, vad den duger till nu. Eljest tror jag, att det nuvarande läget hänger ihop med bristen på praktisk kristendom. Fast världen är ju av ett sådant material, att den inte utan vidare förvandlas ens av några helgon. Besinna, vilken tid det tar för en enda människa, innan hon blir genomhelgad! Och då ett helt folk! Förtvivlat finner jag för övrigt inte läget. Man måste hoppas.

Hoppas kan kyrkoherden i Västra Tunhem. Och tro och älska därjämte. Man har en känsla av att han hoppas, tror och älskar fram sin församling och varje enskild av sina sockenbor och övriga åhörare. Över hans välsignelserika gärning med dess oavlåtliga tjänst både i det tysta och inför de mångas aktgivande ögon svävar detta himmelska triumvirat, tron, hoppet och kärleken, som den pärlemorskimrande molnstoden över Vargöns ständigt arbetande smältverk, när skymningen faller.

MARIKA STIERNSTEDT

MARIKA STIERNSTEDT

MARIKA STIERNSTEDT

För ganska många år sedan kom det ut två svenska societetsromaner, »Landshövdingens dotter» och »Daniela Herz». Trots att ordet societetsroman kanske har en bismak av ytlighet i mångas tycke, bekänner jag öppet, att de voro och alltfort äro bland de roligaste böcker jag läst. Och inte bara bland de roligaste, utan bland de intelligentaste, de människokunnigaste. Hon som skrivit dem heter Marika Stiernstedt, och hon har skrivit många böcker sedan dess, värdefulla, kloka, fängslande, och i deras medvetande som följa med modern svensk litteratur har hon kommit att stå som en den goda, säkra smakens och det skarpa intellektets företräderska, en hög och rak, smäcker stam i den svenska litteraturens snårskog.

Marika Stiernstedt förklarar sig bara dunkelt minnas de där två romanerna, men låt oss hoppas, att hon gör med dem det hon håller på att göra med sin bok »Resning i målet» — dramatiserar dem. Hon har blivit teaterbiten på sitt vis i så måtto, att skriftställeri för scenen lockar henne. En pjäs har hon fått fram-

förd, snart kommer en till. För radioteatern har hon gjort ett par bearbetningar, däribland av sin särskilt av den unga publiken avgudade »Ullabella», och enligt omdöme från sakkunnigt håll skriver hon replikerna, så att de ligga bra till för skådespelarna. »Ullabella» är det också frågan om att filma — en lockande tanke, säger fru Stiernstedt, men det måste bli grundlig omarbetning i så fall, det kronologiska förloppet är då oanvändbart. Men just det tekniska i ett filmmanuskript tilltalar henne. Hon är själv på det klara med att det konstruktiva i ett litterärt uppslag är något hon aldrig kan ta avstånd ifrån, utan tvärtom det som för henne är av alldeles särskild vikt.

— Jag är ofantligt intagen av arkitektyrket, säger fru Stiernstedt. När jag var ung och romanesk, ville jag bli läkare — därvid i viss mån påverkad av en min svåger, i viss mån av min medfödda önskan att plåstra om människor, ta hand om folk och över huvud taget lägga min näsa i blöt. Men nu är ju arkitektyrket så på modet, och jag måste säga, att det tilltalar mig oerhört. Fast det är för sent påtänkt för min del. Men även i en bok behövs det ett stålskelett, en konstruktiv hållning. Jag har egentligen inte den flygande fantasien — jo, kanske i viss mån, men jag menar, att jag är inte någon sagoberätterska. Jag kan inte avlägsna

mig från verkligheten. Jag tycker om att vara nära jorden. När jag skulle hyra mig bostad i Stockholm, var jag uppe och tittade på våningar högt upp i ett hypermodernt hus med utsikt vida omkring — nej tack, jag vill inte bo i ballong. På samma sätt med mitt arbete — det skall göras stramt, så att det håller ihop.

Det tekniska och konstruktiva, som attraherar Marika Stiernstedt så starkt, tar sig också gestalt i vad hon benämner sin senaste glädjekälla: hennes skrivmaskin. Hon trodde hon var för gammal att lära sig hantera en dylik, men det gick utmärkt. Detsamma sade hon sig ha trott, när hon skulle företaga sin rysslandsresa, den som för hennes receptiva sinne blev så sällsynt givande — och så föga givande från deras synpunkt, som hoppats få till resultat ännu en hyperbolisk skildring av löftets Sovjetryssland att lägga till de många föregående av duperade svenska pennor. Nu har fru Stiernstedt slagit sig på att lära sig engelska, även detta med framgång. Och hon citerar en gammal faster, med vilken hon en gång med mörka aningar besökte en ultramodernistisk utställning — den gamla damen konstaterade gemytligt och glatt: »Alltid kan man lära sig *något*».

— Man får inte bli så gammal, att man säger fy!

och usch! åt allting, säger fru Stiernstedt. Att bara ideligen gå tillbaka till en förment oöverträffad förgången tid tycker jag är så ofruktbart. Man får inte glömma, att det ändå ligger utveckling bakom allt. Tag den förkättrade nutida ungdomen. Jag för min del är häpen över allt vad den kan. Och dess starkt utvecklade kamratkänsla och sinne för gentlemannamässighet bottnar ju dock i hederlighet. Folk som slarvar bort sig har det alltid funnits, och nu finns det sådana mer än förr, därför att vi har mindre sociala hämningar nu än i flydda tider. Jag gissar det blir väl ett offerväsen och därefter en småningom skeende rättning. Vi lever i en svår övergångstid, och man får inte begära för mycket av våra hem nu för tiden med arbetande föräldrar och få eller inga tjänare. Skolorna får gripa in mer än hittills. Men att det skapas etiska värden även i vår tid är alldeles visst. Och de kristna värdena och en kristen-etisk åskådning, även om den kanske i vissa detaljer måste undergå förändringar, dem kan man enligt min mening aldrig komma ifrån.

Marika Stiernstedt, numer De Nios sekreterare, har slagit sig ned i De Nios hus vid Villagatan; där bor hon i en förtjusande nyinredd vindsvåning, låg i tak, ombonad, hemtrevlig, fylld med böcker, konstföremål och minnen. Kring henne står en atmosfär, som

mer och mer utstrålar den värme man kanske för så där ett par decennier sedan trodde den unga spirituella författarinnan sakna, därför att man först av allt mötte och fäste sig vid en intellektuell kyla, en fin sarkasm, som mera kändes än direkt syntes. Det var kanhända också något av främmandeskap kring den unga damen med de slaviska anorna, och när man fördjupar sig i hennes utomordentligt fängslande memoarböcker, »Mitt och de mina» och »Adjö, min gröna ungdom», blir man slagen av de många växlande anlag och kynnen, öden och levnadsriktningar, som blandat blod i hennes ådror. Och ändå har hon så mycken genuin svenskhet förbunden med de främmande dragen, med den knivskarpa exaktheten, den psykologiska insikten, språkets eleganta svikt, behärskning och balans.

Hon förklarar, att hon avskyr en sak: att hålla föredrag. — Jag är visserligen ogenerad, men jag har en direkt motvilja mot att uppträda, hela min inställning därvidlag är rakt motsatt skådespelarens, säger hon. Därför tycker jag det är så roligt att tala i radio; ty då ser ingen mig. I klubbar och kommittéer har jag inte heller den där känslan av obehag, som griper mig i talarstolen.

Alla, som bevittnat Marika Stiernstedt som ordförande i en församling, veta bäst, hur lugnt suverän hon

verkar. Från ordförandetiden i Författarföreningen har man i friskt minne hennes taktfulla och skickliga sätt att manövrera de något heterogena elementen i nämnda sammanslutning. Det var som bekant inga vidare idylliska sammankomster, de sista hon ledde, medan den famösa striden om bibliotekstvåkronan på lånbiblioteken lågade som hetast. Man måste beundra fru Stiernstedts behärskning och goda nerver — där en vanlig genomsnittskvinna skulle tappat koncepterna av både ilska och nervositet, blev hon bara kyligare och lugnare, ju mer motståndarna eldade upp sig. Fast hon nödgades avgå från ordförandeposten, gjorde hon det icke som en form av kapitulation utan enbart som en klokhetsåtgärd.

Klok är det adjektiv, som kanske mest använts i omdömen om Marika Stiernstedt, och det är inte att undra på, därför att den egenskapen så starkt framträder både i hennes skriftställarskap och i hennes egen personlighet. Men i den mån som i ordet klok inlägges ett bibegrepp av egen kraft, av förmåga att ta vara på sig själv, vara sig själv nog, så är detta begrepp kanske inte så karakteristiskt för den nuvarande Marika Stiernstedt, som det möjligen var för henne i tidigare år. Inte så som om det skulle kommit något tamare och mera uddlöst över henne, tvärtom är väl hennes

personlighet finare och uttrycksfullare mejslad nu än någonsin. Men det har kommit något *mottagande* i hennes väsen — om detta uttryck får begagnas utan att missförstås — något som förnimmes som en rik och betydelsefull växelverkan mellan henne och livet, där hon själv inte bara är den briljanta, begåvade giverskan, utan där hon står som den alltmer mognade, skolade, formade och fostrade emottagaren, som har mycket att ge, därför att mycket blivit henne givet. Mycket har klarnat för henne och djupnat till visshet med åren, och bakom hennes förnäma slutenhet anar man en mänsklig hjärtlighet och personlig godhet av fin och hög halt. Det har alltid i Marika Stiernstedts författarskap framträtt något av ridderlighet, av stram nobless i uppfattningen av etiska problem — draget hör till de mest sympatiska i hennes litterära ansikte, och hennes eget väsen jävar det icke. På senare tid har hon liksom närmat sig människorna mer än förr, fått ännu mer till övers för dem — kanske har hon alltid haft det, men det har inte märkts på samma sätt som nu. Hon säger en sak, som är betecknande härvidlag, det gäller kommunikationerna.

— De kan inte bli för många och för bra. Jag drömmer om ett spårvägsnät med 25 öres övergång över hela jordklotet. Får vi det, så vill folk inte slåss längre.

Det har sagts mig, och jag vill gärna tro det, att under världskriget var postverken de enda institutioner, som höll förbindelserna uppe, som om ingenting hänt. De hade sina små ekumeniska sammankomster, mitt under det man slogs och bombarderade varandra som värst. Detta har som sagt berättats mig, och jag är så rädd, att jag skall få det dementerat. På detta vis, menar jag, kommer de goda krafterna alltid att hålla ihop, vad som än händer runt omkring i världen. Och för övrigt — om denna vår kultur skulle rasa, så kommer det väl nya kulturer. Sådant har ju världen upplevat många gånger förr. Och världssupprematien kan vi väl ändå inte räkna med att få ha kvar för alla tider. Jag minns den da'n världskriget bröt ut, jag var i Leksand, kyrkklockorna ringde till mobilisering, och vi satt några stycken tillsammans med professor Hjalmar Öhrwall, som bland annat sa: — Ja, men om vi ser på vår jords livslängd, så har människorna nu levat ungefär fem minuter . . .

På det yttrandet tänker Marika Stiernstedt enligt egen utsago ofta. Det bör nog, om man tar fram det i rätta stunden, ge nya perspektiv åt ens tankegångar och handlingar i skilda situationer.

Vers skrev fru Stiernstedt en gång i tiden, innan hon ännu sagt adjö åt sin gröna ungdom — det var i Strix

för resten och långt ifrån dåligt, fast hon själv tar lite överlägset på sina skaldeförsök i sin självbiografi. Nu säger hon, att hon inte kan skriva vers, åtminstone inte efter verslärans normer. Fri vers går bättre. Hon publicerade nyligen några korta dikter i en litterär tidskrift; där var en som hon kallade »Biljett i tamburen», fylld av varmögd, lågmäld innerlighet. Några rader föllo så:

Du,
kära du.
Du var väl inte för trött?
Du var väl ej ur humör?
Har du varit klok
och god —
mot dig själv?
Var ditt öga rent,
ditt sinne i ro,
din hjärna klar?
Inga överord,
ingen beskhet?
Tålamod?
Kan du prisa dagen ända till dess slut?
Ty därpå hänger det.

Det förefaller, som om författarinnan med dessa rader, som falla så dropplikt tysta, givit en syntes av sitt eget väsen, sin egen personlighet. Trött och ur humör undrar jag om någon främmande sett henne, men det rofyllda sinnet och den klara hjärnan äro dess mer typiska för henne, liksom överord och beskhet äro tillbehör, som icke rimma med hennes aristokratiska framträdande, där tålamodet är en ingrediens i självbehärskningen. Och jag tror knappast det är misstag att tro, att Marika Stiernstedt prisar sin dag med dess hittillsvarande skiftande skuggor och dagrar. Dess slut är, mänskligt att döma, långt avlägset, men till bilden av och styrkan hos hennes personlighet hör också hennes lugna blick såväl tillbaka över det tillryggalagda stycket av levnadsvägen som fram över det kommande.

BENGT E. NYSTRÖM

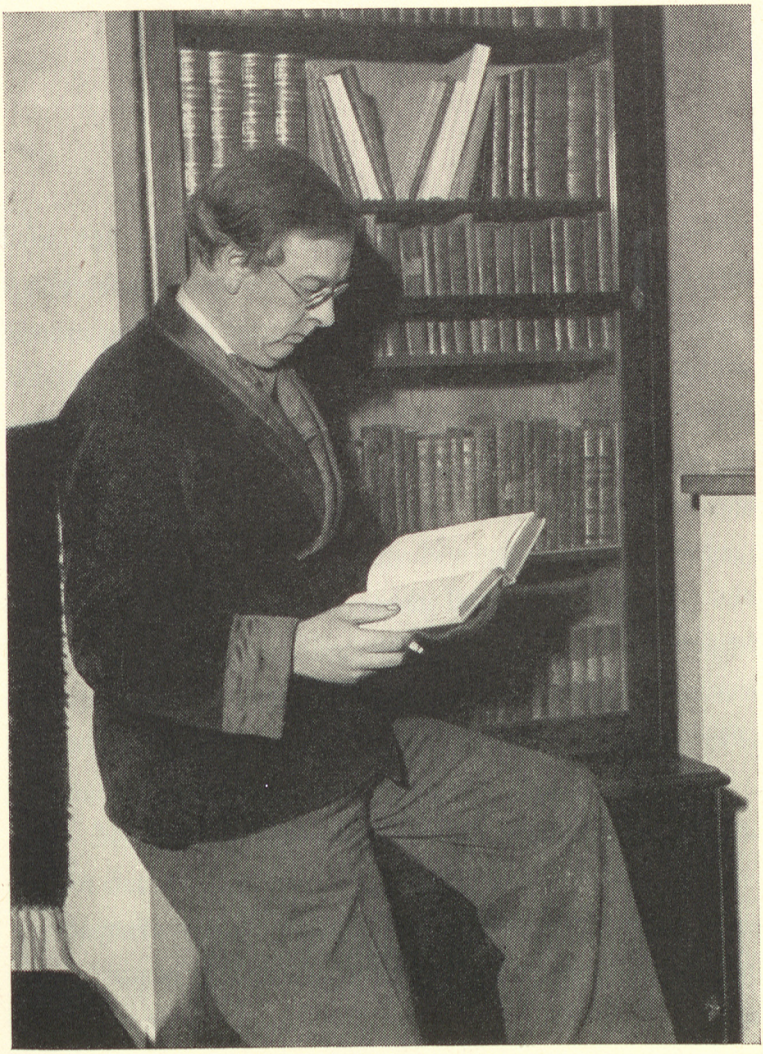

BENGT E. NYSTRÖM

BENGT E. NYSTRÖM

Det var en gång en gammal kvinna som hette Sofia Andersson; namnet säger ingenting, mera säger då hennes porträtt, som återger dragen av en typisk svensk åldring ur folkets djupa led med ett långt, strävsamt liv bakom sig, en förvärvad skatt av livserfarenhet och människokunskap och en kärv och rättfram syn på tillvaron. Hon tjänade i *sextiotvå* år i samma hem, hos stads- och lasarettsläkaren dr Nyström i Söderköping, och det yngsta av barnen, sonen Bengt E. Nyström, var hennes specielle gunstling. När han en gång för några år sedan skulle resa tillbaka efter ett besök i hemmet och tog avsked av Sang, som hon kallades i familjen, gav Sang honom detta råd med på vägen:

— Nu ska barnet se sig för och inte stiga av tåget, förrän det stannat.

»Barnet» var då över fyrtio år och hade redan förvärvat sig ett känt namn bland våra svenska lyriker. Om Sang skulle han längre fram komma att skriva en besjälad dikt, »Under Vår Herres himmel», vari han om henne berättar på följande sätt:

Hon är inte min mor, hon har sin lön,
en stadd och betald tjänarinna,
men aldrig jag kände ett hjärtas bön
så hett för min skull brinna.
Det var hon som stod och tog emot,
när jag kom ur min moders sköte,
och ännu i kväll hon kysser min fot
som vid vårt första möte.
Hon är evig himmel och levande jord,
det är hon, som öppnar och låser,
och jag somnar vid säkra och trygga ord:
»Det är Guds väder som blåser».

Sang är borta nu sedan sex år, och Bengt Nyströms barndomshem vid ån mitt i Söderköping har övergått i Frälsningsarméns ägo; far och mor äro gångna för länge sedan och tre av de åtta i syskonskaran också. Han som skrev om Sang och har hennes porträtt på sin hylla är bliven en av våra finaste och innerligaste lyriker med en särskild ton, den religiösa, klarast ljudande från sin lyra. I det borgerliga livet är han läroverksadjunkten Bengt E. Nyström vid Södra latin med matematik till huvudämne. Sällsamma kombination, matematik och lyrik!

— Den kombinationen är inte alls så konstig, för-

klarar Bengt Nyström för intervjuaren, som suttit och åhört en hans lektion i planimetri i andra ringen och sett vålnader av gammalt skolplugg från egna gymnasieår resa sig vid minnets horisont. Matematiken, fortsätter han, kan göra en diktare åtskilliga tjänster, bland annat fostra känslan för exakta värden och lära en att aldrig använda ord utan att veta på pricken vad man menar med dem. Och behöver diktaren fantasi, så behöver också matematikern det.

Och magister Nyström framvisar, icke utan tillfredsställelse, en vederhäftigt utseende lärobok i »Funktionslära och analytisk geometri», utgiven av honom själv och en kollega, lektor Hjalmar Olson.

— De flesta problemen här i boken har jag utarbetat, säger han — min kompanjon svarade för teorierna — och jag vill säga, att jag har precis samma känsla av skaparglädje, när jag åstadkommit ett lyckat, fint utformat, givande exempel, där siffervärden och allting går bra ihop, som när jag fullbordat en dikt.

Från början var det också meningen, att Nyström skulle bli ingenjör. Året före studentexamen arbetade han på Motala mekaniska verkstad, men fann, att arbetet inte passade honom. Han for till Uppsala efter studentexamen utan bestämda planer för framtiden — »på min tid visste man inte vad man tänkte bli, när

man kom till Uppsala», säger han själv på tal härom — men han läste matematik, fysik och kemi, hans naturliga ämneskombination. Och på lediga stunder skrev han vers, kopiöst med vers. Det hade han redan gjort under skolpojkstiden, och ännu minns han sin allra första dikt, den som skrevs i september 1902 och infördes i gymnasistföreningens handskrivna tidskrift. Den handlade om fosterlandet, och litterärt sett var den ganska skral. Hans första tryckta dikt stod i Idun under hans sista skolår, vintern 1904—05. Det var en vinterdikt, och den tycks i poetiskt hänseende ha varit löftesrik. Fritjof Hellberg i Idun sände till och med den unge skalden ett egenhändigt vänligt brev, vari han konstaterade, att »här finns skaldegry, men . . .» och så kom det en liten smula klok och värdefull kritik. Brevet beledsagades av en tia i honorar.

Det var 1905 som Bengt Nyström kom till Uppsala. Två år senare blev han myndig. Samma år, 1907, gav han ut sin första diktsamling, »Vilsna vindar». Märket C. D. W. läste den och tog märkvärdigt nog med vänliga händer på den. »Vi skulle innerligt önska», skrev han i recensionen, »att sångarens inre värld ljusnade, och att han småningom kunde se livet med mera glädje men med bevarat allvar.»

Det stod skrivet i stjärnorna, att denna fromma önskan skulle uppfyllas i fråga om Bengt Nyström och hans diktning.

»Kavaljersparoller» var nästa samling, därefter »Min örtagård» och »Jordens oro». Kritiken var välvillig, men det var dock först med »Rymden klarnar» som Nyström på allvar slog igenom, för att använda det nötta uttrycket, i varje fall skaffade sig gehör inom en mycket större lyssnarkrets än han förut ägt. Var det den bokstavligt klarnade rymd, som nu välvde sig över hans diktvärld, som lockade människor att andas ut, befriade och tacksamma, under dess höga himmel, lyckliga över att i dess rena atmosfär få svar på hjärtats ängsliga frågor och bekräftelse på dess tillkämpade, bävande visshet?

»Rymden klarnar» har upplevat ett par upplagor, den därpå följande diktsamlingen, »Under Vår Herres himmel», hann på ett knappt år ut i tre. Bengt Nyström har fått ett säkert grepp om sina läsare, ty han diktar på ett sätt som har läkedom i sig. Skulle det anordnas folkomröstning bland dem som läsa lyrik i detta land — de äro nog fler än man anar — och bland dem som över huvud taget följa med och tillägna sig tidens skönlitterära alstring, är det intet tvivel om att bara en

ringa minoritet skulle rösta för den fräna, bittra kalk som tidens författare och diktare envisas att bjuda sina läsare. Man läser om tröstlösa öden, smuts och elände, därför att det mest skrivs om sådant, men när det någon gång glimtar fram en smula sol eller tindrar en idyllens stjärna i mardrömmens nattmörker, se hur allas blickar vända sig ditåt! Vi äro inte för ro skull vanliga enkla människor med behov av sinnesfrid, omhuldande vänlighet, kärlek och skapande ro. Den hektiska tillvaro de flesta av oss föra, hetsad av ångest och förtvivlan, kringsusad av krig och rykten om krig, är något som inte en enda av oss frivilligt skulle välja, den är oss påtvingad av den demoniska makt, som mer och mer synes få jorden och dess invånare i sitt våld. Det behövs, att de som ha ordet i sin makt och ett samvete i bröstet, predikare och skalder, tala både varning och straffdomar — men även tröst och lisa. Bengt Nyström hör till dessa, som rätt fattat sitt kall och sin uppgift i denna tiden. Jag vet ingen svensk diktare för ögonblicket, som så som han kan få hjärtats oro att lägga sig och vika undan fasans svarta molnflikar, så att den klarnande rymden, Vår Herres himmel, ett ögonblick skymtar fram bakom giftgasmolnen och bombkrevadernas rökstoder.

Han har själv i dikten »Ett svar» givit klart besked om sin kallelses art. Dess första del är ett anklagelserop till skalden från en pinad och döende värld:

Vad tänkte du på, vad drömde du om
under krigets förvildade år?
Kan det märkas i något, något du gjort
ett enda spår
av tidens ve och vånda,
av viljor, som vråla och slåss?
Du har ingenting gjort! Du skall stånda
till ansvar med oss.

Har du märkt, hur gatornas svältande hop
sin makt och sin vanmakt vet?
Har det kommit ett enda befriande rop
från dig, poet?
Det krälar omkring dig ett myller
av svultna öden i ödenas tid.
Var fångar du dina idyller?
Har du rätt till din frid?

I diktens senare del berättar han om sin far, den unge fältläkaren, som var med vid Dybböl — en blek daguerrotypi på sonens bord visar honom i den tidens

uniform och med polisongprydda kinder. En kväll stod han vid en sårad soldats dödsläger — då hörde de båda något förunderligt i natten, en jublande fågeldrill mitt i skräcken och dödsmörkret:

Där kom en klar och sjungande drill
i nattens plötsliga ro,
en fågel, som inga kanoner skrämt
från hem och bo.
Ägde han hem, ägde han bo,
var han bara de andra till tröst?
För de två därinne blev tystnaden själv
en sjungande röst.

Och för diktaren blir episoden fylld av innebörd:

Du starka och klara och brinnande ton
från himmelrik,
du livets egen stolta protest
mot skott och skrik,
o sjung i min själ och för mig fram
genom dunst och kvalm,
rena mitt hjärta och rena min röst
till sång och psalm.

Utom på det att hans diktsamlingar köpas och läsas märker man Bengt E. Nyströms fast grundade popularitet på att han ideligen blir anmodad att komma och läsa dikter på skilda håll. Det har ju också blivit ett drag i tiden detta, att man tycker om att höra dikter läsas, antingen det är av skådespelare eller av diktarna själva. Nyström läser med välljudande, lågmält röst, han modulerar inte överdrivet mycket, tvärtom håller han gärna och länge samma låga, mörka tonläge, men därunder förnimmer man ett djup av samlad känsla och patos. Jag hörde honom läsa i Stockholms kristliga studentförbund i våras, en oförgätlig stund uppe i deras lilla örnnäste i Stadsmissionens gavelhus vid Stortorget med Vår Herres blånande vårhimmel utanför. En gång har han haft Sandvikens väldiga arbetarskara framför sig och stått och läst för dem i deras kyrkas predikstol. Ibland är det hans pojkar i läroverket — vilka inom parentes sagt äro högst intresserade av att ha en magister som skriver vers — som be honom komma och hålla uppläsning i deras litterära förening. Han har pojkarnas öra inte bara på matematiklektionerna, där han är en lugn, trygg och förstående lärare, utan också som en diktare, vilken i några få men oefterhärmliga dikter belyst pojkmentaliteten och förhållandet mellan lärare och elev.

— Fast ibland undrar jag, säger Bengt Nyström med underfundig eftertänksamhet, om jag är nog djup för dem. De vill ha spekulativa dikter.

Skolpojkarna bilda en motivkrets i Nyströms diktvärld, bönderna i hans hembygd en annan. Naturlyrik är han ingalunda främmande för, men mer och mer har hans intresse under senare år kommit att kretsa kring människorna. Dock, ingenting undandrar sig principiellt sett hans diktarblick, den faller på ett dött ting, och det blir levande för honom, med tysta idéassociationer eller stora, döda öden bakom sig. Det står en historisk möbel i Bengt E. Nyströms hem, ett gammalt flerhundraårigt bord med skifferskiva, inramad i en intarsiasmyckad ram. I länge sedan flydda tider hade det sin plats på Gripsholm, griparna i ramens hörn tyda också därpå. Bengt Nyströms farmors far inköpte det en gång på slottsauktionen, och sedan har det funnits i släkten hela tiden. I en förnäm dikt hyllar Bengt Nyström den gamla klenoden och knyter kärva etiska sinnebilder till dess typ och utsmyckning. Där läser man bland annat denna mogna och manliga strof:

Den griffel, som ristat en gång i din skiva,
bekände en hårdare visdom än vi.
Se åren och dagarna mörkna och driva
förbi och dock aldrig förbi.
Och griparna stå mot den slingrande sniljan,
där stolt de förkunna sin heliga sak,
det dansande trotset, den segrande viljan,
det eviga, flammande budet: stå rak!

Maningen har Bengt Nyström tagit ad notam. Tiden har gott om så kallade kraftkarlar, som sätta likhetstecken mellan kraft och våld. Den kraft som består i rakryggad trohet mot samvete och plikt, upplever ingen högkonjunktur för närvarande. Det är så bekvämt med likriktning, så besvärligt att gå mot strömmen. Bengt Nyström följer, obekymrad om mode- och smakriktningar, sin egen väg, skriver så som det roar honom att skriva eller rättare så som det blivit honom givet att skriva, och låter de andra dikta på sitt vis. Och hans egen smak i fråga om lyrik är absolut och bestämd, fast han inte vill tala om den.

— Det vill jag behålla för mig själv, säger han. Jag läser det jag tycker om. Och jag har rätt att vara både okunnig, ensidig och doktrinär!

Skönlitteraturen i övrigt följer han mera sporadiskt.

Hans maka får provläsa den åt honom, sedan läser han ett och annat efter hennes gallring. Frågar man honom, om några diktare påverkat honom — denna enfaldiga fråga, som dock de flesta författare med sådant änglatålamod besvara, förmodligen för att förekomma litteraturdoktorernas spekulationer bort i tok i nämnda hänseende — svarar han, att de två utländska diktare, som givit honom mest, äro Robert Louis Stevenson och Mikael Lybeck. Av den senare nämner han särskilt cykeln »Dödsfången». På gymnasisttiden läste han Fröding, Karlfeldt och Ossiannilsson precis som alla hans samtida jämnåriga. Men någon påverkan — knappast.

När diktar Bengt Nyström? Jo, här har man råkat på en verklig systematiker till poet. Ty om inte varje kväll, så dock de allra flesta finner man honom vid skrivbordet med en jättehög skrivna papper framför sig, innehållande diktutkast, fragment, korta tankar, diktmotiv, sorgfälligt antecknade för att möjligen komma till användning någon gång. Med dessa slår han sig ned, när dagens arbete är slut — dagens arbete som för honom börjar klockan 7 på morgonen och slutar klockan 7 på kvällen, när den siste privateleven i »matte» fått sin duvning för dagen — och nu vidtar kvällens och nattens gärning i diktarsmedjan. Det glödgas och hamras och smides där inne, ibland lyckas

det, ibland inte, ibland är man trött, ibland inte riktigt upplagd. Men man försöker. Det *kan* ju hända, att Diktens genius besöker en, och man vill vara beredd. Utkasten, motiven, de vid olika tillfällen hastigt på papperet fästa raderna genomgås, kanske hittar man ett guldkorn, kanske hittar man ingenting särskilt. Men, säger Bengt Nyström, det finns bra saker där, som det ska bli något av, *när det blir rätt kväll . . .*

Ibland kommer Diktens genius på besök vid helt andra tidpunkter på dagen. Vid ett restaurangbord på Söder nedskrevs för några år sedan Bengt Nyströms dikt »Min kyrka», väl den som mest oupplösligt är förbunden med hans författarnamn och kanske den skönaste hymn till Sveriges kyrka vi äga vid sidan av J. A. Eklunds »Fädernas kyrka». Den kom plötsligt färdig, fullgången, nedskrevs i ett enda drag. Där stodo de på blocket, de två sista stroferna:

Min kyrkas höga vita valv
ha mina fäders längtan byggt.
Om modet svek, om handen skalv,
där står dock verket fast och tryggt.
Jag vill ej stå som sämre man,
din kraft i dag, o Herre, giv!
Bygg av mig själv, då jag ej kan,
mitt verk, mitt liv!

Jag tror på Gud. Jag vet det lugnt,
jag darrar ej på rösten ens.
Mitt hjärta sätter aldrig punkt
vid livets slut, vid dödens gräns.
Så brusa fullt, du orgelspel,
i psalm på psalm, jag älskar dem.
Jag fann min väg, jag tog min del.
Här är mitt hem.

Och han som skrivit ned dikten vaknade som ur en dröm, såg på orden och tänkte för sig själv:

— Jag måtte tro på Gud! Det visste jag inte för tio minuter sedan.

Det kristna arvet hade Nyström med från föräldrahemmet, där modern var en varm kristen och där både far och mor höllo på kristen sed, söndagens helgd, kyrkobesök och aftonbön. Men sedan blev det, som det står i »Min kyrka»:

Där gingo år. Jag minns en valp,
en het och hatfull gymnasist
med hjärnan som ett tokigt skvalp
av Bebel, Marx och Antikrist.

Det är den tvärsäkra gymnasisttypen *in a nutshell.* Åtskilligt bidrog till fjärmandet från barndomsintryc-

ken, inte minst olämpliga kristendomslärare. Men, säger han, fanatiker blev jag aldrig. — I samma dikt tecknar han med några få träffsäkra, fullviktiga ord sin andliga utveckling:

Ett hjärtas väg, först bort, så hem,
med stänk av blod i varje spår.
O Herre, jag välsignar dem,
min otros och min smärtas år!
Räds ej att blind och hjälplös gå
emot ett mål du dunkelt vet!
Dyrt köptes allt som skall bestå
i evighet.

Det behövs inte mer. Inom svensk kristen nutidsdiktning utgör Bengt E. Nyströms skaldegärning en av de främsta tillgångarna, när man besinnar dess konstnärliga halt och den genuina äktheten och styrkan i hans kristna upplevelse. Och från detta centrala i hans person och gärning faller ett skimmer över allt annat han tar upp och sjunger om, över fjärilen som äger rymd och vingar, över skördearbetet och lassen med säd, som skaka hemåt, »det trygga slutet på en sommars saga» — över amerikabrevet från det f. d. svarta fåret i klassen, över det efterlängtade

regnet i torkan, över de hårda, i döden stelnade arbetshänderna, över de bråkiga stadskvarteren med hus av järn och betong, över barnen, pojkarna i skolan och över äktenskapet, om vilket han diktat så ouppnåeligt ömt och innerligt.

»Levande jord», Bengt E. Nyströms senaste diktsamling har just sänts ut, hösten 1938. Mycken förväntan och kärlek komma att möta den. Hans dikt är ingen skrift i sanden. Ty det blir aldrig den skalds, vilken som Nyström kan med sanning säga:

Jag bär inom mig en himmel
med allt vad i himlen bor.

Och han blir inte omodern heller, Bengt E. Nyström. Han skriver om saker som stå över tid och rum, alltid väsentliga, alltid sanna. Själv har han uttryckt det i fyra oändligt enkla, vältaliga rader:

Skördar vissna och skördar gro,
och ingenting blir vad det en gång var.
Det är bara ett hjärtas enkla tro,
som lever kvar.

GERDA BOËTHIUS

GERDA BOËTHIUS

GERDA BOËTHIUS

Har det någonsin tidigare förekommit, att en kvinna suttit med i en statlig kommitté med uppgift att restaurera ett lands nationalhelgedom?

Det förefaller knappast troligt. Professor Gerda Boëthius — vid 1938 års början tilldelades hon som bekant professors namn, en sällsynt välförtjänt utmärkelse — är med till visshet gränsande sannolikhet den första i världs- och konsthistorien.

När ecklesiastikminister Engberg insatte henne i den kommitté, som har Uppsala domkyrkas restaurering till arbetsuppgift, skedde det verkligen inte för ro skull, utan för att hon är utomordentligt väl kvalificerad för uppdraget. Dels besitter hon omfattande och gedigna fackkunskaper och en förtrogenhet med domkyrkan som få kunna åberopa maken till, dels är Gerda Boëthius tillika en arbetsmänniska av monumentala mått och kan konsten att göra flera saker på en gång och göra dem lika grundligt allesammans. I närvarande stund är hon intendent vid Zorns samlingar och den som framför allt bär ansvaret för det blivande Zorn-

museet i Mora. Hon är djupt engagerad i Dalarnas hemslöjdsväsen. Hon samarbetar med en rad institutioner i fornminnesinventeringen inom provinsen. Hon är riksantikvariens ombud för Dalarna — speciellt på kyrkogebitet — och har ibland av honom sänts även på andra expeditioner ut i landet. Hon övervakar verksamheten vid Mora folkhögskola, makarna Zorns stora skapelse. Och ser hon tillbaka över tidigare prestationer på forskningens och vetenskapens område, kan hon peka på ett skriftställarskap av imponerande slag, de delar av verket *Sveriges kyrkor,* som behandla kyrkorna i Dalarna, och varav tre äro tryckta, samt en tredjedel av de ännu opublicerade uppländska templen, doktorsavhandlingen 1921 om de tegelornerade kyrkorna i Svealand, hennes epokgörande arbete om nordiska timmerbyggnader *(Studier i den nordiska timmerbyggnadskonsten)* 1927 samt det tillsammans med professor Romdahl samtidigt med Uppsala domkyrkas 500-årsjubileum utgivna verket *Uppsala domkyrka 1258—1435,* där en rad nya perspektiv i rikshelgedomens byggnadshistoria öppnades och märkliga upptäckter framlades. Detta är bara några bland de stora numren i Gerda Boëthius' skriftställarskap, för övrigt har hon strött omkring sig både större och mindre böcker, avhandlingar och uppsatser inom de många

områden hon behärskar. Hon har grävt ut kyrkor, hon har varit t. f. professor vid Stockholms högskola, hon har en lång verksamhet i folkbildningsarbetets tjänst bakom sig som föreläsare, hon har varit med om att ordna utställningar, hemslöjds- och kyrkliga propagandautställningar och en stor minnesutställning över Zorn.

Och nu sitter hon som sagt i domkyrkokommittén, och ingen initierad tvivlar ett ögonblick på att hon där kommer att göra en mycket stor insats i det rent positiva arbetet på Uppsala domkyrkas återställande i värdigt skick. Hur därmed skall tillgå, är en hemlighet inom kommittén än så länge, och Gerda Boëthius är inte den som pratar bredvid munnen, om hon än i övrigt är livligt meddelsam, när man träffar henne uppe i hennes egen miljö, den av tradition, historia och bygdekultur mättade Zorngården i Mora. Där har professor Boëthius haft sina bopålar uppslagna i många år, från detta centrum utstrålar hennes mångrenade arbete, här skriver hon, här granskar hon äkta och falska Zornetsningar, här hopa sig volymerna i det stora bibliotek som kommer att fogas till det blivande Zornmuseet. Hon har ett arbetsrum med inspirerande utsikt över det karaktärsfulla dalalandskapet — det tonar i blått och brunt, den höstdag jag besö-

ker henne, det blå är himlen, den lilla speglande Hemulån och den dito kanalen genom träskmarken, som brukar förvandlas till insjö under vårövers-svämningen, det bruna är marken och de vida skogarna. Går hon ut ur huset, har hon här på gården olika byggnadsperioder företrädda, från klenoden framför andra, fragmentet av ett timmerhus från 1000-talet, ända fram till byggnader från våra dagar. I ett hus från 1100-talet var Zorns ateljé inrymd. Sex hus i Zorns samlingar äro oomtvistliga medeltidsbyggnader, alla från Mora, liksom de båda förstnämnda. Från 1400-talet stammar ett vackert härbre i Gopsmor.

Det där 1000-talsfragmentet är som sagt dyrgripen nummer ett och kommer att bli det förnämsta monumentet i det blivande Zornmuseets dalaavdelning. — Har du sett väggen, som hedningarna krusat? var det en morabonde på 80-talet som sade till Zorn. Nej, det hade inte Zorn, men han begav sig genast åstad och beskådade de med drakslingor ornerade plankorna och lyckades förvärva dem. Han hade sällsynt intuition, när det gällde gammalt och fornt, folklig konst och tradition. Just på 80-talet var det som han med en framsynthet av beundransvärd räckvidd satte i gång med att tillvaratataga det gamla som ännu fanns kvar i bygden, både i form av byggnader, husgeråd, textilier

och annan handaslöjd samt allmogekonst. Hans smak var säker och hans sinne för det väsentliga ytterligt förfinat. Vid början av 1900-talet började han och hans maka sitt stora arbete för Morabygdens kulturella fostran. Folkhögskolan fick en donation. Hemslöjden blåstes liv i, därigenom att Zorns började med beställningar av alla slag för att animera allmogen att återupptaga den gamla handaslöjden i hemmen. Efter några år öppnades försäljning i Mora av hemslöjdens alster. Även det humanitära tillgodosågs, bl. a. genom att ett barnhem upprättades, avsett närmast för barn från sådana hem, där deras skötsel och uppfostran mer eller mindre vårdslösades.

Ett väldigt arbete var redan undangjort, när Gerda Boëthius kom till Mora efter Zorns frånfälle. Hon gick in i beredda gärningar, som det står i Skriften, och hon gjorde det själv beredd. Anders Zorn kände hon väl. Hans och hennes närmaste voro bekanta, två kulturfamiljer, som delade varandras intressen. Särskilt den unga Gerda Boëthius' kyrkoinventeringar tilldrogo sig Zorns uppmärksamhet.

Men innan hon hunnit så långt som till kyrkoinventeringar, hade Gerda Boëthius passerat barndoms- och uppväxtår, som inte enbart varslade om att en blivande vetenskapskvinna, en av de mest framstående i vårt

land, höll på att växa till sig i kunskap och visdom i Skytteanum, det klassiska professorshemmet i Uppsala.

— Jag var långt ifrån något ljus i skolan, berättar professor Boëthius. Själv ville jag gärna gå igenom Tekniska skolan, men den tanken förföll, därför att jag ansågs så obegåvad, att jag inte skulle kunna klara åtta klasser. Som liten ansågs jag visst bra i historia, men även det gick över med tiden. Och svenska skrev jag så dåligt, så det blev bara B? i studentskrivningen — jag tror närmast beroende på kommateringen. Innan jag hann så långt som till studentexamen, hade jag för resten fått avbryta skolgången, när mina kamrater gick över till ring II. I stället fick jag tillbringa vintern 1907 i Bryssel för att studera konst. Se konst, det har så långt jag kan minnas tillbaka varit det absolut enda jag någonsin brytt mig om. När Verdandi anordnade sin första konstutställning i Uppsala 1903, upphörde jag helt enkelt att läsa läxor. Det var Konstnärsförbundet som utställde, och den utställningen väckte faktiskt mer uppmärksamhet i Uppsala då än någon modernistutställning senare gjort, man diskuterade och disputerade och bildade partier för och emot. Jag formligen levde på utställningen. Och var jag i Stockholm, ville jag helst vistas på museer och utställningar.

I Bryssel, fortfar professor Boëthius, bodde jag hos en morbror och gick på Konstakademiens principskola, där jag kom in tack vare ett så vänligt avfattat rekommendationsbrev av Nathan Söderblom om mig, stackars analfabet, att jag alldeles överväldigats därav. Jag borde för övrigt tala om, att tre år tidigare hade jag och min bror Axel gått och läst för Söderblom, som var synnerligen god vän till vår far. Mitt tidigaste minne av Söderblom var en gång, när han kom körande i sin lilla trilla och höll utanför grinden till Skytteanums gård, där vi barn lekte. Han frågade mig, om jag kunde hålla hästen, medan han var inne hos far ett tag, och det gjorde jag med förtjusning — hästar var min passion. Konfirmationstiden blev oförgätlig, och efter den kom jag mycket ofta tillsammans med Nathan Söderblom och lärde känna honom väl.

Nå, så kom jag hem från Bryssel, började följa med i konsthistoria, tog studentexamen som privatist och slog mig därefter på allvar på konsthistorien. Roosval ledde undervisningen, den nya konsthistoriens epok hade brutit in, det var obeskrivligt roliga år. Mitt intresse, som dittills förnämligast kretsat kring målning och allmogekonst, riktades nu under Roosvals inflytande in på våra kyrkor. Det väldiga verket *Sveriges kyrkor,* Roosvals och Curmans stora bragd, starta-

des i form av seminariearbete i Uppsala. Ideligen voro vi ute och tittade på kyrkor, alltid på cykel på de hemska uppländska landsvägarna — det är annat än den nuvarande ungdomen, som jämt ska åka buss, och vi var ändå inte någon sportande generation, men nog var vi spänstiga alltid. Kl. 7 på morgnarna bar det i väg med Roosval i täten — han drog sig aldrig för några strapatser. Men 1913 bröt Roosval upp och drog till Stockholm som lärare vid högskolan, och vi följde honom allesamman.

Så blev det licentiatexamen och 1921 doktorsgraden med den förutnämnda avhandlingen om tegelornerade gråstenskyrkor. Vid det laget var Gerda Boëthius tagen fången av sitt livs huvudintresse, svensk kyrkoarkitektur och kyrkokonst, och hon hade redan börjat inventera Dalakyrkorna samt utreda Västerås stifts byggnadshistoria under medeltiden och i samband därmed ärkestiftets byggnadshistoria. Det var på det viset hon fördes raka vägen på Uppsala domkyrka, den hon betecknar som »den bästa akademien för tegelstudier». Ty en sådan kyrka, som står och bygges under århundraden, levererar mesta och bästa åskådningsmaterialet, när det gäller att studera hantverket under tidernas lopp. Uppsala domkyrka var det ledande byggnadsverket i hela Mälardalen, man ser, hur byggmäs-

tarna sedan bygga på samma sätt på andra håll och hur nya idéer och arkitektoniska former föras ut och spridas runt omkring i byggnadsområdet.

År 1920 hade Zorn gått ur tiden. Han och hans maka hade genom inbördes testamente till svenska staten donerat konst- och kulturhistoriska samlingar, som skola sammanföras och bevaras i Mora, och som bestå av Zorns egna verk, äldre och nyare måleri och skulptur av svenska och utländska mästare, vävda tapeter, möbler och silver samt, sist men ingalunda sämst, den s. k. »Gammelgården», grundad av Zorn och utgörande en fullständig Moragård med mellan 30 och 40 timmerhus från socknen, belysande timmerbyggets utveckling från 1200-talet fram till våra dagar. För hela denna storartade donation, som går under namnet Zorns samlingar, blev Gerda Boëthius intendent 1920. Det var ett ansvar som inte skulle lagts på vilka skuldror som helst. Men hon som åtog sig det visste vad hon gjorde. Första uppgiften var att utge det stora verket om timmerbyggnaderna, där den ovannämnda 1000-talsbyggnaden spelar en mycket framträdande roll. Professor Boëthius har, på tal härom, fått uppleva både att hennes systems bärighet och hennes dateringars riktighet först dragits i tvivelsmål av en fackman i ett sakkunnigutlåtande, samt därefter att densamme

tagit bäggedera till nåder, dock utan att angiva vem som var deras upphovsman. Men hon tar både det ena och det andra med den borne vetenskapsmannens överlägsna lugn. Gerda Boëthius är en till det yttre mycket välbalanserad människa, vilket icke hindrar, att hon både har patos och kanske invärtes är, som Gustav Vasa uttryckte sig om svenskarna, full av hetsigheter. I fråga om de utslag av den kungliga svenska avundsjukan, vilka riktat sig mot henne själv och hennes ovanligt stora framgång och erkända auktoritet på skilda områden, lägger hon emellertid i dagen en godlynt likgiltighet, som är fullständigt avväpnande.

Gammelgården är ett bondeepos i timmerarkitektur. Gerda Boëthius utlägger texten på sitt fängslande sätt, medan vi vandra där mellan århundradena, eldhuset, det gotiska härbret, det typiska Morahärbret från 1634, stammande från Zorns morfars gård i Utmeland, storstugan från 1600-talet, som stått komplett oförändrad i tre sekler. Bakom storstugan hänger linet på tork efter rötningen — ett nytt slags lin, som professor Boëthius experimenterar med. Vi gå utmed stugväggen och stanna framför ett fönster, där på karmen stå ristade två inskrifter: Gud beware wort hus och hem för tywnad ok ildebrand. Mora anno 1634. Den 28 augusti år 1808 reste lantvaernen ut.

En alldeles orörd och ännu i bruk varande fäbod var en detalj, som professor Boëthius ville införliva med gammelgården, och en sådan står där nu också, med rubb och stubb medtaget; till och med den traditionella spegelbiten och kammen ligga i fönstret. Den byggdes 1753 och flyttades hit 1930—31, och själve Nathan Söderblom hade bönat hos fru Zorn om att det icke måtte förmenas Gerda Boëthius att få sin längtan efter fäboden uppfylld.

Sjöbod, skvaltkvarn, mjölnarens stuga — där Karlfeldt uttryckte önskan att få sova en natt, »om kvarnen fick gå» — ett par båthus med tre kyrkbåtar och tio andra båtar, smedja där man färskade järnet, långfäbod, allt finns här, symboliserande, som professor Boëthius säger, bondens hela år. Där är brunnen, en uråldrig modell som återverkat på utformningen av de äldre stendopfuntarna. Och inte bara döda föremål och byggnader får man skåda på gammelgården — här kommer professor Boëthius' privata fårahjord störtande på lätta fötter mot sin ägarinna, betygande sin tillgivenhet och sin utmärkta kondition, den sistnämnda manifesterad i magnifika pälsar, som just äro syftet med fåraveln på gammelgården. Profesor Boëthius har studerat de berömda tweedfårens skötsel och gjort den angenäma upptäckten, att den inte skiljer sig från

våra svenska bönders sätt att sköta sina får. Hon har all anledning att hoppas, att den vänligt bräkande skaran i sinom tid skall bli ekonomiskt räntabel i form av präktig fårull av förstklassigt slag.

Hemslöjden är ett annat av professor Boëthius' stora livsintressen. Som ung studentska specialiserade hon sig under ett år på textilier och lärde sig mycket under Agnes Brantings oöverträffade ledning. I och med utställningen i Falun 1927, där hon var en av kommissarierna, tog hon upp hemslöjden på allvar. Då stiftades Hemslöjdsförbundet för Sverige, de lokala hemslöjdsföreningarnas försäljningscentral. I flera år, ända till i fjol, var Gerda Boëthius den energiska och vidsynta ordföranden i Hemslöjdsförbundets ekonomiutskott och inriktade därunder sitt arbete huvudsakligen på att skapa arbetstillfällen åt landsbygdens folk — det är hemslöjdens nationella betydelse som socialekonomisk faktor, som framför allt intresserar professor Boëthius.

— Vad som väves på en verkstad, säger hon, kan ju inte bidra till folkförsörjningen. Det kan däremot det som de väver i hemmen. För tio år sedan var ett hemvävt tyg i regel mest skräpvara. Nu har det, tack vare att vi studerat främst den engelska tillverkningen, blivit fason på hemslöjdstygerna, och nu är våra

pojkar glada och belåtna, när deras mödrar väver tyg till deras kostymer. Det har blivit så vanligt, detta, att man rent av inte fäster sig vid det mer. Och med saluslöjden som sporre har det varit på detta vis faktiskt ända från vikingatiden. Tänk bara på vårt fina smide, som säkerligen var en ypperlig handelsvara, och tänk på linet från Norrlandskusten, som var handelsvara redan på 1500-talet, vilket till och med framgår av regeringshandlingar — det betalades ju på vissa håll med lärft och järn.

Det är något obeskrivligt livgivande över Gerda Boëthius' sätt att tala, beskriva och berätta. Även en vanlig fattig lekman anar hennes ofantliga vetande, men lika mycket som han imponeras därav, lika mycket tjusas han av hennes sätt att dela med sig av det. Icke spår av överlägsenhet, av nedlåtande undervisarton. Okonstlat, oöverlagt sprudlar det rika kunskapsstoffet fram som en glad vårbäck över stockar och stenar — allt vad hon ser och rör vid omsättes ögonblickligen i skildring med en bredd och ett djup, som aldrig trötta lyssnaren, bara gripa och intressera genom det starka liv, den äkta humanism som besjäla dem. Vilken inspiration skall hon inte förstå att ingjuta i arbetet på folkhögskolan, där hon för ögonblicket är speciellt intresserad av pojkskolan, som just öppnats

med undervisning i snickeri, målning och smide, dock inte med ändamål att skapa yrkesmän, som flytta bort från socknen, utan i stället att dana utkomstmöjligheter åt bofast ungdom, som stannar kvar på fädrens torva och tjänar sitt uppehälle i hemorten. Gerda Boëthius är ju själv ett Dalarnas barn; sedan sin späda barndom har hon vuxit upp i fädernesocknen Ål, där farfar var präst och far köpte gården, där modern, professorskan Boëthius, ännu lever, en oändligt intagande, vördnadsvärd gammal dam, som förefaller stigen direkt ur de klassiska kretsarna i Geijers Uppsala. I detta land är Gerda Boëthius som sagt rotad och hemvan sedan barnaåren, och hon *kan* sitt folk som få. Att höra henne tala om dalfolket är värmande.

— Det är roligt att samarbeta med folket, säger hon. Här i Mora blev de tidigt kulturellt väckta av Zorn, många var med i hans lekstuga och i den av honom startade hembygdsrörelsen med mera. De är nu mina bästa medhjälpare. Det är en kultiverad folkstam med utpräglad smak, markerad konstnärlig drift och starkt musikaliskt inslag — det sista är f. ö. utmärkande för folket i hela Siljansdalen, och Hugo Alfvén har ju gjort under med dem i sin hembygdskör. För övrigt är dalfolket styva timmermän och lika händiga som italienare. En dalkarl med täljkniv i hand är något myc-

ket lyckat, han kan göra ungefär vad som helst med det verktyget. Zorn var likadan. Och spolmaskiner är hemindustri i Oxbergs by och går över hela världen. Jag hittade dem i Dartington School i Devonshire, där det drives all möjlig slags slöjdundervisning.

Till Mora och Zorngården går årligen en aldrig sinande ström av besökare å fackets och yrkets vägnar, forskare och studerande av alla slag, från in- och utlandet. Här behövs och här skall också skapas en fast central institution för forskning och kulturvård. Nordiska museet har livliga förbindelser med professor Boëthius — bland annat har hon hjälpt till att ordna dalagården på Skansen. Inventeringen av Moratraktens fornminnen pågår för fullt under samverkan mellan Jernkontoret, Kopparbergs Bergslag och riksantikvarieämbetet. Från det sistnämnda kommer ibland, som ovan omtalats, kallelse till professor Boëthius med uppdrag av skilda slag än här, än där. Resor roa henne, — hon har färdats vida i sina dar, Englands katedraler kan hon perfekt, liksom hon studerat dess landsbygd med både kyrkor och profanbyggnader, vidare har hon rest mycket i Frankrike, Spanien, Italien och Schweiz, i Tyskland, Holland och Belgien samt naturligtvis i de nordiska länderna, där hon i Norge bland annat studerat timmerbyggnader och stavkyrkor.

I Dalarnas kyrkor är professor Boëthius givetvis lika hemma som i sina egna rum, och ryktet vet förtälja, att till och med myndiga dalaprelater frukta hennes vrede och veta, att de ha henne över sig som en jehu, därest de skulle våga att i bokstavlig bemärkelse flytta en ljusastake från dess rum eller självrådigt vidtaga några förändringar i sina kyrkors utseende eller prydnad. Professor Boëthius småler sitt ljusa, humoristiska leende, när hon blir tillfrågad om saken.

— Det är inte så mycket fråga om terror som fast mer om upplysningsarbete, säger hon lugnt. Någon gång kanske man får ta i lite kraftigt, ifall kyrkoråden tredskas. Men i de allra flesta fall beror det på ren okunnighet, och vad som behövs är råd och hjälp, inte maktspråk. För resten är situationen ganska komplicerad: prästerna får ju inte företa sig några förbättringar i kyrkorna på egen hand, men å andra sidan räcker statens rådgivande tjänstemän inte heller till. Får prästerna inte lov att själva ordna med sina kyrkor, så blir följden den, att de inte sätter sig in i frågorna utan blir likgiltiga för alltihop, och på det viset kan en hel del värden förstöras, som kunnat tillvaratas. Å andra sidan kan också åtskilligt äventyras, ifall de får handla alldeles efter gottfinnande. Rätta vägen är inte funnen ännu. Nathan Söderblom hade alldeles klart för

sig, att man inte bör ta död på det lokala initiativet. Bästa hjälpen vore, om i den praktiska prästutbildningen *obligatoriskt* inginge inte bara konsthistoriska föreläsningar utan rent praktiska kyrkovårdande uppgifter, detta med hjälp av en liten populärt skriven handbok i ämnet. Faktum är, att en hel mängd präster inte ens vet, hur ett restaureringsärende ska läggas upp. På initiativ av docenten Gustaf Lindberg började jag i vintras meddela privat undervisning av detta slag åt blivande präster i Västerås stift. Men det bör hellre ske offentligt vid universitetet.

Vi ha kommit tillbaka från promenaden, Zorngårdens vänliga famn sluter åter besökaren in i sin säregna stämning av värmande hemtrevnad och bekymmerslös studieatmosfär, skapad och präglad av den suveräna åldriga dam, som här för spiran. Minnena från ett rikt förflutet förtätas här inne, namn på stora döda sväva på läpparna. Carl Larsson var vän här i huset. Nathan Söderblom vistades här långa tider ibland, ända sedan 1905; han och husets herre förstodo varandra sällsynt väl. Vid årsskiftet 1920 låg ärkebiskopen i Mora flera veckor, och en gång föregående sommar voro de ute på en lång åktur, då gästen skötte tömmarna och var Hälsinge-Nathan hela dagen. Han körde alltid gärna Zorns norska hästar. Ibland uppfris-

kade han sig vid den stora biljarden, och en gång utbrast han belåten: — Biljard är då det trevligaste av alla spel!

Varvid en oskyldig röst stillsamt hördes replikera:

— Kan du något annat då?

Zorngården är minnenas gård, liksom Mora socken är en minnenas trakt bland de mest utpräglade i vårt land. Det är ett glädjeämne för alla vänner av svensk bygdekultur, att dessa minnens vård är lagd i ett par händer, som både genom tradition och fostran verkligen kunna kallas invigda. Och lika tacknämligt är det, att en kvinna, ovanligt väl rustad för uppgiften, deltar i lösningen av det stora problemet kring Sveriges kyrkas hjärtpunkt: Uppsaladômens upprättande ur långvarig förnedring till den heder och värdighet, som tillkommer landets rikshelgedom.

CARL ELDH

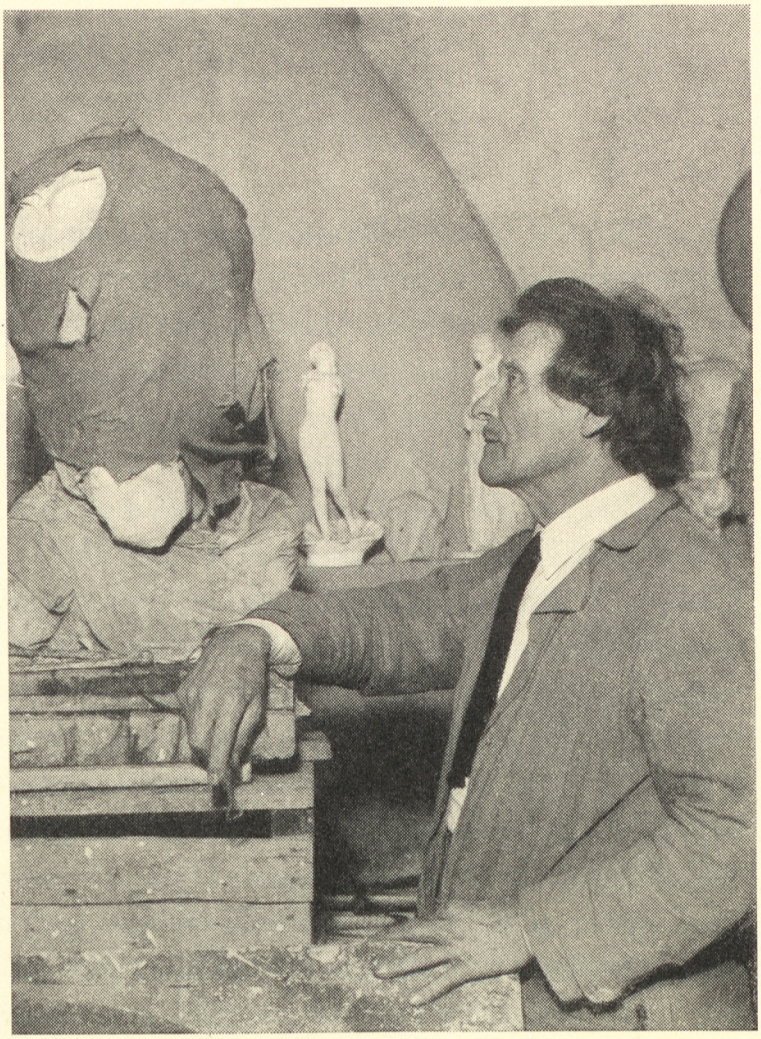

CARL ELDH

CARL ELDH

Om man ber en stockholmschaufför köra till kungliga slottet eller till Carl Eldhs tusculum i Bellevueparken, är han nog mestadels lika säker på sin sak i bägge fallen. Eldhs ateljé har legat på sin plats därute i skogen i snart tjugu år och haft tid på sig att bli bekant. Inte för att den precis ligger vid allfarvägen, bilen får göra några kringelkrokar, innan den stannar utanför grinden i planket, men i alla fall har Carl Eldh lyckats förunderligt väl i att på en gång bo nära och avskild från den människornas värld, som han älskar så mycket, samtidigt som han behöver och trivs med ensamheten. Just i det gatt mellan storstaden och landet, som nejderna kring Haga utgöra, har han stuckit sig in med hela sin värld, sin vita, stumma, underbara värld, dold under Ragnar Östbergs kyrkligt välvda ateljétak. Där arbetar han, där tänker, drömmer och lever han, lever sin enkla, av materiella anspråk föga besvärade konstnärstillvaro. Fåglarna konsertera runt omkring i den ljuva vildpark, som omsluter huset som i ett vårligt ömt famntag, och nere i källaren har den djurvärldens

bohem, som heter vildkatter, ett omtyckt samlingsrum med då och då åtföljande förplägnad från husets mot allt levande välvilligt inställde herre. Och solen flödar över den lilla tomten, över det tjärbruna huset med det höga taket och de roliga små utbyggnaderna, över de gula liljorna utmed planket.

Därinne är det svalt och en dämpad dager, och man håller liksom andan, när man stiger in bland de vita gestalterna, kopior och utkast till Eldhs rika galleri av skulpturer åren igenom. Här bor han ensam och dock inte ensam, alla hans andes barn äro hos honom och utgöra hans dagliga sällskap. Strindberg, Fröding, prins Gustaf, Gunnar Wennerberg, Linné, Branting — det är bara några få av de många. Där äro porträtthuvuden av kända och okända människor, av barn och vuxna, där lyfter Ansgar sina inspirerade evangelisthänder över Birkas menighet, där komma de båda löparna vid Stadion, Eldhs senast fullbordade offentliga konstverk, störtande med en flykt över rörelsen, ett »lättare än luften» i fotens till synes fjäderlätta beröring med jordytan, som fullkomligt fascinerar åskådaren redan i den lilla vita gipskopian. Där äro de två Linnéutkasten; båda återge den unge Linné, och det ena av dem önskar man resa nere i Stenbrohult, blomsterkonungens födelsegård. Man tänker söka anslag ur

Wicanderska fonden för ändamålet. Men signaturen ville resa det andra, nota bene, om hon hade pengar, ute vid Hammarby, där ännu fler skulle få bevittna det underbara ögonblicket, när den unge Linné släpper spaden i häpen förtjusning över ett fynd ur växtvärlden, som han håller i handen och med glad överraskning och nyfikenhet betraktar. Vad det är levande, hur det fångar ett sannolikt ögonblick i *hans* liv, som så frikostigt tilläts att »koxa» in i Skaparens hemliga rådskammare! Eldhs Linné skulle ju ha stått någonstans i Uppsala, i Botaniska trädgården t. ex., men universitetsmyndigheterna förrådde en förbluffande brist på intresse den gången, och så gick utkastet till Amerika. Men saken går att reparera. Fram med en donator till blomsterkonungens staty av Eldh!

Uppsalaromantiken har Eldh representerat i statyn av prins Gustaf, lyckligt placerad där strax intill Geijergården, hjärtpunkten i hela den, jag höll på att säga, sagocykel, som Geijerepoken i Uppsala kommit att utgöra i vår tids medvetande. Statyn var tacksam att göra, säger Eldh själv, som Gudi lov har en väldig fond av romantik inombords och är utpräglad lyriker i sitt sätt att ta på sina uppgifter. Sångarprinsen har han fattat som den siste representanten för sin tids romantiska egenart, och alla de tusende, som stannat

framför den intagande ynglingagestalten med de tre uttrycksfulla relieferna kring sockeln, »Glad såsom fågeln», »Mina levnadstimmar stupa» och Gluntserenaden, medge säkerligen villigt, att detta är inkarnationen i bild av Uppsalastudenten, Uppsalasången och Uppsaladikten, sådana även vi sena och torra tiders barn älska att uppfatta dem. En besläktad skapelse av Eldh är hans Wennerbergsstaty, som rätteligen skulle stått i Uppsala men står på Djurgården.

»Rätteligen» skulle också Eldhs väldiga Strindbergsstaty resas i Vanadislunden, men där har man nu anlagt ett friluftsbad i stället. Inte för ro skull låter Carl Eldh, den ejegode, en aning bitter när han talar därom. En utländsk kollega, som kommenterat förhållandet, hade trott, att vi voro i det närmaste spritt galna, säger han. Hela lunden är, enligt Eldh, alldeles förstörd. Och var skall Strindberg en gång hamna? Månne i Vasaparken till exempel? För närvarande tronar han gigantisk och nästan skrämmande, en Prometeus och en Loke i sin ödsliga storhet, vid bortre kortväggen i ett inre ateljérum hos Eldh. Han är faktiskt färdig, Strindberg nämligen, och när han en gång i tidernas fullbordan skall ut ur huset, får antingen detta rivas, eller, vilket är sannolikare, statyn själv sågas sönder i flera stycken, som sedan åter sammanfogas vid gjut-

ningen. På det viset lämpades visst Engelbrekt ut ur Eldhs ateljé för ett par år sedan. Det är en historia, som kostar pengar, mycket pengar till och med. Och när Carl Eldh kommer in på det kapitlet, kan det också hända att han blir litet sarkastisk. Tänk i Florens när de byggde Baptisteriet och konstnärerna, som arbetade på »Himmelrikets portar», fingo betalt per vecka och fingo obegränsad tid på sig för att fullborda arbetet! Besinna vilka omkostnader en skulptör får dras med — tänk bara på alla skisser, som måste göras, eller på hur han ibland måste ta flera provavgjutningar dem han sedermera förkastar och slår sönder — tror någon, att detta inte kostar pengar? Och han skall ha modeller, han skall ha hantverkare, han skall ha arbetsmaterialier. Det är kostsamt att skulptera, säger Eldh. Vårt arbete är så komplicerat, och det ringa intresse för plastisk form, som svensken äger, är föga stimulerande. Mecenaterna tillhöra nu också sagans värld. För oss bildformare är det nästan lika stor konst att få möjlighet att leva, existera, som att skapa konstverk.

En verkligt betydande insats till svenska konstens fromma har — fortsätter Eldh — statsrådet Engberg gjort genom sitt förslag, att viss procent av byggnadssumman vid statens alla byggen skall anslås till konst-

närlig utsmyckning — en anhållan som också riksdagen bifallit. De möjligheter till erhållande av ansvarsfulla uppgifter som härmed skapats komma med all säkerhet att verka befruktande på svenskt konstliv i sin helhet.

Eldh skar i trä redan som pojke. I Uppsala kom han i lära hos en träsnidare, Östberg hette han, och gott renommé hade han, han levererade beställningar till åtskilliga av stadens hantverkare, så att för unge Carl blev det att öva sig på blommor och blad och lejonhuvuden på stolar och bord och sängar prydda med överstycken framställande hela fågelbon med ungar och allt. Likkistfötter fick han också tillverka. På den tiden var domkyrkan under reparation, och en hel del av krumelurerna på bänkinredningen och på portarna stammar från Carl Eldhs hand. Om han nu gillar verket ha vi inte vågat fråga honom. Kanske han skulle svara som Olle Hjortzberg på tal om valvmålningarna inne i domkyrkan: »*Ta bort dem!!!* Jag har själv varit med om att måla dit dem!»

Hur bär Carl Eldh sig åt, när han skall ta itu med att i bild utforma en t. ex. historisk gestalt? Läser han, studerar han, pluggar han och preparerar sig på förhand? Ja, man måste ju söka komma in i den tidsstämning, den omgivning, bland vilka den gestalt som skall

framställas verkade och levde, säger Eldh, inspirationen kommer nog på samma sätt som aptiten när man äter — man måste söka, försöka, förkasta och börja på nytt igen, och så kan det hända som det står i den heliga skrift, att den som söker han finner.

I Eldhs ateljé stå, jag minns inte hur många, utkast till Brantingmonumentet, hans största uppgift hitintills. En väldig långsträckt gruppskapelse, Brantings gestalt i mitten, på ömse sidor om honom lyssnare av alla typer, en gubbe från Slussen, en man som undervisar sin pojke i att höra på den store folktalaren, en hel liten lyssnande familj, Mäster Palm m. fl. andra, »Guds allmoge», en allmoge, varifrån jag själv stammar, säger Eldh på tal därom. Ovanför dessa synes ett ändlöst tåg av annalkande gestalter — det hela är tänkt som en första majdag på Gärdet. Det blir en kolossalskulptur, när den väl blir färdig, mellan fem och sex meter hög och två, tre gånger så lång. Länge har Eldh brottats med den uppgiften, prövat och sökt sig fram. Ett Brantingmonument var beställt av honom, men i stället för en ensam gestalt kommer det nu att omfatta ett tjugutal, alla i mer eller mindre hög relief. Monumentet är redan godkänt av vederbörande inom L. O., men hur många år det skall dröja, innan det blir färdigt och rest, det kan ännu ingen säga, inte

konstnären heller. Och var skall det stå? Norra Bantorget har man tänkt på — men allra lämpligast vore väl platsen, där nu Norra latins gård breder ut sin sandöken. Hur saken än avgöres, visst är, att för de närmaste åren kommer Carl Eldh att vara uppslukad med hull och hår av Brantingmonumentet och inte hinna något annat vid sidan av. Säger han själv. Och man är glad, att han ändå nu på sistone hunnit med ett utomordentligt vackert krucifix till ett kapell i Borås, en av de ytterst få kyrkliga uppgifter han utfört, fast han själv säger sig vara glad åt sådana. Ansgar t. ex., vars ädelt inspirerade gestalt vid detta laget är känd över hela Sverige och i svenskt medvetande blivit oupplösligt förbunden med tanken på den förste missionären i våra fäders land.

Det är en väldig produktion Carl Eldh under årens lopp hunnit fullborda. Redan hans offentliga verk utgöra en ansenlig rad: »Mor» på Upplands nations gård i Uppsala och prins Gustaf i samma stad, Fröding, Strindberg och Josephson, »Självkritik», Wallenbergs och Forsgrens byster samt »Sången» och »Dansen», alla i Stadshuset, Wennerberg på Djurgården — jämte en kopia i Amerika — relieferna i Östermalms läroverk, Staaffs och Brantings byster i riksdagshuset, Staaffs vid Sveavägen och Erik Hedéns framför stadsbiblioteket,

Engelbrekt i Arboga, »Venus» i Norrköping, »Ungdom» och »Simhopparen» i Kalmar, Tor Aulins och Frans Berwalds byster i Stockholms konserthus, »Linnéa» i Stockholms högskola, Balcks byst och den nya gruppen »Löpare» i Stadion, Borelius' byst i Lund och Olof Rudbecks framför Anatomicum i Uppsala, Ansgar, Hergeir och Frideborg i Ansgarskapellet på Björkö, Christina Nilssons byst i Operan, Feilitzens i Jönköping, Ekmans i Huskvarna, Wennerbergs herm i Lidköping samt två byster av Branting, en i Eskilstuna och en i Hälsingborg.

Den man, som skapat allt detta och som mänskligt att döma har en stor fortsatt produktion framför sig i ännu många år, är icke snävt bunden till någon skola, någon fastspikad konstuppfattning. — Jag har hunnit lära mig så mycket av livet, att jag förstår, att det är *känslan* i konstverket som allt kommer an på, säger Eldh. Smaken skiftar, i morgon gäller andra färger och former, i morgon börjar en annan epok — men känslan skiftar aldrig. Se på antikens konstverk — det är samma känslospel, samma lidelser som där kommer till uttryck som i vår egen tids skapelser. Människan själv ändrar sig aldrig, bara hennes omgivning.

Carl Eldh älskar människorna. Det är inte möjligt annat, säger han. Det hör till. Men han noterar skillna-

den mellan olika raser och kynnen, och han finner nordborna en smula torra av sig. — När jag har bott en liten tid i Paris och går ut på gatan, så får jag rätt som det är höra ett »Bonjour, monsieur» — ja, det är kolhandlaren som hälsar, han har sett mig och känner igen mig, fast han inte personligen haft att göra med mig. Men här i Sverige — står man på gatan i en folksamling och tittar på något lustigt eller något som väcker uppseende och så vågar fälla ett litet ord därom till grannen, hur går det? Jo, inte ett ljud får man till svar. Det som fattas oss är den där öppenheten utåt, den där lilla i sig själv betydelselösa gesten, som ändå kan göra en så glad.

Eldh hör till de konstnärer, som ha förmågan att låta det förtegna blomma i en uttrycksfullhet, som aldrig släpper sitt tag om åskådarens själ. Längst därvidlag har han kanske nått i sitt första stora arbete, »Mor», som pryder Upplands nations gård i Uppsala. Bakom detta i all sin stillhet så oändligt vältaliga och gripande konstverk ligger en verklighet, ett ungdomsminne. Det var när Carl Eldh för första gången skulle långt ut i världen, ända bort till Paris för att börja arbeta på allvar. Då skulle han från det lilla hemmet i Dannemora — fadern var smed, yrket har för resten gått i arv till en broder till skulptören, vilken fortfa-

rande bor i gården — bort till järnvägen, men på vägen dit måste han över en sjö. Hans mor följde honom ända ned till stranden, det var en rå höstdag med isande dimma, och hon drog schalen tätt om de magra axlarna som skydd mot kylan. Så blev hon stående där, sedan båten lagt ut, som förde hennes gosse bort ifrån henne ut i den stora, för henne obekanta världen — han satt i båten och såg henne stå där orörlig med schaletten kring huvudet och schalen om axlarna, en svensk allmogekvinna av den karakteristiska kärva, själfulla typen, spejande efter båten, så länge det syntes en prick av den; själv satt han och såg efter henne, tills hennes gestalt smalnade till ett enda orörligt streck i det grå dimtöcknet. Bilden etsades in på hans näthinna — bilden, minnet och symbolen av en moderskärlek, som följer barnet in i det sista med spejande, oroliga, kärleksfulla ögon, och nere i världsstaden vid Seine förevigades bilden i fast materia som en förblivande hyllning till *en mor* och till *modern.*

— De var så säregna och lugna, mina föräldrar, säger Eldh stilla. Mycket i ens liv och verk stod de frågande inför, men på ett fint sätt — de trodde på en.

Är det fel att anta, att något av arvet från dessa föräldrar skönjes i Eldhs konst? Strindbergsmonumentets titaniska kraft och den sublima, stumma innerligheten

i »Mors» spanande ansiktsuttryck förefalla som nedlagda i konstnärens själ av två varma människoviljor och två skilda men ändå intimt förbundna mänskliga kynnen. Kanske är det ett misstag; visst är emellertid att Eldh, vad han än har att säga människorna, säger det på ett språk, som alla förstå, därför att han inte går krokvägar över förståndet utan raka vägen på känslan. Han citerar själv leende den finske bondpojkens ord: »Inte tala, bara älska», och den satsen tycks han ha tagit till motto också för sitt konstnärliga skapande.

Tiden har ilat, och sedan ovanstående skrevs om Carl Eldh, har hans Strindbergsmonument redan hunnit iföra sig bronsens tunga praktskrud och en rad förslag om dess framtida placering hunnit dryftas. Och i Carl Eldhs ateljé framväxer nu som bäst — bortsett från en del mindre uppgifter — hans nästa stora mästerverk, det ovan omtalade Brantingmonumentet.

CECILIA AF KLERCKER

CECILIA AF KLERCKER

Härmed överlämnar jag nycklarna till en koffert, på locket märkt med ett stort E. uti mässingsspikar, vilken blivit anförtrodd åt överstekammarjunkaren baron Carl Bonde; jag har däruti inneslutit alla mina papper. Detta brev som innehåller min vilja med avseende på det bruk, som jag önskar skall göras av mina papper, åtföljer nycklarna, vilka jag anförtror att gömmas av min överstemarskalk, greve Ruuth. I haven båda, mina herrar, alltid visat mig uppriktig tillgivenhet, och jag anser mig icke kunna giva Eder ett större bevis på min tacksamhet än genom att åt eder anförtro detta depositum.»

Med dessa ord begynte Karl XIII:s gemål, drottning Hedvig Elisabeth Charlotta, det P. M., enligt vilket hennes skriftliga kvarlåtenskap anförtroddes åt tvenne personer, som hade hennes obegränsade förtroende. Skrivelsen är daterad den 1 november 1817, knappt åtta månader före hennes död, som inträffade den 20 juni 1818. Anade hon, vilken värdefull källa hennes skildringar skulle bli för den framtida forskningen?

Säkerligen. Även om hon ej kunde förutse hela vidden därav, var hon dock fullt medveten om att vad hon berättade från den hov- och politiska värld, där hon hade sin varelse, skulle bli av intresse för kommande släkten; hon visste det delvis av egen erfarenhet. »Jag har alltid varit road av läsning, i synnerhet av historiska böcker och hofmemoarer i allmänhet, det har därför synts mig angenämt att själv kunna efterlämna sådana till allmänhetens tjänst efter min död», skriver hon i den tillägnan »Till Läsaren», varmed hon inleder sina anteckningar. Hon skriver medvetet för framtiden, både i breven till väninnan Sofie von Fersen och sedan, när de till hennes stora sorg fjärmats från varandra, i dagboksanteckningarna. Men det skulle komma att dröja betydligt mer än de femtio år hon bestämt, innan hennes minnen nådde offentligheten. Först nittio år efter hennes död låg första delen därav, omfattande åren 1775—1782, på bokhandelsdisken, översatt och redigerad av baron Carl Carlson Bonde, ättling av den Carl Bonde, som var den ene av Hedvig Elisabeth Charlottas förtroendemän.

Det uppseende boken väckte var enormt. Det kommer fortfarande den förnäma dam mycket väl ihåg, som flera år senare efter sin morbror, Carl Carlson Bonde, övertog utgivandet av den svenska furstinnans

memoarer. Grevinnan *Cecilia af Klercker,* född Lewenhaupt, minns mycket väl, säger hon, den stora järnkistan på Eriksberg, vari hertiginnans dokument förvarades. Och hon minns också hur morbrodern, som ansett det vara skada, att papperen lågo där utan att göras tillgängliga för allmänheten och forskningen, brukade arbeta med översättningen, ofta sittande mitt i familjekretsen med sorl och stim omkring sig utan att störas det minsta därav.

På det viset arbetar inte grevinnan af Klercker, som redigerat de fyra senare av de hittills utkomna sju delarna och som för närvarande, sommaren 1938, är uppslukad av arbetet med den åttonde delen, vilken väntas utkomma redan den stundande hösten, sedan understöd till dess utgivande lämnats av både Vitterhetsakademien, Svenska akademien och en enskild mecenat. Dessa understöd ha inom parentes sagt berett grevinnan af Klercker uppriktig glädje och stor lättnad — det har nämligen inte varit roligt för henne att så lång tid som nio år fått förgå mellan utgivandet av delarna VI och VII, något som berott på det obestridliga faktum, att Hedvig Elisabeth Charlottas memoarer givetvis inte äro lika lättsålda som detektivromaner och därför knappast ur förlagssynpunkt utgöra en direkt inkomstbringande vara.

Men för att tala om grevinnan af Klercker och hennes arbete med furstinnans memoarer, återgår detta självfallet till tiden efter greve Carl Carlson Bondes frånfälle, då hans systerdotter, som ända från tidiga år älskat memoarer och personhistoria, greps av lust att fortsätta arbetet med memoarernas översättning och utgivande samt sökte och erhöll tillstånd härtill av den nye fideikommissarien på Eriksberg. Hedvig Elisabeth Charlottas papper ingå nämligen i Eriksbergs fideikommiss. Och därmed begynte för grevinnan af Klercker en epok i hennes liv, mångårig och ännu fortlöpande, som omfattar en sannskyldig livsuppgift och ett uppfyllande av densamma, som kan kallas förebildligt i sin trohet.

För en utomstående förefaller grevinnan af Klerckers roll i historien om Hedvig Elisabeth Charlottas memoarer som något på sitt sätt ganska unikt. Den förtätas, syntetiseras så att säga, i anblicken av grevinnan vid sin skrivmaskin. Sammanställningen av denna högaristokratiska dam och den moderna tidens skrivverktyg har faktiskt något sublimt över sig. Men det förhåller sig så med grevinnan af Klercker, att om än hennes sällsynt förnäma yttre apparition med dess air av l'ancien régime snarast synes skapad för en tillvaro på kungliga slott och adliga gods fjärran från den stora

hopens vardagsliv och dito mödor, är hon själv till hela sitt sinne och med hela sin varmhjärtade, impulsiva natur rotad just i realitet och alldaglighet och står med lika säkert fotfäste däri som hon står på marken, när hon gräver i sin präktiga trädgård på Katrineborg, den lilla täcka sörmlandsherrgården, där hon och hennes make, kammarherre Göran af Klercker, ha sitt vackra, av konstskatter och minnen uppfyllda hem.

Det är där intervjuaren får träffa de båda makarna — det är nämligen inte värt att tala om enbart grevinnan, när det gäller Hedvig Elisabeth Charlottas memoarer, hennes make har, vilket hon energiskt understryker, sin dryga andel i det betydelsefulla verket. Kammarherre af Klercker hör till de människor, på vilka epitetet tusenkonstnär med fog kan användas. I ett av rummen på Katrineborg slår han upp ett par tapetdörrar, och där innanför avslöjar sig en hel verkstadsuppsättning med massor av verktyg prydligt upprradade på hylla efter hylla från taket till golvet. Inne i salongen står en graciös Louis XVI-soffa, en replik till en annan i samma rum — den är snickrad av värden i huset, som tillika är mekaniker med mera, när det kniper.

— En gammal sjöbjörn ska väl kunna lite av varje, tycker kammarherrn.

Han och hans maka förenas, utom av mycket annat, även av samma intensiva intresse för personhistoria. Och småningom har det uppstått ett slags arbetsfördelning mellan dem, som i stora drag ser ut på det viset, att grevinnan först gör grovöversättningen av Hedvig Elisabeth Charlottas franska manuskript, varefter hon och hennes man gemensamt genomgå det skrivna samt hyfsa och justera själva stiliseringen. Det sker med otrolig omsorg, ett uttryck kan granskas och debatteras långa stunder, innan man enas om det bästa. Men så är också den svenska form otadlig i sin grace och i sin tidsbetonade stiltrogenhet, vari furstinnans minnen framträda för sena tiders barn. Ofta göras ändringar till och med efter renskrivningen.

Men den rent formella utformningen, hur viktig den än är, träder dock tillbaka för ett annat arbete vid sidan av själva översättningen, som egentligen tar ännu mer av grevinnans tid än denna. Det gäller de personhistoriska kommentarerna. I den första del hon redigerade, alltså Del IV, förekomma dylika noter och anmärkningar ytterst sparsamt, anmärker hon. Men i de följande delarna har översättarinnans lust till exakthet och till att skapa en allsidig tidshistorisk fond åt furstinnans memoarer drivit henne till alltmer detaljarbete, när det gäller namn och andra uppgifter i manu-

skriptet. Det har gått därhän, att hon numer icke förbigår ett enda nytt namn, utan forskar reda på personen i fråga, i den mån detta är möjligt. Vilken beläsenhet detta kräver, är lätt att tänka sig, och när grevinnan af Klercker som något helt naturligt konstaterar, att hon läst över huvud taget all samtida memoarlitteratur, tror man henne gärna. Men själva konsten att uppspåra och slå ned på rätta källor vid spaningarna efter åsyftade okända personligheter, tilldragelser m. m. är något man inte läser sig till — därtill fordras, utom ett hästminne, ett medfött spårsinne, en alldeles speciell begåvning, ett forskarintellekt, och allt detta besitter också Katrineborgs härskarinna.

I den senast utkomna delen av memoarerna, den sjunde, är praktiskt taget varje sida sållad med asterisker, och nedtill reser sig en sockel av noter i petitstil. Det är det ena »Jfr» efter det andra, och vartenda sådant »Jfr» betyder en hel arbetsprestation, ofta synnerligen tidsödande. I arkiven och på biblioteken är grevinnan af Klerckers resliga gestalt en välkänd syn. Särskilt är det Kungliga biblioteket och Riksarkivet hon hemsöker i Stockholm, och i Eriksbergs väldiga arkiv samt i Stafsunds ävenledes innehållsrika dito är hon synnerligen hemmastadd. (Det kan nämnas, att Hedvig Elisabeth Charlottas memoarer sedan länge

äro deponerade i Riksarkivet för att vara lättare tillgängliga för forskare.) I skriv- och anteckningsböcker gör grevinnan af Klercker sina anteckningar. Inte mindre än tjugusju sådana böcker, fyllda av hennes klara, rediga, drivna stil, ligga och vänta på att tömmas på sitt innehåll i den kommande åttonde delen, som, säger hon, blir den kanske allra intressantaste hittills samt kan njutas fullt oberoende av föregående delar. Däri berättar författarinnan om finska kriget, Gustav IV Adolfs avsättning, tronföljarvalet, Karl Augusts död, Fersenska mordet, andra tronföljarvalet och marskalk Bernadottes hitkomst. Angående sistnämnda moment har grevinnan redan gjort en privat översättning av nämnda parti för konung Gustafs räkning, som i likhet med prinsessan Ingeborg, kronprinsen och prins Eugen med största intresse följer memoarernas innehåll. Delen kommer att omfatta åren 1807—11 eller möjligen —10, ifall utrymmet blir för strängt anlitat av de personhistoriska notiserna i bokens slut, vilka genomgående äro kammarherre af Klerckers verk. En hel del intressanta brev torde också komma att inflyta i åttonde delen, däribland sådana från drottning Fredrika, från Karl XIII samt från Gustav IV Adolf till Karl XIII — bland annat, säger grevinnan, ett rörande sådant från den avsatte konungen, skrivet på

Gripsholm, vari brevskrivaren tackar, för att hans gemål och barn fått besöka honom i fångenskapen. Även några av Hedvig Elisabeth Charlottas brev till svägerskan Sofia Albertina komma möjligen att ryckas in i nästa del — några återgåvos i Del VII. Samtliga dessa brev förvaras i Eriksbergs arkiv.

Mestadels utför grevinnan av Klercker sitt översättningsarbete i Stockholm, detta på grund av det myckna därmed förenade arkivarbetet. Hennes make är för övrigt av tjänst bunden i staden, och det blir vanligtvis bara några veckor under somrarna samt vid helgerna och då och då över någon weekend, som de två uppsöka det förtjusande sörmlandshemmet vid Vadsbrosjön, ur vars djup kammarherrn arla om morgonen uppfiskar någon jättegös eller annan läcker kost ur fiskriket till middagsbordet där hemma. Här ägnar sig också hans maka, som ovan antytts, åt trädgårdsskötsel och andra en lantfrus dagliga sysselsättningar. Katrineborg räknar för övrigt hundra tunnland jord och hundra dito skog, men lantbruket är utarrenderat. Själva huset byggdes 1784 av en Catharina Falkenberg, född Ribbing, och har gått genom många händer, innan de nuvarande ägarna förvärvade det. Men hemtrevnaden tycks inte ha lidit på växlingarna, den slår emot en, värmande och skön, bara man stiger över trös-

keln, och den möter överallt i de låga rummen, där dyrbara tavlor, förnäma samlingar av stick, en utsökt porslinskollektion m. m. träffa blicken, och där signerade porträtt av krönta personligheter, konung Gustaf, drottningarna Victoria, Alexandra och Margherita, Rysslands olyckliga sista kejsarinna samt ännu många andra, bland dem prinsessan Ingeborg, berätta om det förtroende och den vänskap, som husets värdinna åtnjutit hos de högt uppsatta.

Inne i Stockholm arbetar grevinnan emellertid, som sagt, frenetiskt. Skrivmaskinen knattrar hela förmiddagen. Förr i världen skrev grevinnan med penna och bläck, men det blev för omständligt, och redan för många år sedan övergav hon dem till förmån för sin Continental. Bredvid sig har hon hertiginnan-drottningens manuskriptböcker, alla bundna i samma prosaiska ljusgråa pappband à la gammaldags räkenskapsbok, alla med samma slags skrivpapper inuti, alla fyllda med Hedvig Elisabeth Charlottas inte direkt vackra men i alla fall fullt läsbara piktur.

— Jag är glad att hon inte skriver som Sofia Albertina, suckar grevinnan af Klercker. Ty hennes stil ser ut som flughopp. Nu är jag så van vid Hedvig Elisabeth Charlottas stil, att jag nästan aldrig tvekar om

vad där står för något. Och på alla dessa år tror jag inte det hänt mer än högst tio gånger, att jag fått ta till förstoringsglas för att kunna tyda något ord. Hennes franska däremot är inte oklanderlig, där förekommer försyndelser både mot stavning och grammatik.

När man levat sig in i en människas personlighet, i hennes sätt att tänka och resonera, i hennes samtid och dagliga miljö, är det inte underligt, om man till slut kommit att bli djupt förtrogen med henne och även att hålla av henne. Grevinnan af Klercker talar om Hedvig Elisabeth Charlotta som om hon känt henne personligen. Hon håller mycket starkt på henne, uppskattar henne högt, beundrar och vördar henne.

— Det är ett underverk, säger hon, att hertiginnan kunde förbli så god och sund vid Gustav III:s lättsinniga hov. Inte minst måste man beundra hennes sätt att tala om sin gemål, som dock behandlade henne så illa. Aldrig säger hon något ont om honom. »Jag vet att jag inte kan få hans kärlek, men jag vill vara hans bästa vän», säger hon själv — kan man tänka sig en finare inställning? Alltid framhåller hon sin makes goda sidor. Livligt deltog hon i allt som angick den kungliga familjen — hon var uppriktigt förtjust i drottning Fredrika, som för övrigt var en utomordent-

lig karaktär, som bara växte genom lidandet. Vad Hedvig Elisabeth Charlottas memoarer angår, så saknar man ju visserligen humor i dem. Hon är snarast en smula snusförnuftig, och hennes politiska reflexioner äro ofta ganska naiva. Dessutom upprepar hon sig ofta, och bland det besvärligaste vid utredigeringen är just att undvika dessa upprepningar av samma sak. Men likafullt äro hennes anteckningar oerhört fängslande, och att syssla med dem bereder mig ett nöje utan like.

Har då inte Hedvig Elisabeth Charlottas översättarinna själv en myckenhet minnen på lager, och hur skall med dem förfaras? Jo, på Katrineborg ligger inte embryot utan hela materialet till ett fullständigt familjearkiv i form av brev, papper och alla möjliga dokument — men komplett oordnat. Hon, som skulle kunna ordna dem till ett sammanhängande helt, är tills vidare fullt engagerad av sin vackra mission, sin tjänst hos en skugga, om man så vill, men en skugga som på ett underbart levande sätt alltjämt talar till eftervärlden om detta sällsamma tidevarv på gott och ont, Tredje Gustavs och hans efterträdares. Leende citerar grevinnan ett par rader av Birger Mörner:

Ve den en gång fången
uti tid förgången.

Och hennes man berättar en belysande episod, hur han en gång, när han kom hem till stockholmsbostaden och som vanligt fann sin maka i full färd vid skrivmaskinen, hälsades av henne med den förbryllande anmärkningen:

— Det var förfärligt så mycket utlänningar det är i sta'n!

— Hur i all världen vet du det? frågade han förvånad.

— Å, jag menar förstås 1812!

Hon var så borta från nuet och så inne i den värld hon just då sysslade med, att hon talade om 1812 års Stockholm som om hon själv tillhört detsamma.

Till det förgångna hör också en klenod som förvaras på Katrineborg, och som grevinnan af Klercker måhända skattar högre än de många andra dyrgriparna under hennes tak. Till hennes 60-årsdag hade hennes make utarbetat och i fem digra volymer sammanfört sin hustrus anor, på såväl fädernet som mödernet, samt utarbetat ett personregister, vilket omfattar praktiskt taget alla europeiska furstehus och otaliga kända och okända släkter och namn samt inalles rör sig med över 20.000 människor, vilka tillsammans representera grevinnan Cecilia af Klerckers, född Lewenhaupt, stamträd. Det till omfång och som arbetspresta-

tion och precisionsarbete fullkomligt fantastiska verket är bundet i utsökta skinnband med ätterna Lewenhaupts och af Klerckers vapen på pärmen. Och på ett av de första bladen läses följande tillägnan från givaren:

För varje prändtad bokstav Dig en tanke ägnats,
För varje siffra likaså;
Om än av stolta namn häri mitt öga fägnats,
Din anblick smekt mig mer ändå.

De enkla raderna innesluta en hel värld av äkta känsla. Man kunde nästan vilja lyckönska Hedvig Elisabeth Charlotta till att ha fått sina levnadsminnen omhändertagna av så pietetsfulla förvaltare som dessa båda makar, hos vilka förståelse, förfining och hjärtats rikedom tillsammans bilda den bästa förutsättning att göra rättvisa åt den tappra, intelligenta, allmänmänskliga furstinnans rapporter till eftervärlden.

HJALMAR GULLBERG

HJALMAR GULLBERG

HJALMAR GULLBERG

Folk tror visst, att jag brukar arbeta och fila på mina dikter — i själva verket brukar jag i regel tycka de är så hopplösa, när de är nedskrivna, att jag inte gör något åt dem vidare.

Denna självdeklaration är inte affekterad, ty den kommer från *Hjalmar Gullberg*, vilken nästan till fulländning kan konsten att tiga om sig och sitt. Som intervjuobjekt hör han till de stillsammaste och blygsammaste en tidningsman kan konfronteras med, och det faktum, att hans senaste diktsamling sålts i närmast 6.000 exemplar synes icke ha påverkat hans sinneslugn, om han än givetvis är glad åt själva faktum. Hans diktning är bara en sida av hans tillvaro och personlighet. En annan sida är hans teaterintresse, och ännu en är hans djuplodande orientering i antikens värld, mentalitet och diktning, manifesterad i hans ypperliga översättningar av grekiska skalder. Men den sida intervjuaren och besökaren i yttre avseende först träffar på är radiomannen — chefen för Radiotjänsts teateravdelning, installerad i ett av Radiotjänsts hem-

trevliga medarbetarrum med ett välordnat skrivbord framför sig och en vägg med välfyllda bokhyllor bakom sig, medan Kungsgatans neonljus och vinterns snöflimmer glindra i kapp utanför fönstret. Bara för ett par år sedan var Lund Hjalmar Gullbergs vistelseort — nu är skåningen vorden stockholmare, och hans värld är väl, till det yttre åtminstone, ganska förändrad. Vad som avgjort ligger annorlunda till är hans förfogande över sin tid — de grekiska översättningarna få antechambrera tills vidare, medan det mångsidiga arbetskomplex han som teaterchef hos Radiotjänst har att övervaka lägger beslag på hans uppmärksamhet och arbetskraft till det yttersta.

Men till flydda tider, till antikens skönhetsvärld och hans tidigare sysslande med det grekiska dramats yppersta produkter återgår fortfarande och gärna Hjalmar Gullbergs tanke. Han berättar, hur hans grekiska universitetsstudier väckte hans intresse för det antika dramat, närt av hans ända från pojkåren brinnande kärlek till teater — förbjudna teaterbesök hade tillhört skolårens glädjeämnen, och Lindroths och andra turnéers besök på Malmö teater hade riktat gossfantasien med åtskilligt fruktbärande stoff. Nu var det Euripides, som helt tog studenten Gullberg fången. Sömngångaraktigt, säger han, läste jag allt möjligt,

ända tills jag kom till Euripides — där mötte jag något ursprungligt, något levande, något väsentligt, där fann jag problemställningar, som jag kände igen från nutidslivet, om människans dubbelnatur, om kampen mellan det intellektuella och det underjordiska inom människan. Hos Euripides är det en spänning i själva människoskildringen som aldrig tidigare. Alla hans dramer handlar till det yttre om gudar och gudinnor och hjältar — i själva verket rör de sig om människor och deras djupaste problem. Tag t. ex. dramat De trojanska kvinnorna — där skildras kriget, men på sådant sätt att hela dess traditionella förgyllning plockas av det och dess verkliga natur och dess följder för kvinnor och barn blottlägges. Alltså ett genom alla tider aktuellt och brännande tema.

Tre av Euripides' sjutton dramer har Gullberg översatt: Hippolytos, Medea och Alkestis. Dramatiska teaterns föreställning av Medea är alltjämt i friskt minne. Sofokles' Antigone samt — tillsammans med Ivar Harrie — Aristofanes' Fåglarna och Lysistrate har han också överflyttat till svenska. Men han drömmer om att få återvända till Euripides, och den uppgift som då frestar honom livligast är Backantinnorna, ett av Euripides' sista skådespel, ett drama av renodlat mystisk art, skildrande den religiösa extasen. Konung Pen-

teus i Tebe gör på förnuftets och civilisationens vägnar motstånd mot Dionysoskulten och mot backantinnorna, som uppträda i religiös extas. Det blir guden som tar hem segern, och kördramats våldsamma lyrik glorifierar den mystiskt extatiska triumfen över förnuft och ordning. Stycket skulle, liksom antik dramatik över huvud taget, passa synnerligen väl att ges i radio. Låt oss hoppas, att tid och möjlighet beskäras den ypperste tolkaren av grekisk diktning inom Sveriges gränser — på andra sidan Bottenhavet sitter Gullbergs diktarbroder Emil Zilliacus, som han uppriktigt beundrar — att återgå till sin första kärlek. Frågar man Hjalmar Gullberg om den antika diktningens reella innebörd från vår tids synpunkt, framhåller han, att mänskligheten stora problemställningar för första gången behandlats däri och det på alla de olika plan, där man i långt senare tider åter skulle taga befattning med dem.

Greken Hjalmar Gullberg gläder sig livligt åt den obestridliga renässans för det antika dramat, som radion medfört. Medea, Alkestis, Antigone m. fl. ha givits i radio. De nya översättningarna av Zilliacus och av honom själv ha gjort de odödliga verken tillgängliga för nutidens läsare, de äro inte längre bara filologiska studieobjekt utan levande skapelser, som ha nå-

got att säga vår tids människor. Han prisar oförbehållsamt Lindskogs tidigare förträffliga Platonöversättning — tillika ett framstående stycke svensk prosa — som i påfallande stor utsträckning läses i studiecirklar över hela landet.

På tal om studiecirklar kan det också här vara på sin plats att nämna något om Hjalmar Gullbergs officiella och dagliga gärning som radioteaterns chef. I egenskap av sådan är han nämligen i kontakt med en studieverksamhet, som pågår över hela landet, med studiecirklar vilka en månad i förväg få sig tillsända kommande större teaterprogram jämte allt erforderligt studiematerial, uppgifter om författaren, styckets problemställning m. m., m. m., vilket material därefter inom cirklarna penetreras och diskuteras, så att medlemmarna, när vederbörande teaterkväll kommer, bilda en på förhand initierad och aktiv kärntrupp bland landets hundratusentals lyssnare. Med dessa i radioteaterns verksamhet särskilt väl insatta åhörare — bland vilka ofta finnas djupt teaterkunniga personer, som, bosatta långt borta i avkrokar, aldrig i sitt liv varit på en teater — står dr Gullberg i rapport, och han har de bästa och tacksammaste intryck av radions betydelse som både bildningsmedel och intellektuell vederkvickelse just för sådana människor. I övrigt har radioteaterns chef

en verksamhet, vilken, som ovan antytts, tar honom i anspråk med hull och hår — det är inte mindre än omkring 140 teaterprogram pr år, bortsett från mer efemära småting i dramatisk väg, som skola planeras och uppläggas, och till det övervägande flertalet av dessa skall radioteaterchefen även skaffa skådespelarensemble. Härtill komma alla uppläsningar samt över huvud taget alla rent litterära punkter på radioprogrammet, vilka samtliga ombesörjas från teateravdelningen.

Om teaterintresset hos Hjalmar Gullberg gjorde sig gällande redan under skolåren, så var detta däremot inte fallet med hans diktaranlag. — Jag skrev inte en rad vers förrän efter uppnådd myndig ålder, förklarar han med underfundigt fromsint raljeri. Och vad han då började skriva, var det ingen som tog notis om. Bok efter bok gav han ut, som ingen köpte. Så kom hans »Andliga övningar» hösten 1932 — och med ens hade han slagit igenom. Hans senaste diktsamling, »Att övervinna världen», har befäst det säkra grepp han numer har om en läsekrets, där han själv med särskild tacksamhet noterar ett påfallande stort skikt av ungdom.

Av den knapphändiga orientering Hjalmar Gullberg ger inifrån sin diktarverkstad får man i huvudsak klart för sig bland annat detta, att han bara diktar

periodvis och däremellan icke alls, att hans näst sista diktsamling, »Kärlek i tjugonde seklet», blev till närmast på en gång, samlad till helhet, medan både »Andliga övningar» och »Att övervinna världen» vardera innehåller dikter, som skrivits med delvis ganska långa tidsdistanser mellan sig. Vidare det som nämndes i denna artikels början, att skalden i regel inte kostar på sina dikter någon grundligare utarbetning, utan, som han säger, betraktar dem som hopplösa — de kunna varken bli bättre eller sämre, de få vara som de äro. Vilket emellertid inte behöver betyda, att de äro hastigt hopkomna, utan att deras tillblivelseprocedur kan ha pågått länge, innan den yttre formen ger sig tillkänna.

Det blir tal om litterär påverkan — vanligen vet ju en diktare själv ingenting om den saken, hans kritiker däremot så mycket mer — men Hjalmar Gullberg säger, att rent innehållsmässigt vet han sig ha tagit särskilt starka intryck av Pascal och Kierkegaard, medan han bland diktare framför allt känner sig fängslad av Goethe. Kanske även beroende av Fröding. Av Karlfeldt icke alls. När han först började ge ut böcker, var han, det vet han, starkt inställd på både Birger Sjöberg och Pär Lagerkvist.

Det vimlar av både hela dikter och enstaka strofer

särskilt i den senaste diktsamlingen, som man gärna ville plocka fram och skärskåda — det får räcka med ett par. Intervjuaren har fascinerats både av formen och innehållet i den första strofen i dikten »Stilla existenser» — formen på grund av dess förbryllande egenskap av att kunna läsas nästan alltigenom som prosa, medan den samtidigt är otadlig vers, innehållet på grund av den klara belysning, vari dikten med samtidigt dämpat tonfall ställer en ofrånkomlig och tragisk social sanning:

Män som sköta sin befattning stilla,
kvinnor som ha bott tillbakadraget —
ingen brukar tankar på dem spilla,
ingen har en aning om hur illa
deras liv kan vara sönderslaget.

— Det har blivit omedvetet programmatiskt, menar skalden. Jag har velat komma ifrån det, inte velat ha att göra med retorisk poesi i det sammanhanget. Man får ta bort skygglapparna, se saker och ting sådana de äro, få fram det allmängiltiga.

Hjalmar Gullberg svär sig fri från estetiska syften med sin diktning. Diktarens uppgift är enligt hans mening att skala bort allt oväsentligt, rycka bort de tillfälliga masker som heta parti och samfundsbeteck-

ningar, gå fram personligt och aggressivt. En *mission* har diktaren, den saken står så klar för honom, att man, när man hör honom tala därom på sitt stilla, försynta sätt, känner med plötslig trygghetskänsla, hur djupt han med hela sin egenartade, bisarra, fascinerande inspiration dock är förankrad i denna ofrånkomliga verklighet. Han fattar diktarens mission, säger han, som den att väcka, befria, finna utvägar, hävda vars och ens plikt att frigöra sig från schablon och masstänkande, och framför allt åter och åter göra boskillnad mellan dött och levande — inte minst i denna tid, då så mycket av det som bullrar värst och hoverar sig mest likafullt är det dödaste av allt dött.

På sitt oefterhärmliga sätt karakteriserade Gullberg i »Exercitia spiritualia» i »Andliga övningar» det ingångna kontraktet mellan Gud och poeten:

Poeten skall verka på jorden
som ombud för Evigheten.

Men denna programförklaring har skalden vidgat i häpnadsväckande grad i sin senaste diktsamling. Här är på sin plats att återge »Upptakt», en av de märkligaste, mäktigaste och myndigaste apostroferingar från en diktare till hans samtid, som väl någonsin skrivits på svenskt språk:

Här sjunger jag om död och evighet
för att i bröllopsnatten väcka dig.
På bragdens dag som undergångsprofet
skall jag bedröva och förskräcka dig.
När du i trupp marscherar och har brått,
skall min begravningspsalm försena dig.
Jag sjunger inte för att roa blott
men rena dig.

Jag kommer för att vålla huvudbry.
Bejakar du, är jag förnekare.
Bär du beslutsamhetens friska hy,
gör eftertanken snart dig blekare.
Ty vet, att när vid dödens infartsport
du naken och allena ställer dig,
är frågan ej, vad ditt parti har gjort!
Det gäller dig.

Jag vill, att överväldigad och stum
som träffad av en uppenbarelse
du hör mitt ord ge eko i det rum,
där Gud inom dig har sin varelse.
På gatan som du trampar med din häl,
ej ros men törne vill jag strö för dig,
förvandla dig från menighet till själ
och dö för dig.

Här är mer än »ombud för evigheten», här är ingenting mindre än en frälsaruppgift, en frälsares som ger ut sig och ger sitt liv för de människor, vilka hans mission har gällt. Tanken är svindlande. Kamp, undergång, död — och seger, uppståndelse.

Hjalmar Gullberg har inte varit med om de diktarkonferenser, som hittills hållits i Sigtuna. Jag passar inte på konferenser, säger han på sitt stillsamma sätt. Men till det problem, som vid dem tagits upp till behandling, diktarens kall, har han givit sin uttömmande kommentar med ovanstående dikt. Starkare kan icke en diktare fatta sin förkunnargärning inför det släkte, om vilket han vemodigt skriver:

Vårt liv är avigsidan
av myntet med Konungens bild.

ROBERT HÖGFELDT

ROBERT HÖGFELDT

ROBERT HÖGFELDT

Snälla Högfeldt

Kan du inte hitta på lite mera om Bambam, jag tycker Bambam är så skojig så jag vill att han skall hålla på i minst 10 månader.

Sedan kan du hitta på en annan historia om några som segla på ett skepp och så kan du hitta på om några som fara på en ångare och om några i en flygmaskin.

Sen kan du skriva om ett krig eller om några som hittar en skatt.

Du är väldigt snäll om du gör det här

tycker

Gösta och Karl Axel.

Brevet, prantat med tryckbokstäver i bläck, skrevs av Gösta och Karl Axel till konstnären *Robert Högfeldt*, en av de svenska konstnärer som på sitt vis står barn och ungdom och deras fantasi särskilt nära. Men tittar man i hr Högfeldts brevsamling, finns där skrivelser från mängder av vuxna med. Det är formliga tacksamhetsutbrott för glädjestunder han skänkt dem

med sin konst, det är anhållan om »ein paar kurzen Federstriche von Ihrer Meisterhand», som det heter i ett entusiastiskt brev från några österrikiska beundrare, det är ibland en blygsam begäran om hans autograf. Ofta förfrågar man sig om hans modeller eller motiv eller anledningen till den eller den tavlans tillkomst. Man vill med andra ord lösa gåtan Robert Högfeldt, gåtan som samtidigt förefaller så föga gåtlik, så öppenhjärtig och godmodigt skämtsam, fast man ju hela tiden anar både en hund begraven därunder och en räv i hög grad levande bakom örat.

Robert Högfeldt har vandrat in i nationens hjärta inte ensam utan i sällskap med en härskara av sina, ja, vad skall man kalla dem — troll?, pysslingar? Själv kallar han dem rätt och slätt gubbar. I alla fall: hans monopolherrskap av små figurer med stora köttbullsliknande huvuden på små, inte alltför graciösa kroppar. Med sina små plirande pepparkornsögon, vanligen trohjärtat blå, med rufsiga kalufser och skrudade i mycket enkla och alldagliga kläder, med ansiktsuttryck, vilkas spelande skiftningar äro legio som sandkornen på havsbottnen samt förekommande i situationer, där ett ofta slagkraftigt idémotiv omsatts i en raljant form, gärna med en grotesk högtidlig anstrykning, som ytterligare skärper humorn i det hela, ha

de små varelserna tagit oss med storm, framför allt emedan de presentera sig som jag, du, han, hon, vi, ni och de alla.

Då blir det naturligt, att man gärna vill tränga igenom denna jättesläkt av små sanningssägare och göra bekantskap med pater familias själv. Vem är hr Högfeldt, som tar oss på kornet med sina pysslingar och vet så mycket om oss utan att alldeles sky, förakta och smäda oss?

Hr Högfeldt påträffas i sin ateljé vid Malmskillnadsgatan, denna Malmskillnadsgata, som redan fått sitt rykte grundmurat genom Selma Lagerlöfs på dess knaggliga trottoar undfångna Gösta Berlingsuppslag i början av 90-talet. En av stadens fulaste och mest prosaiska gator förknippad med vårt fantasifullaste diktverk och en av våra fantasifullaste konstnärers mest fantastiska produkter — det är en egendomlig tanke.

Emellertid håller alltså hr Högfeldt till uppe i en ateljévåning, lite gammaldags, lite bråtig och genuint hemtrevlig. En övermåttan ljus och fager ung maka ler ett strålande leende över pysslingar och färgkritor och sin makes axel och försvinner in i ett annat rum. Intervjuaren är ensam med konstnären och pysslingarna.

Nej, inte pysslingarna. Det finns inga pysslingar hos hr Högfeldt för närvarande. Han talar själv om, att de äro ute i världen allesammans, propagerande för sig själva och sina dagars upphov på egen hand. Att det är en via triumphalis de tillryggalägga, därom kan både hr Högfeldt och hans förlag och försäljare i in- och utlandet vittna. Hans små gubbar gå i reproduktion över praktiskt taget hela världen och äro kända och uppskattade överallt. Men kanske allra mest i Tyskland. Ett stort tyskt förlag ger ut hans teckningar i planschform. Ett annat förlag ger ut dem i bokform — helt nyligen utkom sålunda »Das Högfeldt-Buch mit 36 farbigen Tafeln», och den går med pukor och trumpeter i Tyskland. Den har också utkommit på svenska, och även i Sverige är succén given.

Han är alltså internationell, Robert Högfeldt, och det var han praktiskt taget från allra första början. Han är född i Holland och uppfostrad i Düsseldorff, och han har gästat de flesta länder, vilkas forna och nuvarande konst har något att berätta för en sökande konstnär. Robert Högfeldts far var ingenjör, och det var allt efter hans yrkesförflyttningar som familjen kom att slå upp sina bopålar på skilda platser. Holland och Düsseldorff, målarlandet och målarstaden, inramade alltså unge Roberts barndoms- och uppväxt-

tid. Några direkta intryck där nerifrån daterande sig från dessa tidiga år svär hr Högfeldt sig fri från, men han talar om, att han ritat så långt han kan minnas tillbaka, med färgkritor mest. Ett stadsparti, som han utförde vid ungefär 9 års ålder, har han den dag i dag är inramad och hängande på sin vägg — det är en högst acceptabel, intelligent gjord liten sak, och hr Högfeldt håller styvt på den.

Såg konst i mängd gjorde han emellertid under ungdomsåren, och när han kom till Stockholm 1913, nära tjuguårig, gick han raka vägen till Akademien, där han pliktskyldigast knogade sina fyra år, utan vidare utbyte, tyckte han. När lärlingstiden var ute, fortsatte han den på egen hand på utländsk botten, i Paris, Italien, Holland, Belgien, Tyskland. År 1924 var han mogen för sin första utställning, i Stockholm. Det blev framgång tvärt, och den har fortsatt alltsedan dess.

Man kunde vänta, att ett dylikt permanent välförhållande mellan honom och lyckans gudinna skulle av Robert Högfeldt skapat en ganska odräglig och självsäker herre, men i stället har raka motsatsen blivit fallet. En anspråkslösare och om sig själv tystlåtnare konstnär än hr Högfeldt får man nog leta efter, och som intervjuobjekt får han B? i betyg. Det vet han

själv, så det är bara att konstatera faktum. Han är egentligen inte ovillig att tala, men han kan bara inte komma på något att säga om sig själv. Man får locka ur honom synpunkter och fakta undan för undan, och så blir facit ungefär följande.

— Jaha, jag målar anekdotiskt, och jag petar med detaljerna, och jag målar populärt, vilket alltsammans är förkastligt och dålig konst, säger hr Högfeldt och ser dyster ut. Jag är gammalmodig alltigenom. Men det finns folk som tycker om så'nt. De känner igen sig i mina tavlor, och de tycks finna något där, som de vill ha och blir glada åt. Jag för min del bryr mig inte om att teoretisera, jag arbetar på bara. Hur många tavlor jag gjort? Det har jag inte den avlägsnaste aning om. Jag skriver inte upp något, jag bryr mig aldrig om att följa mina sakers vidare öden. Och för resten målar jag ju också en del andra saker än mina så kallade gubbar. Jag har något här jag skall visa er.

Och så kommer hr Högfeldt fram med en massa kartonger dem han förevisar den ena efter den andra för sin gäst, som tror sig försatt i en annan värld, så vidunderligt blommande är den fantasi som här kommer till synes, både vad motiv, form och färg angår.

— Det här kanske man kunde kalla den okände Robert Högfeldt, säger konstnären.

Ja, säkert. Ty dessa blad med sitt obegränsade överflöd av sällsam flora och fauna, av besynnerliga sagoväsen, av underlig arkitektur, de höra mer till Robert Högfeldts fördolda verkande. Han har ställt ut åtskilligt även i denna genre, men vanligtvis stannar den inom ateljéns fyra väggar, tills den förflyttas ut i världen av de talrika avnämare, som hitta vägen till konstnärens hem. En vanlig lekman sitter fascinerad av linjernas hämningsfria lek, där de lika villigt låna sig till luftiga arabesker som groteska former, av färgernas ömsom explosiva prakt, ömsom lyriskt smultna behag. Och så spekulerar man över meningen, man känner sig som barn på en trolleriprofessors parkett och vill bara fråga: hur bär han sig åt, och hur kan han trolla en hel kanin ur hatten? Ungefär på samma sätt vill man gärna krypa bakom trolleriprofessor Högfeldts mästerverk och ta reda på vad som döljer sig där innanför i form av en outtömlig fantasis verkstad.

— Det är bara fria fantasier, säger konstnären och ser begrundande på tre hästliknande fabeldjur, som avteckna sig kornblå mot en knallröd bakgrund. Jag började redan långt före mina akademiår med sådant här, jag har alltid arbetat i denna genre. Nej, jag kan nog säga, att jag inte har svårt att få idéer, jag tror

nog inte jag hinner avverka dem under min livstid. Jag brukar anteckna dem — så här — och hr Högfeldt drar fram en mindre skissbok och visar sida efter sida fylld med kaotiska krumelurer, som för den utomstående te sig mest som chiffer. Så'na här böcker har jag flera, säger konstnären. Och var dag arbetar jag lite grand.

— Jag arbetar aldrig efter modell, fortsätter hr Högfeldt. Aldrig. Har aldrig haft någon levande människa i tankarna, när jag ritat mina typer. Nej, inte någon syntes av människoansikten heller. Snarast är det då en allmänmänsklig syntes bakom mina tavlor. Jo, visst framställer jag ofta mänskliga svagheter. Men jag tror aldrig jag är riktigt elak — och nu ser den vänlige konstnären så bevekande ut, som om han bönfölle om att bli fritagen från en sådan misstanke. Jag tror bestämt jag ser på det hela på ett mera förlåtande sätt. För det finns intet annat att göra . . .

Så plockar hr Högfeldt fram en mängd teckningar. Svart på vitt, artistiskt, frodigt, generöst berättande. Och osvikligt säkra linjer. Robert Högfeldt bör vara en konstnär efter ecklesiastikminister Engbergs sinne: *teckna* kan han, vilket hr Engberg som bekant sätter som bildkonstens a och o.

— Ja, det har han inte så orätt i, säger hr Högfeldt. Det är ofrånkomligt, att med teckning kan man uttrycka *allt* — religiositet, patos, humor, vad ni vill! Det kan man inte med färger. Därför avsäga sig de renodlade koloristerna en mängd möjligheter att komma i kontakt med människorna. Vad nu mig själv angår, så bygger jag ju allt vad jag gör på teckning; om jag sedan enbart använder mig därav eller av färg, är en ren stämningssak.

Och så fortsätter hr Högfeldt att visa sina tavlor, »getränkt von Lebensweisheit und menschlicher Güte», som det heter i en entusiastisk tysk konstrecension efter en av hans utställningar. Det är väl en av hemligheterna med Robert Högfeldts framgång, detta att han är så hjärtans god och blid i sitt dömande. »Att förstå allt är att förlåta allt» kunde stå som motto över hans milda människosatir. Hans förståelse och människokärlek liknar den yppiga grönska han älskar att låta välla fram i sina tavlor, slutande i ett famntag av älskansvärd idyll även den mest löjliga och för vederbörande chikanerande situation. Vanligen håller sig hans satir någonstans mitt emellan den allra blondaste vänligheten och den gröngula malicen och verkar underbart lik de små skära troll som myllra i hans fan-

tasis Tiergarten. Bland de yppersta exemplen på den högfeldtska illmarigheten är den obetalbara »Weekendbesöket», där ett åttahövdat sällskap, formligen frustande av hänryckning över den lyckade idén och ett angenämt tvådagarsperspektiv, oförberett överraskar en god vän och hans familj i deras minimala leksaksstuga. Något handfallnare än den olycklige värdens rygg och nacke — han synes bakifrån — får man leta efter. Eller den uttrycksfulla »För sent», där den elegant uppsträckte friaren finner rivalen redan saligt installerad i familjens sköte vid den tillbeddas sida.

Och ändå kan ibland konstnärens sarkasm vara så pass amper, att man står villrådig om var det godmodiga slutar och det som dansken kallar Ondskabsfuldhed tar vid. Som till exempel tavlan »Farlig kust», där en liten sjöman av utpräglat högfeldtsk-arisk ras från sin roddbåt förtrollad iakttar en liten svart förförerskas piruetter på bryggan invid strand, medan alldeles intill bakom ett plank lurar en kvintett av damens svarta fränder med klubbor och spjut, yxa, förskärarkniv, köttkvarn och stekgryta parata. Över huvud taget älskar Robert Högfeldt att i drastisktgraciösa former framställa den mänskliga sorglösheten med riskerna bidande i environgerna. Där är sålunda

tavlan »Optimisterna», ett glatt musicerande sällskap i en båt med kulörta lyktor, som glider nedför en mörk flod, medan på bägge stränder hemska odjur med pantergång och tigerblick hålla jämna steg med de intet ont anande. Och där är »Eremiten», en pigg åldring som belåten ligger på rygg och läser i sin säng under ett uppslaget tält mitt i en öken med nattduksbord och fotogenlampa bredvid sig, medan ett par stenkast därifrån ett lejon intresserat ligger på lur. Stämningen i nämnda tavla påminner osökt om inledningen till Chaplins »Guldfeber», där den lille vagabonden sorglöst kommer traskande på den smala bergstigen med en björn lufsande några meter bakom sig. Undras för övrigt, om inte de två ha ganska mycket gemensamt, filmens störste humorist och den svenske konstnären med sin säregna blick för möjligheten att meddela väsentligheter på skämtbildens världsspråk.

ALICE EKLUND

ALICE EKLUND
i »Jag känner dig inte»

ALICE EKLUND

Hur blir en skådespelerska populär? Ja, säg det! Så mycket är visst, att inte lär det finnas någon stor kungsväg, gemensam för hela skrået, fram till målet *popularitet*. Ty människor äro så olika och skådespelerskor inte minst. Den ena har förutsättningar, som den andra saknar, och inom deras publik finns det så många skilda smakriktningar. Icke förty finns det skådespelerskor — liksom skådespelare — om vilka man verkligen med fog kan använda adjektivet populär, inte bara i den vanliga ytliga betydelsen, att folk vänder sig om efter dem på gatan och är intresserade av att se dem fotograferade i pyjamas eller i bilen eller med älsklingshunden eller lagande mat i kokvrån, utan i en vida väsentligare mening. Populär som Alice Eklund är det, nämligen.

Vi ha inte frågat henne själv, hur hon burit sig åt för att bli den verkligt omtyckta, allmänt avhållna konstnärinna hon är. Det vore otrevligt att göra henne svarslös. Ty för det första vet hon kanske inte hur solid hennes popularitet är, och för det andra

har hon inte burit sig åt på något särskilt vis för att skaffa sig den. Hon har bara varit sig själv. Detta, att vara sig själv, låter så vackert, enkelt och lättvindigt. Emellertid räcker det inte för vem som helst att bli populär på, men det har räckt för Alice Eklund.

När vi vanliga människor tala om teater och teaterfolk, ha vi en förfärlig massa vanföreställningar att dras med. Eller rättare, vi ha haft det, fast de kanske hålla på att skingras numer. Vi ha länge trott på den gamla myten om teaterlivets tjusning — t. o. m. när det gäller buskteater — på hela bråten av gammal teaterromantik med glans och jubel och framgång och beundran. Nu tro vi kanske inte så bergfast på allt det där mera, om vi inte äro alldeles hopplöst unga och oerfarna. Nu vet vi, att teater är ekonomisk hasard, att yrket innebär ett otroligt slit och en nervspänning, som kan verka direkt nedbrytande på somliga, att glansen och tjusningen och beundran är något, som bara kommer några få till del och föga uppväger all den möda och försakelse, som i större eller mindre mått beskäres de flesta skådespelare. Vi förstå, att för att ge sig åt teatern och stanna kvar där vill det mycket kärlek och brinnande intresse till, fordras detta trotsiga och besjälade *quand-même,* som

Sarah Bernhardt hade till motto. Och vi unna framgången och populariteten hjärtligt åt dem som lyckas inhösta dem, därför att vi vet, att de aldrig tillfallit dem genom sorglöshet och slarv utan efter åratal av ansträngningar och bemödanden.

Inte minst därför är det som man villigt skänker Alice Eklund sin beundran. Hon är en strängt arbetande artist, som aldrig hafsar ifrån sig en uppgift halvgjord. Det har fallit på hennes lott att spela en oändlig rad till synes lätta och lekande roller i lätta och lekande franska komedier, men hon har aldrig fallit för frestelsen att ta ytligt på dem eller bara spela på sin stora rutin. Man spelar inte komedi utan mycket allvar bakom. Vår finaste svenska comedienne på svensk scen för närvarande kan bekräfta den saken. Alice Eklund har en stor fond av allvar bakom sitt soliga, hjärtliga väsen. Hon är ingen grund natur, hon ser tvärs igenom både roller, människor och förhållanden och konstaterar såväl möjligheter som svårigheter däri, klart och lugnt. Hon har en sällsynt fin balanseringsförmåga, ett gott omdöme, takt och urskillning. Man skulle kunna tro, att sådana egenskaper i viss mån borde vara henne till hinders i hennes konstutövning. Otaliga fina människostudier, framförda av henne på hennes och hennes makes teater, ha visat att så *icke*

är förhållandet. Det reflekterande i Alice Eklunds väsen har varit henne till en hjälp, icke till en stötesten i arbetet. Det sammanhänger på något vis med det förfinade draget i hennes konstnärspersonlighet. Bland svenska skådespelerskor av i dag är hon en av de, om man så får säga, aristokratiska typerna. Detta betyder inte, att hon uppträder med divalater eller affekterar en konstlad exklusivitet; det yttrar sig i en granntyckthet, en mjuk kräsenhet i framträdande och rolltolkning, som ingen aktpågivande åskådare kan vara okänslig för. Detta förfinade drag hos Alice Eklund förmäler sig därjämte med hennes humor; hon hör nämligen till de av våra scenkonstnärinnor, som besitta sådan i utpräglad grad och som, i de roller som direkt kräva det, utmynta denna humor med en underfundighet, som försmår alla grova affekter men stimulerar med på en gång sötma och syra.

År 1936 var det tjugu år sedan dåvarande Alice Uddgren gled ned från kontorsstolen och gled in i en roll, som mankerats av en skådespelerska på en Karin Swanströmsturné. Den turnén bar henne rakt in i det yrke, som sedan skulle bli hennes för livet. Tre år senare passerade hon åter en milstolpe — giftermålets. På Blancheteatern träffade hon sin blivande make och ingick ett av dessa mönsteräktenskap, som man ibland

finner inom teatervärlden. Ernst och Alice Eklund ha kommit att för teaterpublikens medvetande stå som ett sällsynt jämnspelt par både som makar och konstnärer. Harmonien mellan de två på scenen och i deras behagliga lantliga hem är lika stor. Teaterchefens maka tycks på det lyckliga sätt, som är ett fåtal gifta självförsörjande kvinnor förunnat, kunna förena plikterna både i hemmet och i yrket, utan förfång för någotdera. Givetvis sker det inte utan ett kroppens och själens slitage, som den vet mest och bäst om, som har att dras därmed. Alice Eklunds energi och viljekraft — den hon delar med de flesta av sina kolleger för övrigt — har burit henne genom mer än en prövande period av överansträngning och oro. »Jag har inte tid att vara sjuk», är hennes stående inställning till vad som eventuellt hotar i form av ohälsa. När har man för övrigt hört talas om att fru Eklund är sjukanmäld, eller att en föreställning på Komediteatern fått inställas eller omläggas av detta skäl? Men så blir det, när för det första en skådespelare har ambition och ansvarskänsla, och när för det andra teatern inte är ett ämbetsverk utan ett privatföretag, där regeln »en för alla och alla för en» gäller.

Sammanhållningen vid den teater, som har Ernst och Alice Eklund till förestyre, är förebildlig. Alla äro

i samma båt, alla hålla på företaget och leva med i alla dess intressen och uppgifter. Kamratandan är den bästa. Och med den är Alice Eklund fullkomligt sammansmält. »Chefens fru» är hon visserligen, men på scenen och i arbetet är hon en kamrat bland kamrater. Med hjärta och öra öppna för kollegernas önskemål och bekymmer. Hon håller styvt på kollegerna, hon känner deras starka sidor — liksom förmodligen deras svaga, men dem talar hon inte om — och hon är angelägen att var och en skall komma till sin rätt på scenen. Hon är solidarisk med dem i allt. Med sin make har hon troget skött den lilla teatern vid Engelbrektsplan, aldrig fikat efter större scen och vidare svängrum men i stället lyckats göra Komediteatern till en scen, som har stockholmarnas oinskränkta förtroende, en teater, där man trivs, en teater som har detta mystiska »det», utan vilket ingen scen kan reda sig, den må sedan vara statsunderstödd aldrig så.

Minst en gång om året tar direktör Eklund upp ett skådespel av större mått, ett klassiskt stycke eller en pjäs av dagsaktuellt värde. Han gör det inte för att han vet, att den alltid går, utan trots att han vet, att den kanske inte går alls. Och han har alltid sin frus medhåll häri. Det betyder för de två fint kultiverade konstnärerna en vingflykt till dramatikens högre rym-

der, där luften är hög att andas och där de själva med glädje och tacksamhet kunna sätta in sin begåvning i uppgifter av mera krävande slag. Man spelade »Tolvskillingsoperan» för några år sedan på ett sätt som gjorde den till en av säsongens stora teaterupplevelser. En annan gång var det Kaj Munks »Ordet», som framfördes, och nu nyligen Ibsens »Ett dockhem». I alla tre gjorde Alice Eklund insatser, som höra till märkesrollerna i hennes väldiga, flera hundra roller räknande repertoar. De ha blivit märkesroller för henne själv också. Men inte så, att hon sedan bara med olust nedstiger till de mindre påkostande uppgifterna. För henne är varje roll hon håller på med just för tillfället den enda och bästa, den hon är beredd att ta allting ur och den hon är beredd att skänka allt hon har att ge av fin intuition, spelande intelligens och varm kvinnlighet.

Hon satt en sommarkväll och såg en repetition på makens »Drabanter» på Skansens teater. Komediteaterns folk, både skådespelare och andra, sutto strödda över hela den makalösa friluftssalongen — väl en av de vackrast belägna i världen. »Chefens fru» satt och talade med intervjuaren om den — och om den — hur bra *han* var, hur värdefull *hon* var o. s. v. — idel vänliga erkännanden av en kunnig, dugande arbetsmänniska, som vet att värdera andras arbete. En av de

tacksammaste åskådarna, hennes egen lille pojke — hon har två söner — kom till henne och viskade i hennes öra, och mamma skrev tvärt ut en rekvisition till teaterns eget marketenteri på en Loranga och ett par smörgåsar åt pysen och hans medhavda lekkamrat. Runt omkring stod junikvällen pärlemoblå, andlöst stilla, fylld av vällukter och en stämning av fridfull, mognande fägring. Något därav tycktes vila över henne själv, en harmonisk människa, lycklig i sin av arbete och intressen fyllda tillvaro, stående mitt i blomman av sin ålder och sitt konstnärskap, och delande med sig av sina gåvor till många tacksamma medmänniskor, kända och okända, gamla och unga.

Sedan ovanstående skrevs, ha Alice Eklund och hennes make nödgats bryta upp från sin mångåriga arbetsplats, den lilla trevliga teatern vid Engelbrektsplan, och dragit in på den av många skiftande öden fårade Oscarsteaterns scen. Åter ha de tagit upp det fantasifulla mästerverket »Tolvskillingsoperan» och åter har Alice Eklunds oefterhärmliga Polly Peachum förtrollat stockholmarna. Lokalen är en annan, men konstnärinnan är densamma — något som stockholmarnas oföränderliga tillgivenhet säkerligen kommer att bekräfta.

JEANNA OTERDAHL

JEANNA OTERDAHL

JEANNA OTERDAHL

En dansk vän skrev en gång till Jeanna Oterdahl och frågade: »Hur kommer det sig, att du vet så mycket om ensamma och olyckliga barn?» Jag vet inte, hur svaret formulerades, men jag vet, att Jeanna Oterdahl, när hon i sitt hjärtas godhet skänkte mig både tid och förtroende i sitt lilla vackra, ombonade hem i Örgryte, karakteriserade sig själv som barn med ungefär de orden: »Jag var ett oerhört blygt, inbundet och olyckligt barn med mindrevärdeskänslor, som trodde att alla skrattade åt mig, som i skolan kunde, inte det jag borde kunna men väl en hel del annat, och som var mycket *ensamt*».

De orden säga en hel del om hur Jeanna Oterdahl hade det i barndomen, det räckte för resten en bra bit uppåt den vuxna tiden med. Hennes böcker och hennes nuvarande personlighet säga resten: att där hänt åtskilligt med henne, som förvandlat henne från enslighet, inbundenhet och bortvändhet från människor till raka motsatsen, till en av de moderligast fostrande

och älskande kulturpersonligheter vi ha lyckan att äga i Sverige för närvarande.

Hon hör på sitt vis till dem som man brukar tala om som de stilla i landet. Det är ofta från dem som kraften utgår, och Jeanna Oterdahl bildar därvid intet undantag. Mer om det längre fram. Göteborgska är hon på fädernet — släkten går tillbaka till åldermannen för skomakarskrået i staden, Anders Olsson, som levde på 1600-talet, och möjligen, fast därom vet ingen något med bestämdhet, kan berget Otterhällan ha givit en av Anders Olssons söner, som blev präst, någon ledning när han ändrade sitt tillnamn. Ättlingarna tillhörde de allra flesta Göteborgs köpmanskår, de ståtliga paradtapeter, som än i dag pryda stora salongen i biskopsgården vid Västra Hamngatan, sutto där, när en av Jeanna Oterdahls förfäder på sin tid bodde i det gamla förnäma paläet, vilket först på senare år inköpts för sitt nuvarande ecklesiastika ändamål.

Jeanna Oterdahls mor var stockholmska, och sina första fjorton år tillbragte Jeanna i Uddevalla, varefter fadern, som var ingenjör vid väg- och vattenbyggnadskåren, flyttade tillbaka till Göteborg med de sina. När Jeanna Oterdahl tänker på sin far, är det särskilt en grupp av hågkomster som träda fram

för henne: när fadern läste Sätherbergs »Blomsterkonungen» och Topelius' »Läsning för barn» högt för barnen. Det var högtidsstunder. Hon tar fram »Blomsterkonungen», en bok av, o, så lockande ålderdomlig typ med krusiduller på klotbandets framsida och med illustrationer av den *unge* Carl Larsson, med ståtliga anfanger där små bildmotiv av skilda slag fint uppmonterats kring bokstavens kropp. Vem läser Herman Sätherberg nu, hur många komma ihåg, att han skrivit orden till »Vintern rasat»? För Jeanna Oterdahl är »Blomsterkonungen» kär än i dag, sin utpräglade känsla för naturens skönhet och rika nyanser har hon kvar, blott ännu mera mognad än i barndomens och ungdomens dagar, och likaså sin kärlek till lyrik.

Om sin mor talar Jeanna Oterdahl med djup vördnad och kärlek, och porträttet av modern på gamla dagar förklarar en god del av dotterns känslor — ett ädelt åldrigt kvinnohuvud med snövitt hår över de fint skurna dragen. Jeanna Oterdahls mor fick i drygt mått del av livets bördor, 1894 dog hennes make, och sedan gällde det att ensam dra sig fram med fem barn, fyra döttrar och en son. Att äldsta syster Jeanna fick ansvar för sina yngre syskon säger sig självt. För övrigt blev det att öppna hemmet för inackorderingar, unga människor mest, ty fru Oterdahl älskade ung-

dom, liksom de unga sågo upp till henne och aldrig glömde henne, när de en gång lärt känna henne.

I Mathilda Halls förnäma gamla skola blev Jeanna elev — och den skolan har hon sedan i egenskap av lärarinna varit trogen, ända tills den nu står inför de svenska flickskolornas gemensamma öde, kommunalisering och sammanslagning med andra skolor. Efter skolåren följde Högre lärarinneseminarium i Stockholm med en gammal fin, kultiverad, gråhårig lärarstab, där namnet Wærn lyste klarast vägledande. Vördnad för kallet, ansvarskänsla, höga krav på den egna insatsen och karaktären — detta inplantade denne utmärkte pedagog i de unga elevernas hjärtan. Inackorderad var unga fröken Jeanna i två år hos två klassiska damer, fröknarna Mathilda och Eva Fryxell på Drottninggatan. Tant Mathilda var vid den tiden redan vorden ganska skuggliknande, hon levde för sin sömmerskeförening och delade ut religiösa traktater åt kuskarna på gatan. Tant Evas patos var den sociala och kvinnofrågan, och häpnadsväckande framåt var också den gamla damen, vida längre hunnen i erfarenhet om livets mörka sidor än den unga inackorderingen från västkusten. Ett gammalt original till hushållsmamsell regerade för övrigt hemmet, där atmosfären var fylld av höga kulturtraditioner och ren

anda, men där livet måhända togs en liten aning för tungt för att passa en flicka i tonåren, även om hon var så vaken som Jeanna Oterdahl.

Det blev henne inte beskärt att efter avslutade studier få komma ut och se sig om i världen, utan vägen bar direkt hem till mor och plikter och försörjning. Den åt henne redan vikta lärarinneplatsen i Hallska skolan tog hon i besittning hösten 1901, och samma höst kom hennes första bok ut, »Solhult» med bilder av Ottilia Adelborg. Pressen var vänlig, författarinnan glad. Att skriva vers var för henne det naturliga uttrycksmedlet, för övrigt formligen levde hon på poesi och var enligt egen utsago kanske mera främmande för verkligheten än de flesta av hennes generation. Åtskilligt satt kvar i henne av det inbundna, tryckta från barnaåren, men åtskilligt hade väl också lossat under stockholmstiden, inte minst tack vare att hon de två sista åren vid seminariet regelbundet var söndag suttit i Djursholms kapell och hört Nat. Beskow predika. Med honom och hans maka inledde hon då en bestående vänskap, som för henne betytt ofantligt mycket. En annan vän för livet hade hon också fått vid seminariet i Emilia Fogelklou.

Så förflöt hennes tillvaro — i skolan var det lektionerna i svenska och historia, och hemma, när hon så

hava kunde, författarstunder vid skrivbordet. Lyckligtvis tyckas de sistnämnda ha kunnat göra sina krav gällande gent emot allt det övriga, som lade beslag på den unga skriftställarinnans tid. År 1905 kom »Blommornas bok», och de närmast följande åren sörjde den för att Jeanna Oterdahls namn bars som på luftigt glada maskrosfjun med vinden ut över hela Sverige, varhelst det fanns barn och ungdom i hem och skolor. Näst efter »Bä bä vita lamm», »Mors lilla Olle» och de övriga av Alice Tegnérs klassiska visor komma Jeanna Oterdahls »Maskrosor» och »Kantareller» och hennes »Mor Malena» och alla de andra på vägen mot odödligheten.

Alltjämt var det vers hon skrev, men 1907 försökte sig Jeanna Oterdahl för första gången på att skriva prosa — det skulle bli en ungdomsbok med miljön hämtad från en gången tid, och det blev »Det röda huset». Ämnet och stoffet intresserade henne, och med allt det som hennes mor berättade från morfars gård vid Surbrunnsgatan i Stockholm kände hon sig rustad för en annan bok med samma tidsbetonade atmosfär. Sålunda tillkom »Ett gammalt borgarhem» några år senare, en bok som ännu i dag läses och beundras. Om ytterligare några år slog hon, kan man säga, på allvar igenom med »Inger Skram». Bakom den låg ett rikt

och givande material, en god väns förtroliga skildringar av sin mor, som kommo Jeanna Oterdahl att känna, att om hon inte kunde göra något starkt och skönt i berättelseväg därav, vore det föga bevänt med hennes författarskap. Hon lyckades över förväntan. Och det gick inte bara så, att boken blev värdefull och högt uppskattad, den förde även med sig för första gången verklig materiell valuta för sin författarinna. Den råkade nämligen komma ut mitt under den penningstinna kristiden strax efter världskriget, och resultatet blev, att »Inger Skram» byggde åt Jeanna Oterdahl den lilla stuga på Orust, där hon fortfarande om somrarna har sin högt älskade uppehållsort.

Åren ha gått, och Jeanna Oterdahls författarskap har vuxit och blommat, rikt och doftande. Tar man en överblick däröver, frapperas man av dess skiftande art. Där äro sagorna — numera skulle hon inte kunna skriva en saga, även om hon ville, försäkrar hon själv — där äro dikterna, besjälade och inlevda, där äro de mångfaldiga berättelserna för barn och ungdom, där äro romaner och noveller. Jag minns ur hennes senaste novellsamling, »Möten på vägen», byggd av många starkt personliga berättelser och skildringar, särskilt en, »Duvslaget», en lysande skickligt gjord kvinnoskildring från västkusten, en berättelse om en sömmer-

ska, en knastertorr kaktustyp som stacks som knappnålar och som blev förälskad i en frikyrkopräst. När hon kom underfund med att karlen var gift, gick hon i sin bitterhet och förgiftad av sina hämningar av skilda slag och förstörde hans liv genom ett anonymt brev. Så kom det tvära omslaget, när hon fick se vilket spektakel hon ställt till, och därmed var ångern och hämningarnas upplösning inne. Det var ett litet mästerverk av kvinnopsykologi.

För ungefär tio år sedan kom det ut Grekiska sagor av Jeanna Oterdahl, det var en uppgift som intresserade henne ofantligt att få berätta de klassiska sagorna på ett sådant sätt, att barn och ungdom skulle kunna ta dem till sig och njuta dem. Hon har alltid varit glad åt att få väcka barns bokintresse och sätta böcker i deras händer. Där är hennes ypperliga bok »Skolflickor» med dess av på en gång öm och skarpsynt psykologisk blick genomlysta porträtt av svenska flicktyper. Där äro läseboksserierna Saga och sanning, också en uppgift som författarinnan älskade, en uppgift som gick ut på att förmedla de allra första bokliga intrycken till småskolans pyren. Där är hennes trilogi om Helga Wilhelmina, d. v. s. de två första delarna, »Helga Wilhelmina» och »Världen växer», äro utkomna, och den tredje är under arbete. När den kommer, blir förrådet

av svenska kulturskildringar i romanform ett nytt nummer rikare: *den svenska folkhögskolan* kommer sannolikt att bilda den yttre ramen kring den unga hjältinnans vidare öden, och man kan nog vänta, att Jeanna Oterdahl, som både älskar folkhögskolan som sådan, och som bl. a. från Åsa folkhögskola i Södermanland bevarar outplånliga intryck, förvisso har möjlighet att gestalta denna miljö — som veterligen icke hittills kommit till användning i svensk roman — med levande verklighetstrohet. Men dessa närmast föregående rader böra läsas, såsom lästes de icke, ty Jeanna Oterdahl vill nog ogärna veta av några bragelöften å sina vägnar.

Om Jeanna Oterdahl influerats litterärt av olika författare, är knappast värt att närmare dryfta. En så boksynt människa som hon, vilken slukat böcker från sin späda barndom intill nu, kan inte gärna ha undgått att ta intryck från många skilda håll. Hon bryr sig inte om att reda ut detta, vad tjänar det för övrigt till? Rydbergs dikter blevo en gång för henne en formlig uppenbarelse liksom för så många andra av hennes generation. Men bland sina litterära vänner nämner hon en, som stått för henne högre och samtidigt närmare än andra, Sophie Elkan. En fint mejslad essay om denna förnäma gestalt i svensk litteratur av Jeanna Oter-

dahls hand stod på sin tid att läsa i Ord och Bild och finns sedan intagen i hennes »Lavendel och Salivia». Sju somrar tillbragte Jeanna Oterdahl tillsammans med väninnan, av vilkens diktarpatos och sanningskrav hon fick djupa intryck. Sophie Elkan tog diktarens uppgift på blodigt allvar. Hon bedrev oerhört omfattande källstudier, 1700-talet kunde hon perfekt. För Jeanna Oterdahl var Sophie Elkan den ädlaste representant för judendomen hon i sitt liv träffat — gott för henne, menar Jeanna Oterdahl, att hon fick gå bort, innan det skede inbröt, i vars slagskugga hennes olyckliga folk nu vandrar. Sällsynt vacker var vänskapen mellan Sophie Elkan och Selma Lagerlöf — och Jeanna Oterdahl citerar, vad den senare en gång skrev till henne om det rum på Mårbacka, där den hädangångna författarinnans möbler och tillhörigheter äro ordnade till ett pietetsfullt minnesrum: »Jag tror Sophie är nöjd» — den lilla presensformen säger oändligt mycket om en andegemenskap, som icke begränsas av tidens och rummets skrankor.

För fyra år sedan »begav det sig» något i Jeanna Oterdahls liv. Då slutade hon sin lärarinneverksamhet i skolan — fast hon fortfarande då och då där håller sina morgonböner, en verksamhet vars inflytande vidgat sig som ringar i vattnet från det stilla skolrummet

ut över hela landet. Och då, som ett brev på posten som man brukar säga, kom nästa uppgift: föreläsningsverksamheten. Man måste nog ganska väl känna både Jeanna Oterdahl själv och hennes föregående för att till fullo kunna förstå, vad detta betydde för henne, men även en tillfällig lyssnare, som korsar hennes väg, anar av hennes sätt att tala därom, vilken verklig mission hon med ens fann tillrättalagd för sig, samtidigt som hon märkte, att hon också gick i land med att fylla den.

Ty det som skett med henne och som hon kanske i tysthet tackar mer för än för någon annan välgärning ovanifrån, är att hon, som förr kanske mest var en främling för människorna och slöt sig inne i sitt skal, nu fått människorna kära på ett sätt, som hon aldrig skulle anat på förhand. Fostrare är hon ju av naturen, och livet har ytterligare utdanat henne därtill, men att vid 55 års ålder få en alldeles ny fostrargärning sig förelagd med en stor del av svenska folket till objekt, det är dock en underbar gåva. Nu reser hon, fullkomligt genomlyst och buren av glädje och tacksamhet, ett par månader om hösten och ett par om våren än till Skåne, än till Lappland, än till någon mellanliggande region i Folkbildningsförbundets tjänst och talar till det växlande klientel, som förbundets

publik utgör, om Birgitta och Fredrika Bremer, om Leonore Christine Ulfeldt och systrarna Brontë, om Schweitzer och Mathilda Wrede, om Självuppfostran, om Ensamhet och människogemenskap, om »Är jag sämre än andra? — mindrevärdeskänslor och hur de skötas». Man kan vara viss om att inte minst de två sista ämnena äro klara källor av självupplevelse, varur föredragshållarinnan frikostigt öser stärkande dryck för trötta och trasiga medmänniskors läppar.

Det berättas om Jeanna Oterdahl, att en vinter för många år sedan, då hennes förstående och andligt generösa chef, skolföreståndarinnan, givit henne ledigt en hel vinter för att ligga i Uppsala och läska sin själ på Nathan Söderbloms, Einar Billings, Schücks m. fl. föreläsningar och hon livligt umgicks med den akademiska kvinnovärlden, särskilt den fraktion därav, som rörde sig inom Uppsala kristliga studentförbund, hon då och då tog hand om och stoppade sina goda vänners, de unga studentskornas, strumpor. Handlingen är bagatellartad i det yttre — till sin innebörd är den djupt symboliskt för Jeanna Oterdahls okuvliga behov att laga och ställa till rätta det som är söndrigt och illa åtgånget, och som råkar komma inom räckhåll för henne. Hon hör till de människor från vilka läkedom och kraft utgå.

Det bästa spar jag till sist. Jeanna Oterdahl har skrivit psalm 502 i gamla psalmboken, 527 i 1937 års. Det är kronjuvelen i hennes litterära alstring. Med den har hon lagt en bön på våra läppar, vars första ord forma sig sällsamt självfallet, när ett övertrött och överfullt hjärta bryter samman:

O Du, som ser, o Du som vet
vart stackars väsens hemlighet,
som också vet, långt mer än jag,
mitt väsens natt och dag!
Tag allt jag äger i din hand,
bränn slagget med din renhets brand,
och låt mig leva i ditt land,
min Fader och min Gud!

Om än den väg, som för till Dig
är smärtornas och dödens stig,
så lär mig vilja, Gud, ändå
den tunga vägen gå.
Den gång Du viskade ditt: »bliv»,
Du ville mening i mitt liv,
Din mening i mitt väsen skriv,
min Fader och min Gud!

Med den psalmen har Jeanna Oterdahl skrivit in sitt namn i otaliga tacksamma människors hjärtan, inte bara redan hädangångnas och nu levandes utan i kommande släktens tillika. Ty det är mer än sannolikt att hennes psalm kommer att bestå provet vid alla framtida psalmboksrevisioner, så länge hennes älskade land ännu räknas bland de kristna.

OTTE SKÖLD

OTTE SKÖLD

OTTE SKÖLD

När en större svensk tidning för något år sedan visste berätta om ett japanskt bombardemang över den kinesiska *byn* Wuchang, framkallade detta ett temperamentsfullt utbrott från professor Otte Sköld, som satt i sin ateljévåning vid Odengatan och läste notisen i fråga. Hans sinnesrörelse stod inte bara i samband med själva faktum om bombardemanget, utan härrörde minst lika mycket från den omständigheten, att Wuchang betecknades som *by*, när det är en miljonstad. Den saken hade professorn reda på, ty han råkar vara född i Wuchang 1894 och har än i dag både staden och sina barndomsår i Kina i levande klart minne.

Man kan visserligen inte säga, att Otte Skölds vagga stod i Wuchang, men där satt i varje fall den bambumatta, på vilken missionärsparet Skölds nyfödde son vilade. Föräldrarna tillhörde Kinapionjärerna från Svenska missionsförbundet — de kommo ut 1890. År 1900 bröt boxarupproret ut, och familjen Sköld flydde som många andra till Japan. I bärstolen satt sexårige Otte, hållande i knäet lillebror och en taklampa med

fin kupa. När bärstolen bars ut genom en av stadsportarna, råkade han tappa — nej, inte lillebror men väl taklampan, som gick i bitar, så att Otte skar sig i armen på skärvorna. Det blev att stanna och få armen förbunden hos en kinesgumma, hos vilken, som alltid i kinesiska hem, kokande vatten genast fanns till hands. Men det sinkade den lilla flyende missionärsfamiljen, och det var Ottes fel, och professor Sköld har inte glömt den förfärliga händelsen än i dag.

Vad Otte Sköld i sina tidiga barnaår såg av missionsverksamhet och missionärstillvaro var sådant, att han än i dag vittnar om de stora sidorna däri: den självutgivande, självuppoffrande gärningen i barmhärtighetens och kärlekens tjänst bland de allra ringaste, de mest förkomna, bland slöddret, bland de spetälska. Men han är fullt på det klara med att det stora flertalet missionärer på den tiden, vid slutet av 1800- och början av 1900-talet, icke alls stod på den höga standard, som numer är fallet. Ut till Kina med dess mångtusenåriga höga kultur kommo obildade män och kvinnor från västerlandet med en ofta naiv uppfattning om sitt större andliga vetande. Det är först på senare år som kraven på missionärens utbildning och kulturella nivå höjts. Och ändå kan som sagt professor Sköld — vilkens åldrige fader, Johan Sköld, en av

våra mest vördade svenska missionärsveteraner, ännu lever, nu bosatt i hemlandet — icke glömma det han som barn såg därute av en kristendom, som inte består i ord, fina later och utsökt kultur, utan i handling — »vad I haven gjort en av dessa minsta» . . . Pearl Bucks skildring av sin fader missionären i »Kämpande ängel» anser han med allt skäl förvrängd — hans egen far, säger han, var djupt upprörd över den.

Skolgång, delvis uppe i bergen under den varma tiden, medan far och mor ännu voro kvar i arbetet nere i dalen, skolkamrater bland de andra européernas barn, anblicken av de stora ångarna på floden med alla däcken och längs ned opierökarnas tillhåll — allt detta är barndomsminnen som leva kvar. På tal om skolgången blir Ma omnämnd — Ma, Otte Skölds förste konstnärlige handledare. Ma var egentligen kalliograf och skulle lära gossen skriva, men han kunde också teckna, och Otte, som redan i sitt första gryende medvetande var klar över att han skulle bli artist — till sin mor begagnade han uttrycket »målarmissionär» för att mildra hennes missräkning — var en ganska intresserad lärjunge hos Ma, som satt där med en långskaftad raka och kliade sig på ryggen, en i hettan fullt tillåtlig och comme-il-faut åtgärd. Ma kunde ta en blomma och uppmana eleven att betrakta den

— betrakta den på nytt — och ännu en gång — därpå plockade han med sina långa naglar av kronbladen ett och ett, lade dem framför sig, sopade så i ett huj bort dem och sade: »rita nu av blomman ur minnet». Otte såg naturligtvis åtskillig kinesisk konst under dessa år, även om han avgjort föredrog Jenny Nyström-Stoopendal. Och när en reproduktion av en Rembrandttavla företeddes för Ma, tyckte han den var ful och upprepade sin konstteori: konst skall vara som en andedräkt på ett fönster. En tes, som professor Otte Sköld ingalunda finner oäven.

Missionär Johan Sköld umgicks ingalunda bara med fattiga, sjuka och elända, utan räknade bland sina vänner och gynnare också många förnäma och högt kultiverade kineser. Sonen minns mycket väl det leende, varmed en intelligent taoistpräst, som satt i en grotta och konverserade med missionär Sköld, hälsade dennes svar på hans fråga om kristendomens ålder. När han fick veta, att västerlandet daterar sin tideräkning från kristendomens födelse, kom den lugna reflexionen: jaså, det förklarar att den hämtat så mycket från vår religion. — En annan gång hade den då 7-årige Otte tillfälle att dokumentera en för sin ålder ovanlig replikkonst. Far och son voro gäster hos en mycket högt uppsatt kines, vicekonung över trenne

provinser. Denne komplimenterade missionär Sköld till hans sex söner och till hans grundliga kännedom om Kina, dess folk och klassiker. Godmodigt nedlät han sig därpå till att smått skämta med sin gästs lille pojke och konstaterade, att Kina var ett stort land och Sverige ett litet. Gossen höll vördnadsfullt med om bägge delarna.

— Kina är en stor *kang* (cistern), yttrade vidare den store mannen.

Otte var fortfarande med på noterna.

— Och Sverige är en liten kopp, fortfor värden.

Då upphov Otte sin röst och konstaterade lugnt och sakligt:

— Kina är en stor kang med vatten, och Sverige är en liten kopp med fint te.

Repliken föll i hög grad den förnäme kinesen på läppen, han vände sig till Ottes far och yttrade:
— Eder ålderdom är tryggad.

Och pojken kände med en invärtes förtjusning, som den vuxne mannen ännu kan minnas och förnimma, en hemlig, gillande tryckning av fars hand.

Otte Sköld berättar om sin kosmopolitiska barndom på det livliga och samtidigt behärskade sätt, som är honom eget, och vari man förnimmer en underström av något mycket starkt personligt och varmt. När han

kommer in på sin västerländska epok, den som började när han var fjorton år, blir rösten på något vis svalare, han halkar över årvis i taget, det är som om han tyckte, att nu är man inne på närmast oväsentligheter. Men det var ingalunda oväsentligt, alla de år av slit och nappatag med en trist värld och ett hårt liv, som han då genomlevde, och av vilka åtskilliga förlöpte i världskrigets slagskugga. Otte Sköld gick i skola i Norrköping och Osby, sedan exercerade han, och därefter trasslade han sig fram så gott han kunde på skilda sätt — ett av de skenbart mera romantiska var som cirkusakrobat i Malmö, han har alltid varit sportintresserad, bland annat odlat fäktning, han var till och med reservdomare i nämnda bransch under Olympiska spelen i Paris. Men hela tiden målade han, gick ett tag på Wilhelmssons och ett tag på Althins målarskola, knogade och stod i och »tog hand om sig själv», som han uttrycker det, utan mecenat eller liknande språngbräda till ett bekvämare liv, kom strax före kriget till Köpenhamn och träffade där sin blivande fru, då nybliven gymnastikdirektör, gifte sig på några kronor och fann till sin behagliga överraskning, att det nu, sedan han tidigare totalt »uppgivit hoppet om att kunna leva ett anständigt liv», omsider började ordna sig för honom. Det blev fyra år i Köpenhamn

och sedan tio i Paris. Och 1921 kom det första stipendiet, Ester Lindahls, som omsattes i en fotvandring genom Italien, en upplevelse eller kanske rättare ett konglomerat av dylika, som stod i särklass i den unge konstnärens erfarenheter. Året därpå vandrades det i Spanien och Tunis. Holland och Belgien togos i förbifarten på nedresorna.

När stipendiet tillföll Otte Sköld, var hans debut redan avklarad för tre år sedan. År 1918 syntes hans arbeten första gången i Liljevalchs konsthall. Utpräglat kubistiska. Själv förklarar han nu efteråt sin dåvarande konstnärliga strävan ha varit den som alla artistungdomar hysa: att måla *modernt*. Först sedermera gick det småningom upp för honom, att det inte finns någon »modern» konst, att även den modernaste konst bara är en länk i en kedja. Kriteriet på vad som är konst kommer först med tiden, och mycken så kallad modern konst är bara krusningar på smakens yta. Emellertid togos hans första försök med vänlighet emot av kritiken — i Svenska Dagbladet talade August Brunius om »monumentalitet och sträng uttrycksfullhet». År 1925 härskade Otte Sköld ensam i ett rum på den första internationella konstutställningen efter kriget i Zürich, samma år utställde han på Falangen, nästa år i Dresden, 1927 på den skandinaviska Unionalen i Stock-

holm, 1928 på samma sammanslutning i Oslo och tre år senare i Köpenhamn. År 1930 syntes hans tavlor på en internationell utställning i New York. Över huvud taget har han sedan förekommit på alla svenska konstutställningar i utlandet.

Och numer är han professor. En konstprofessor, säger Otte Sköld, är ju bara ett konstlivets stadsbud — man får tjäna ett helt skrå, ett skrå som verkligen inte har det lätt. Varför målas det så mycket skissartad konst nu för tiden mot förr? Jo, därför att konsten i så stor utsträckning blivit brödföda för sina utövare, brödföda i stället för verk. Men som sagt, våra konstnärer ha det inte lätt. Och därför är Engbergs tanke, statsuppdrag åt konstnärerna, ett ovanligt ståtligt och värdefullt uppslag, om det nu bara kan realiseras. Det kanske inte resulterar i något Perikles' Atén, men det är bra nog, om det blir Engbergs Stockholm.

I egenskap av professor måste Otte Sköld då och då »tycka någonting». Och det är inte alldeles likgiltigt, hur professorn »tycker», hur domarna fällas, och hur pengarna fördelas. Professor Sköld, som i sitt måleri nedlägger så minutiös omsorg på detaljerna, tar lika samvetsgrant på sin uppgift, när det gäller den ungdoms framtid och konstnärliga gärning, som kommer

under hans uppsikt och bedömande. Och han har varm förståelse för den.

— Ungdom är ungdom, den nuvarande precis som vi på vår tid, säger han. Att vara ungdomens lärare i måleri är att framför allt arbeta negativt, låta dem försöka och visa dem, att så går det inte, försök på ett annat sätt i stället. Att *lära* någon bli konstnär är otänkbart. Men själva medlen, gestaltskapandets medel, både de hantverksmässiga och de etiska, med sådant kan man hjälpa dem. Och hur mycket lär man sig inte själv samtidigt på den vägen. Nej, jag tycker visst inte det finns färre konstnärliga begåvningar bland de unga nu än förr. Jag tror det där håller sig ungefär konstant. Men hur många av dem, som sedan skola kunna göra en insats, det är en annan fråga. Vad som är verkligt tilltalande är det faktum, att numera en mängd ungdomar vilja lära sig just det yrkesmässiga ordentligt med tanke på att de i en mängd yrken ha nytta av att kunna arbeta med penseln. Lika gärna kunna de ju arbeta i något dekorativt hantverk som Gauguin på sin tid klistrade affischer. Påfallande är, att illustrationsarbetet inte alls förekommer så mycket nu som förr, och ornamental dekorering är nästan alldeles borta. Men i stället kan det ofta hända, att jag

blir uppringd av någon person som säger, att han inte har råd att köpa något dyrt konstverk, men finns det inte någon ung konstelev, som vill sälja en tavla billigt? Sådant förekom inte förr, och det är ett glädjande tecken, både för publiken och de unga elevernas vidkommande. Över huvud taget måste man säga, att konstintresset bland de breda lagren tilltagit påfallande, tack vare den organiserade konsthandeln. Att folk inte kan bedöma, om en sak är »bra» målad, är en sak för sig. Så rikt fasetterat som vårt konstliv av i dag är, får man inte begära, att en icke-skolad bedömare skall kunna yttra sig med förstånd om vad som verkligen är värdefullt. Man har sina ideal, och efter dem går man. Det är mer i fråga om musik som folk erkänner sin okunnighet; när det gäller målning, avgör man frejdigt, om den eller den tavlan är »gräslig» eller raka motsatsen. Men det kan jag nämna i det här sammanhanget, att det bästa beröm jag fick för »Folkvisan» kom från Göteborgs skurgummor. De sa: »Det här kan vi ju se, vad det föreställer».

Mer än en gång har professor Sköld arbetat för teatern. För ett tiotal år sedan gjorde han scendekorationerna till Masefields »En japansk tragedi», som gavs på Konserthusteatern i Per Lindbergs regi. Dekorationerna till Dramatens »Medea» voro hans verk, likaså

till Mozarts »Seraljen» på Stora teatern i Göteborg. Det roar honom att arbeta med dessa uppgifter, där ljuseffekterna spela en stor, ofta överraskande roll. Över huvud taget älskar han att gripa sig an med nya uppslag och tekniker. Han är sålunda djupt intresserad för sin närmaste stora uppgift, dekoreringen av krematoriets på Skogskyrkogården så kallade B-kapell, som kommer att bli i marmormosaik, ett material, varmed han icke arbetat tidigare och som för övrigt knappast hittills tagits i bruk i figurala uppgifter här i landet.

Professor Sköld besitter den hos framstående och erkända konstnärer inte så allmänt förekommande egenskapen att kunna få vanliga dödliga, okunniga människor att känna sig trygga och väl till mods i hans närhet, detta till och med i så hög grad, att de våga andas något om vad de tycka om hans konstverk, när han visar dem dessa. Det var nu kanske en lycklig slump, att signaturen, som i högsta grad är medelsvensson när det gäller tavlor och konst över huvud taget, inte varsnade något i den »gräsliga» genren i professorns ateljé, utan i stället ideligen fastnade för en rad ting, som tjusade och värmde, lenade i sinnet och lyste av skönhet, liv och inspiration. En mängd utkast av skilda slag till den nyssnämnda stora göteborgsfresken »Folkvisan»

med dess enkla, folkliga gestalter och motiv, detaljer, som genast vid första anblicken börja rycka i ens hjärterötter. Studiehuvuden från samma fresk — en flickprofil lika klassisk i sitt slag som ett grekiskt gudinnehuvud. Och akvarellstudier av dess blomstermotiv, strålande färger, en ljuvlig flora som man instinktivt vill sträcka ut handen och plocka. Utkasten till krematorietävlingen, däribland det för det stora kapellet avsedda, som nu efter tävlingens avgörande icke kommer att utföras, men som med sin enkla, klara symbolik av människolivets vandring från vårens knoppning via sommarens prakt och höstens mognad fram till det stora vattnet, som bär själens farkost fram mot en okänd stjärnrymd, vädjar direkt till både öga och hjärta med sin sublima åskådlighet. Motivet med fågelstrecket från det andra förslaget torde för övrigt komma att gå igen i den ovan omtalade utsmyckningen av B-kapellet. Vidare fångas besökarens blick av ett stort, uttrycksfullt porträtt i helfigur av konstnärens intagande maka och flera av den lilla dottern Eva. En jämtländsk gräsvall med ett par brunvioletta stugor och där bakom granskogen som en mur — det finns ingen som kan måla granskog riktigt här i landet, säger professor Sköld. Och där är slutligen den sällsamma, gripande västkusttavlan med fiskarbåtarna, där döds-

trötta, håglösa människor efter nattens mödor med dörjsnörena i stela händer bida på en fångst, som man förstår uteblir. Vid horisonten står morgonsolen bländande, en bro av ljus når ända fram till fiskarbåtarna. Men inte en av de utmattade arbetarna förmår rikta blicken mot ljuset, ingen orkar lyfta den från den gäckande vattenytan omkring dem, det budskap går dem alldeles förbi som eljest skulle lättat deras sinnen, samma budskap, som bildar tavlans namn: »Guds nåd är var morgon ny». Oändligt suggestiv verkar tavlan på åskådaren. Livets yttre intighet kontra dess gudomliga mål och mening ligger fördjupad i denna märkliga målning, med vilken Otte Sköld säkerligen givit något av det personligast kända och upplevda i hela sin rika, ärliga, viljestarka konst. Tavlan är ännu ofullbordad, den har varit under arbete i flera år. När man var ung, säger Otte Sköld, var man nöjd så fort man fått något formellt färdigt, men när man blir äldre, inställa sig andra och tyngre krav. Man går i skola hela livet. Ett långt sanningssökande, det är konstnärens liv. Färdig blir han aldrig.

SIGRID GÖRANSSON

SIGRID GÖRANSSON
med en av sina gamla vänner i Sandviken

SIGRID GÖRANSSON

Hon bor därinne . . . Hon ä' lite konstig — hon vill ha allting så enkelt — — — *titta på gardinerna!*

Orden avlyssnades alldeles ofrivilligt av henne som de gällde, de råkade höras in genom det öppna fönstret, där hon satt bakom sina kalfatrade gardiner av rejält svenskt bomullstyg. Hon log — och det gör hon än i dag, när hon berättar den lilla historien. Både leendet och hennes sätt att berätta bottna i äkta humor, ty den egenskapen finns med i Sigrid Göranssons i Sandviken andliga utrustning.

Vill ha allting så enkelt. Orden äro i själva verket en tillfyllestgörande syntes av Sigrid Göranssons innersta diktan och traktan när det gäller henne själv. Kontrasten mellan å ena sidan den okonstlade självfallenhet varmed hon lever sitt liv och å den andra den samhällsbyggande gärning detta hennes liv utgör kan förefalla kolossal — i själva verket är det ingen kontrast alls, bara två halvor av en stor enhet, vilka passa så väl tillsammans, att ingen kan upptäcka skarven.

Namnet Göransson hör till ett av de stora förpliktande inom svenskt industri- och affärsliv. Ingen vet det bättre än de båda representanterna för den tredje generationen av dynastien i fråga, Sandvikens nuvarande chef, Karl Fredrik Göransson, och hans syster Sigrid. Med en ansvarskänsla utan inskränkning ha de lyft och förvaltat arvet från far och farfar, och uppdelningen av verksamheten mellan dem har givit sig helt naturligt. På systerns lott föll av sig självt det sociala och bildningsarbetet, även om hon är den första att betona, att hennes bror och hon samarbetat inom bägge. Det hör till Sigrid Göranssons karakteristiska drag, att hon, när hon någon gång mycket mot sin vilja förmås att tala om sina egna insatser, kraftigt framhäver sina närmastes medverkan. I främsta rummet nämner hon då fadern, brukspatron Anders Henrik Göransson. Man förstår det, ty far och dotter synas ha varit sällsynt jämspelta i allt som angick reformer och åtgärder till bruksbefolkningens bästa. När man nu efteråt vill forska i vad den ena eller andra av dem gjort och uträttat, märker man, att det inte alltid går för sig att skilja deras insatser åt, de gripa i varandra och flätas ihop som de fina linjerna i ett tätt ådernät. Och tar man del av kapitel V om Den sociala utvecklingen ur »Ett svenskt jernverk. Sandviken 1862—

1937», är det praktiskt taget ogörligt att ur de av Sigrid Göransson författade avdelningarna läsa ut hennes egen andel i det stora verkets utveckling och förkovran.

— Far var så intresserad av att ställa det bra för sitt folk, säger fröken Göransson. Hon sitter i sin hemtrevliga salong, som i tjugu års tid varit en av de mest ekumeniska mötesplatser i detta land för människor av alla slags sociala, politiska och religiösa bekännelser; bredvid henne står dörren öppen ut till hennes trädgård, liten men välskött till höjdpunkten av idyllisk fägring. Och grannrummet, som en gång utgjorde »lillkammarn» i den 200-åriga gården Töresas i Östanbyn, köpt 1917 av fröken Göransson, flyttad till Sandviken och benämnd Åsgården, är litet som en kajuta och möblerat med möbler från farfarsfar, gävleköpmannen, vilkens son Göran Fredrik Göransson blev »Konsuln», Sandvikens storvulne och heroiske grundare. I lillkammarn brukade en fordom ofta här sedd, kär gäst med förtjusning dra sig tillbaka och sluta dörren om sig under förklaringen, att den, lillkammarn, påminde honom så livligt om motsvarande rum hos hans farbror i Söderala — gästen hette Nathan Söderblom, och hans smeknamn på värdinnan i huset har blivit bevingat och känt över allt Sverige: *Sigrid Godråda.*

Alltså: hennes far var varmt intresserad av att ställa det bra för folket, berättar Sigrid Göransson. Särskilt var det av vikt, att hustrurna skulle trivas, menade han. Och så de sjuka på sanatoriet och i sjukstugan. Han var över huvud taget en social natur av stora mått med vidsträckta humanitära perspektiv vid sidan av de affärsbetonade. Han hade det i arv från föräldrarna, Sigrid Göranssons farmor till exempel hade hyst stark önskan att bli läkare. Det gick inte för sig på den tiden, men hon tog skadan igen genom att själv vandra omkring i gårdarna, sköta de sjuka och sända matkorgar till dem.

Sondottern har inte vansläktats. Hon var mycket klen som ung flicka, och av sina ungdomsår tillbragte hon de mellan det adertonde och tjuguandra så gott som sängliggande. Det var inte tal om att hon skulle kunna gå i skolan, hon fick guvernant, en sträng och bestämd dam, som smällde sin lilla elev på fingrarna — men hon lärde oss gudsfruktan, och det var det viktigaste, säger Sigrid Göransson. Ingen, allra minst den kärleksfulla modern, anade under hennes sjukdomsår, att denna brutna varelse över huvud taget skulle bli människa igen, än mindre kunna sätta in så mycket för sina medmänniskors bästa och ett helt samhälles ut-

veckling som sedan blev fallet. Men det sker underverk ibland, inte minst när det gäller andens villiga redskap.

Sigrids far skulle inte varit den människovän han var, om han inte också gjort vad han kunnat för sin klena unga dotter. Det gällde att fånga hennes intresse, att fylla hennes tid och håg med nyttiga ting och fruktbärande sådana. Så tog han dottern till sin förtrogna och invigde henne i sina planer på praktiska sociala åtgärder. Han var en modern man, i kontakt med tidens krav och dess nya former för sociala välfärdsinrättningar. Sandviken var ett bland de första av vårt lands stora industriföretag, som i praktiken började omsätta dessa impulser. Vidsynt och generös uppdrog brukspatron Göransson de nya linjerna för sina sociala förbättringar, och dottern sekunderade honom med råd och förslag. Praktiskt anlagd, duktig organisator, klok, klarsynt och varmhjärtad, blev hon snart faderns högra hand i förverkligandet av hans många initiativ. År 1906 ryckte hon in rent officiellt i arbetet och blev inspektris vid Sandvikens sociala inrättningar. Som sådan har hon kvarstått till i fjol. Då avgick hon från sin befattning, men därmed ingalunda från sin ställning som rådgivare och moderlig vän för var och en som behöver henne.

När en utomstående ser Sandvikens samhälle, där

intet tycks fattas, och där det som möjligen saknas håller på att kompletteras och det föråldrade nydanas, är det svårt att tänka sig, hur det var, innan en modern vilja här började ingripa och skapa nytt. Hur skulle samhället nu te sig utan sjukstuga och sanatorium, gymnastiklokal, läsestuga och lånbibliotek, varmbadhus, ålderdoms- och barnhem, tvättinrättning, intressekontor, föreläsningslokal? För att inte tala om den nya kyrkan? Det är förunderligt med ett helt samhälle, som är bokstavligen genomsyrat av en människas personlighet. Tag stickprov litet varstans i Sandviken — och man får fram Sigrid Göransson.

Husmodersföreningen är ett av hennes skötebarn. Hon startade den i augusti 1914 under namnet Sandvikens husmödrars livmedelskommitté, är ännu dess ordförande och leder de flesta av dess möten. En gång i månaden hållas de, alltid med föredrag om något aktuellt ämne. Och styrelsen sammanträder naturligtvis i Åsgården, där också föredragshållarna inkvarteras. Inom parentes sagt har detta sistnämnda varit fallet med alla och envar som kommit till Sandviken i samhällsgagneligt ändamål, vare sig de varit föreläsare, präster, oxfordare, journalister eller vad som helst. I Åsgården har det, enligt vad ägarinnan själv medger, på de senaste tjugu åren näppeligen gått tre

eller fyra månader utan gäster i huset. Och alltid har det efter föredragen brukat vara ett slags kulturell eftersläckning i Åsgården, där föredragshållarna ytterligare pressats till sista blodsdroppen på kvällens ämne och fått tillfälle att träda i närmare kontakt med sina åhörare.

Husmodersföreningen har under årens lopp gått från den ena klarheten till den andra, till stor del tack vare det kraftiga stöd, både moraliskt och reellt, som lämnats av dess ordförande. Till julmässan har hon årligen skänkt en levande gris. Förestod någon svårare åderlåtning av föreningens kassa, kunde man vara viss om att ordföranden inskred. Tack vare fröken Göranssons initiativ och energi har husmodersföreningen kunnat åstadkomma sådana prestationer som att anställa en hemsyster till hjälp i hemmen vid förefallande behov och bilda en fond, från vilken några trötta husmödrar årligen få bidrag för att fara och vila upp sig vid Stenbo vilohem utanför Hudiksvall. När för något år sedan den nyssnämnda hemsystern blev kommunalt anställd, skapades i stället en institution, som kallas Hemtjänst och levererar vad som med en uttrycksfull term benämnes korttidshjälp. Man kan alltså rekvirera en tillfällig kvinnlig hjälp för en timme eller fler, för en kväll, en dag, en vecka o. s. v. Uppfinningen i fråga

är oerhört populär i Sandviken — i midsomras var det 40 hushåll som ville anlita Hemtjänst, medan däremot dennas tillgångar på arbetskraft bara räckte till 17. Den ekonomiska sidan tryggas av julmässans inkomster, som förut gingo till att underhålla hemsystern.

Tvättinrättningen i Sandviken, som blev färdig 1913, fick på sin tid stå modell till liknande inrättningar i Stockholm. Den var tänkt som en hjälp för husmödrarna, som i stället för att sköta sin tvätt i de obekväma tvättstugorna vid bruksgatorna nu kunde klara den både fortare och lättare med inrättningens maskiner och ständiga tillgång på varmvatten. Det var Sigrid Göranssons eller hennes broders idé, och hon fyllde ut den med en liten detalj, som inte vem som helst skulle kommit att tänka på: medan mor var inne och tvättade, kunde hon lämna sina medföljande småttingar på lekplanen utanför tvättinrättningen, där en snäll parktant såg till dem, tills mor var klar och skulle gå hem. Och vem bekostade parktanten? Jo, Sandvikens husmodersförening.

På tal om husmodersföreningen bör man erinra om att Sigrid Göransson också varit med och bildat Husmodersföreningarnas riksförbund samt några år var medlem av dess centralstyrelse. Under kristiden var hon livligt verksam i Folkhushållningskommissionens

kvinnoråd. Och för att fortsätta listan på hennes många verksamhetsområden utanför själva Sandviken kan man ju också nämna dels hennes levande intresse för hemslöjden, som fört henne till en ledande plats inom Gästriklands hemslöjdsförening, dels hennes dito för trädgårdskulturen, som, utom att det visar sig i hennes egen vackra täppa, också satt sin prägel på hela Sandviken, där knappast ett enda arbetarhem saknar sin lilla trädgård. Sigrid Göransson har för övrigt också varit den ledande kraften vid de pristävlingar i trädgårdsskötsel, som sedan många år tillbaka årligen anordnats för Sandvikens arbetare, och som kraftigt bidragit till att uppamma intresset för hortikultur i samhället.

Ännu medan brukspatron Göransson levde, tillkom det av honom med stor iver förberedda sanatoriet för bröstsjuka, där bolagets arbetare under vissa villkor erhålla kostnadsfri vård. För hans dotter blev tuberkulosvården ett annat av hennes stora livsintressen, och Fredrikskulles sanatorium i Sandviken har i hög grad profiterat härav. Det var sålunda fröken Göransson som fann på den lyckliga idén att införa slöjd av olika slag för både manliga och kvinnliga patienter vid sanatoriet, väl avpassad efter de sjukas krafter, för att motverka de skadliga följderna av den långa overk-

samheten. Idén har sedan tillämpats på andra sanatorier. Att Sigrid Göransson blev ledamot i styrelsen för Svenska nationalföreningen mot tuberkulos och korresponderande ledamot i Internationella föreningen mot tuberkulos, var något ganska naturligt, liksom att hon redan 1914 för sina insatser på tuberkulosvårdens område erhöll Illis quorum.

Men hennes intresse har räckt till inte bara för bröstsjukdomarnas offer utan för främjande av sjukvård och hygien över huvud taget. För verkets sjukstuga — liksom för sanatoriet — har hon varit inspektris, och hela dess ekonomiska utveckling har hon följt och övervakat. Hon är fortfarande medlem av direktionen för både sjukstugan och sanatoriet. Sjukstugan har, inom parentes sagt, numer en frekvens som ett större landsortslasarett, vilket ju för övrigt är rätt naturligt i Sveriges största köping. Alltfort samarbetar sjukstugans husmoder intimt med fröken Göransson och dryftar inköp och åtgärder m. m., liksom den sistnämnda fortfarande ofta förekommer på sanatoriet, där hon är lika intresserad för dess ekonomiska angelägenheter som för att det skall bli försett med de modernaste tvätt- och diskmaskiner. Märkvärdigt bör det kännas för henne, som varit med från den ringa begynnelsen, att nu se hur till exempel det hypermoderna B. B:s röda

tegelstensmurar växa upp inne i en vacker björkdunge, där Sandvikens blivande sjukhusstad skall bli belägen.

Ideligen ser man »Fröken Sigrid», som hon genomgående benämnes, när man inte rätt och slätt säger »Fröken *själv*», på besök hos de sjuka och gamla i samhället. Hur välkommen hon är står alltid skrivet i deras ansikten och höres i tonfallen.

— Ja, se Fröken har ju inte vari hos mej på så länge, men så fick ja höra att Fröken vari sjuk, och då vart ja så glad, uttryckte sig en gumma något dunkelt, när hon ville förklara sin tillfredsställelse med att endast ett så plausibelt förhinder som sjukdom avhållit Fröken Sigrid från besök. Det skall över huvud taget vara ganska tungt vägande anledningar för att hålla Sigrid Göransson borta från hennes talrika skyddslingar. En liten blind gumma, som hon brukade gå och läsa högt för, konstaterade en gång, då en ställföreträderska skulle göra henne samma tjänst: — Se, ingen läser som Fröken Sigrid. Och tänk, att när hon hade främmande hos sig, så kom hon ändå och läste en timme ur Bibeln för mig.

I Sandvikens fattigvårdsstyrelse satt Sigrid Göransson som ledamot från 1911 till 1937 och satt där med den äran. Hennes inflytande var stort, hennes ord vägde tungt, hennes organisationsförmåga och omtanke

spände över såväl de stora uppgifterna som de små bidetaljerna, dem ingen annan observerade. I många år höllos styrelsens sammanträden oftast i Åsgården, och ett rikligt kaffebord gjorde sitt till att stämma sinnena till välvilja och effektivitet. När det nya fina ålderdomshemmet med tillhörande sjukpaviljong skulle avlösa den förutvarande provisoriska på Yttre Sandviken och den lilla stugan i Högsbo, var det Sigrid Göransson som särskilt tryckte på att det skulle bli *hem*, inte inrättning — något som också gått i vackraste uppfyllelse. För alla nya uppslag hade hon öppet öra och hjärta, hon kan över huvud taget som få gå in i andras tankar och idéer, lyssna, dryfta och föra en tanke vidare. Själv en arbeterska av stora mått, förstår hon att värdesätta andras arbete, även det enklaste.

— Ingenting sätter en så mycket värde på som när Fröken Sigrid går genom köket och hälsar, sade en gång kokerskan på ålderdomshemmet.

För ett par år sedan var fröken Göransson på brådskande hemfärd från en vistelse i Italien. Men nu begav det sig, att Sandvikens fattigvård tidigare styrt om så att en stackars epileptisk flicka fått komma in på ett hem nere i Skåne och att fröken Göransson själv varit med om att ordna denna sak. Trots sin brådska

tog hon nu vid ankomsten till hemlandet en omväg för att få hälsa på flickan och se hur hon hade det, och när tösen råkade lägga i dagen sin förtjusning över en vacker duk, som fröken Göransson inköpt i södern, skänkte hon henne den med varm hand.

Det är med dylika handlingar en god människa på sin väg genom livet lämnar spår efter sig, som ingen tid utplånar.

Sigrid Göransson har satt spår på andra områden också, bildningsarbetet i Sandviken till exempel. Även där är det i viss mån faderns och dotterns som flätas samman, men alla spåren gå i samma riktning, en positivt kulturfrämjande. Läsestuga och lånbibliotek tillkommo under brukspatronens tid, men hans dotter har på alla sätt understött dem och varit en av de ledande i arbetet. Lånbiblioteket har i år övertagits av kommunen. För trettio år sedan öppnades i Sandviken den betydelsefulla, av bruksledningen upplåtna byggnad, som fick namnet Valhalla och som fortfarande står där, inte direkt skön för nutida ögon men högt skattad av Sandvikens samhälle, vars största profana samlingslokal den i många år var, innan Folkets hus' stora samlingssal tillkom. Med en lätt travestering kan det sägas om Valhalla, att till allt och till alla förhållanden är den invigd; där ha talare av alla kulörer från

Hinke Bergegren till kyrkans prästerskap sagt vad de hade på hjärtat — när den förre talade, placerade bolagsledningen försiktigtvis en stenograf på synlig plats, så att orden i någon mån skräddes — dit ha sammankomster av skilda slag mellan ledningen och de anställda förlagts, där sammanträda Röda korset — i vars lokalkrets fröken Göransson är ordförande — och husmodersföreningen, där hållas populärföreläsningar av skilda slag, dit samlas man vid fester och högtider. Och i ledningen för Valhalla har Sigrid Göransson alltid varit med, biträtt med att välja program, kritiserat, givit goda råd.

På mångfaldiga sätt har hon för övrigt påverkat bildningsintressena. Åsgården har varit knutpunkten för desamma, och hon själv centralgestalten i många år i Sandvikens kulturliv. Kommunala bildningsutskottet, ett representantskap för Sandvikens skilda bildningsorganisationer, är hennes andes barn, och hon har ända till 1937 — då hon drog sig tillbaka från det mesta av sitt officiella arbete — stått som den ledande kraften däri. Utskottets program är gediget och mångsidigt, med tonvikten lagd på föreläsningarna och för övrigt med film, utställningar, demonstrationer, kurser och studiecirklar som betydelsefulla kuggar i det stora, lugnt och målmedvetet arbetande maskineriet.

Och utanför dessa konstitutiva bildningsåtgärder ligger ett verksamhetsområde av mindre konkret men icke förty ovanligt påtaglig karaktär, ett där det personliga umgänget är det bärande momentet. Det har i Sandviken förekommit något som kallades Onsdagsklubben och något som kallades Måndagskvällarna, och båda skola återupplivas efter ett interregnum, varunder Sigrid Göransson till följd av klen hälsa och många omsorger inte orkat uppehålla dem. Onsdagsklubben startades på initiativ av fröken Göransson 1923, bestod av 24 medlemmar och hade till ändamål att sammanföra arbetsledning och vid verket anställda kring gemensamma intressen och till diskussioner om dessa. Värdet av denna samvaro var odisputabelt, och bland diskussionsämnena kunna följande på måfå uttagna anföras som exempel: Vad är målet för samhällsutveckling i materiellt och andligt avseende? — Hur bör produktionen bäst ordnas? — Hur bör uppfostran bäst ordnas för att nå målet i andligt avseende? — Kapital, kapitalister och kapitalbildning. — Hur bäst åstadkomma samförstånd, undvika konflikter mellan arbetsgivare och arbetare? — Hur bäst skapa arbetsglädje? — Personlighet och sakkunskap kontra sammanslutningar och massvälde. — Arbetslösheten, dess

orsaker och botemedel. — Direkt eller indirekt beskattning. O. s. v.

De s. k. Måndagskvällarna hade anor från Sigrid Göranssons gamla hem. Där liksom sedan på Åsgården stodo nämnda veckodag ända från 1910 dörrarna bildligt talat på vid gavel för vem som ville stiga in där till givande diskussioner och sällskaplig samvaro. Det gick högst oformellt till vid dessa aftnar, man hade ingen ordförande, men likafullt uppehölls ordningen fullständigt, man respekterade varje talares åsikt, och ingen behövde känna sig vare sig bortkommen eller mindervärdig. Arbetare, tjänstemän, bruksledningens eget folk och ännu andra personer gingo omkring i det gästfria hemmet liksom hemma hos sig. Man studerade gemensamt lagar och förordningar, det anordnades högläsning av sociala, religiösa och allmänbildande arbeten, ibland romaner, ibland dramer, och efteråt diskuterades det lästa. Det var studiecirkelns idé, innan studiecirkeln var uppfunnen. Intresset var varmt och ärligt, samtals- och diskussionsämnena otaliga som havets sand, stämningen den bästa och förtroligaste, sämjan ypperlig trots synnerligen skiftande meningar om ett och annat. Och mitt i skaran syntes värdinnan i huset, hörande och frågande, sägande sin kloka mening rakt på sak.

På en högt belägen punkt i samhället ligger Sandvikens vackra nya kyrka. En av de flitigaste och regelbundnaste besökarna där är Sigrid Göransson. Uppvuxen bland och bärare av gamla kristna traditioner, tar hon del i församlingsarbete och kyrkligt arbete över huvud taget med en nitälskan, som inte är mindre varm för att den kanske icke uttryckes i så många ord. Under flera år var Åsgården prästgård, som fröken Göransson skämtsamt uttrycker det — unga hjälppräster i församlingen härbärgerades hos henne, från början på ärkebiskop Söderbloms förslag, vilken förmodligen var fullt på det klara med vilken kurs i praktisk kristendom värdinnan i Åsgården skulle kunna ge en ung präst. Hon har suttit i kyrkofullmäktige, och hon är alltjämt medlem av diakonirådet i Sandviken, en styrelse för det frivilliga kyrkliga arbetet, liksom hon tillhör Svenska kyrkans diakonistyrelse. Det sociala och det kyrkliga äro för Sigrid Göransson närliggande intressesfärer; Marthas hand och Marias hjärta verka lika kraftigt i och genom henne. Det är betecknande, att hon helt ansluter sig till den våren 1938 framförda tanken på ett kvinnligt predikoämbete i svenska kyrkan med speciell utbildning därför.

— Det kan behövas med tanke på söndagsskola, ungdomsverksamhet och mycket sådant, säger hon.

Och ämbetet skall också innesluta möjligheter att tala offentligt, så att dess utövare bli prästernas medhjälpare. Kvinnliga präster — det är tills vidare en känslosak mest. Låt det anstå, tills det blir ett verkligt behov.

Hon konstaterar, när hon tillfrågas, att någon som helst motsättning mellan kyrkan och Sandvikens arbetare finns inte. Kyrksamheten är inte överväldigande stor, men den är inte heller uppseendeväckande minimal. På aktningen för och lojaliteten mot prästerskapet från arbetarnas sida finns intet att anmärka. Och Sandvikens präster dela på ett sunt och kamratligt sätt arbetarnas intresse, inte minst för idrott. Till frikyrkan är förhållandet också gott. För närvarande gå även i Sandviken diskussionens vågor höga för och mot Oxford.

— Jag tror att grupprörelsen är en väg för många, säger Sigrid Göransson tankfullt. Inte minst för sådana som varken känna sig höra hemma i kyrkan eller frikyrkan. En väckelse som vi bör vara tacksamma för, inte minst vi gamla s. k. »kyrkliga», som vant oss vid att inte *tala* om religion. Vi är alltför tillknäppta, och vi behöver mycket väl denna appell för att bryta isoleringen. De för oss litet ovana formerna är ju blott skum på ytan, som vi kan se bort ifrån. Gud har många

vägar till liv och förnyelse — jag tror mig se en sådan även här; den behövs säkert just nu.

Folkets mun vittnar om Sigrid Göransson. Inte alltid har det varit lov och pris allenast; en så vittblickande och viljestark personlighet som hon kan inte räkna med att få medhåll i vått och torrt från de stora massorna, hon må sedan vilja deras väl aldrig så uppriktigt. Missuppfattad har hon blivit ibland — ett exempel må nämnas. — Tänk om man kunde få folk att lära sig att låta bli att råskala potatisen! yttrade hon en gång, kanske flera för resten. Snart nog var en alldeles ny version av denna praktiska tanke ute på flykt: — Tänk, Fröken Sigrid vill att *en ska äta potatisskal . . .!*

Men det berättas annat också. Än i dag kan man få höra förtäljas om det estetiskt föga tilltalande grön- och svartrutiga tyg, som under den stora vredens dagar befann sig bland de förnödenheter Sandvikens husmodersförening lyckats få in och skulle dela ut bland de under tygbristen lidande. Varan framkallade trots den svåra tiden knorr och betänkligheter, men den som gjorde slag i saken var Sigrid Göransson. Hon köpte av tyget och skrudade sig däri, och se'n var det visst slut med de andras grättenhet.

Flärdlöshet i det yttre har hos Sigrid Göransson varit ett så påfallande drag, att hennes Sandvikenbor inte kunnat undgå att notera det, trots att hon, när så kräves, kan uppträda representativt nog.

— Ja, utlät sig en gång en gumma, här kommer di och är så fina, så fina, men si fröken, hon kommer i en svart köfte, och den har hon havi jämt, jämt, *jämt!*

Under kristiden infann sig en gång en annan gumma hos fröken Göransson med en äkta schal den hon ville avyttra. Schalen befanns ha ett väldigt hål, men fröken Göransson var ändå böjd för affären — alltid kunde schalen duga till en kappa.

Sade schalens ägarinna hjärtligt och övertygat: — Ja, fröken kan behöve någe å *blänke opp sej me!*

Sigrid Göranssons gamla vänner hysa obegränsat höga tankar om hennes egenskap av notabel person. Ända bort i Värmland frågade för en tid sedan gamla smeder en person från Sandviken: — Lever fröken Sigrid Göransson i Sandviken än? Och när en läkare från Falun en gång anlände till Sandviken och sporde en kvinnlig urinvånare, var fröken Göransson bodde, fick han till svar ett fräsande:

— Vet han inte det? *Hon som är världsberömd!!!!*

Minst lika mycket gillande fast uttryckt på rakt motsatt sätt fanns inlagt i en replik av en gubbe på

ålderdomshemmet, som fröken Göransson var och tittade till. Gubben började en harang:

— Si, herrskaperna, di tycker nu alltid — — men avbröts tvärt av fröken Göransson: Det tycker jag visst inte — Och lika tvärt kom gubbens rappa:

— *Hon!!* Hon ä' väl inge herrskap heller!!

I de orden torde fröken Göransson med själ och hjärta instämma. Kontrastställningen herrskap—arbetare har helt enkelt aldrig existerat för henne. Sådant var otänkbart med den uppfattning som rådde i hennes föräldrahem.

— Min farfar, säger fröken Göransson, brukade säga: arbetarna är samhällets medborgare. Det var radikalt sagt på 70-talet. Men så har jag alltid känt det. Vi sitter bildligt talat vid samma bord. Det gjorde jag även i praktiken som barn redan — vi brukade äta plättar i arbetarhemmen. Min far bildade 1873 den första föreningen för nytta och nöje för verkets arbetare och tjänstemän. En gång i månaden samlades man till samkväm, föreläsning, musik och dans. Och min mor brukade berätta, att det var alltid stor spänning hemma, om hon eller jungfrun skulle gå på samkvämet, för en av dem måste ju vara hemma hos oss barn. Ja, *så* gick det till i mitt hem.

Nej, herrskapsställning och världsberömdhet är nå-

got som Sigrid Göransson frågar lika litet efter som utvärtes ting att »blänka upp sig» med. Men den ställning och den berömdhet av vida högre kvalitet, som hon likvisst besitter, kan hon icke avhända sig. Tusentals människors tacksamhet och kärlek äger hon oreserverat, och samhällsbyggare, reformator, fostrare och människovän äro ord som åtminstone i någon mån täcka hennes livsgärning.

GÖSTA FORSSELL

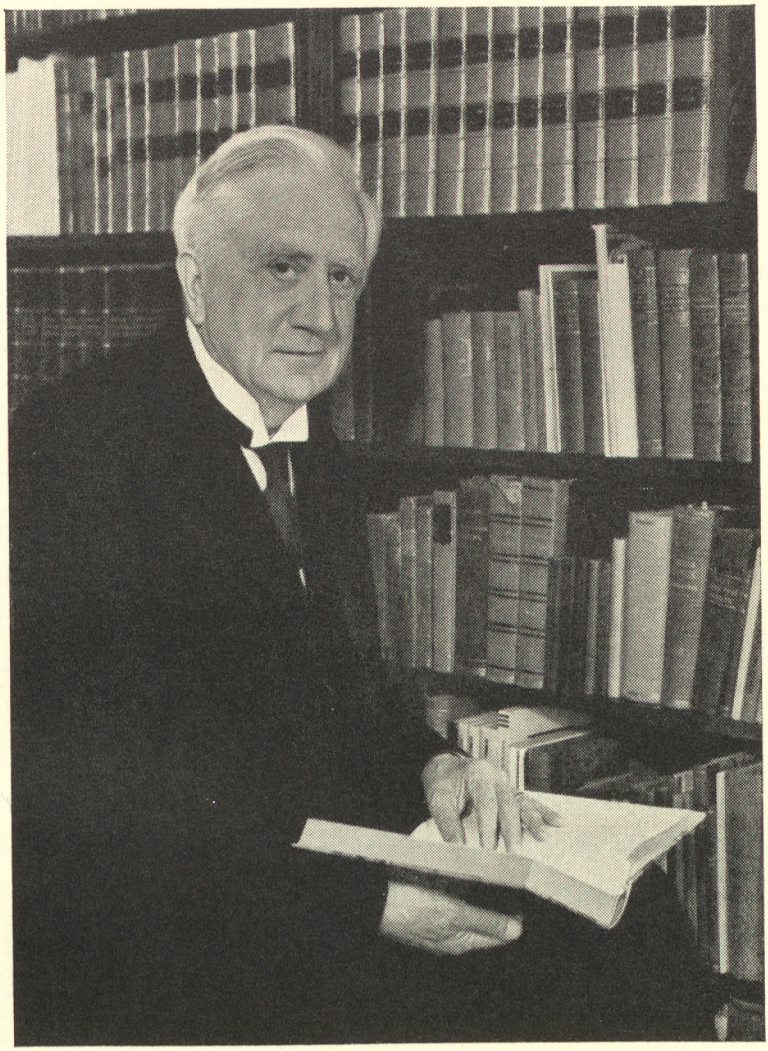

GÖSTA FORSSELL

GÖSTA FORSSELL

Om det på kung Gustafs 80-årsdag den 16 juni 1938 fanns en enda människa, som vid sidan av dagens jubilar mäktade ådraga sig massornas uppmärksamhet, till och med under en kort stund fascinera dem, var det den resliga gestalt, som på Stadion äntrade talarstolen mitt emot kungliga tribunen och med stark och myndig stämma samlade hela svenska folkets känslor av kärlek, vördnad och beundran för den åldrige monarken i ett formfulländat tal, där varje mening var en fullgången tanke och en länk i ett väl övertänkt och imponerande sammanhang. Professor Gösta Forssells tal på Stadion den dagen skänkte, kan man säga, hela nationen stämma och tunga i en sällsynt representativ hyllningsakt. I sitt tal hyllade han landets 80-årige monark bland annat för dennes fäderneärvda intresse för den vetenskapliga odlingen, och det var i samband därmed, som talaren, själv en av de främste bland svenska forskare, fällde följande, av högtalarna utöver landet burna ord om forskningens väsen och ändamål:

»Att forska är att söka sanningen; att granska, hur

naturen själv löser de problem, som uppställa sig för människan.

Att kunna ställa frågor till naturen och avlyssna dess svar, att rådfråga naturen, det är människosläktets höga privilegium. Genom forskning, det vill säga genom geniala människors förmåga att lyssna till naturens röst, ha vi förvärvat de kunskaper och färdigheter och de medel, genom vilka den mänskliga kulturen blivit uppbyggd.»

När Gösta Forssell var en liten pys, hade han alldeles klart för sig, att han skulle bli doktor, när han blev stor.

— Vad ska du ge dina patienter för något då? undrade hans mamma.

— Jo, jag ska ge dem medicin *som hjälper,* svarade pysen.

Det blev den vuxne mannen givet att i storartade former få förverkliga gossens käcka löfte. Men hans mor kanske hade sina stunder av betänksamhet dessförinnan för hans skull. Hon var en djup natur, en tänkande människa, vilkens håg och intressen buro bort mot böcker och vetande, medan livets och hemmets omsorger däremot anvisade henne andra vägar, dem hon plikttroget följde. Vaknade man om natten, berättar sonen, satt hon där böjd över klädhögen, lap-

pande och stoppande. Om sonen Gösta drömde hon många mödrars dröm: att få se honom som präst. För hennes skull läste han också teologi första sommaren efter studentexamen. Men det bar emot. En annan prästtjänst hägrade, och han följde den kallelsen.

I sitt tal för statsmakterna och medicinalstyrelsen vid invigningen av Konung Gustaf V:s jubileumsklinik den 11 juni 1938 nämnde professor Forssell i något sammanhang sin härstamning från »bönder, krigare och präster». Blandningen är inte den sämsta, och en blick uppåt det Forssellska stamträdet inger en känsla av solid svensk trygghet. Släkten härstammar från Järvsö socken i Hälsingland, där dess medlemmar sedan slutet av 1500-talet led efter led innehaft ett hemman, Mårtensgården, som allt fortfarande går i arv inom en gren av släkten. Den förste, som antog namnet Forssell, var soldaten Olof Jonsson vid Arbrå kompani av Hälsinge regemente, som gick ut i kriget 1712 och stred under Magnus Stenbock. Han dog av sjukdom i lägret utanför Tönningen samma år. Ett par månader efter hans död födde hans hustru, rustmästardottern Kerstin Hansdotter, sonen Hans. Hans Olofsson Forssell var den förste av släkten, som kämpade sig fram på den lärda banan. Han avled som komminister i Delsbo 1773.

Budet om faderns död kom till skolan i Hudiksvall, där hans två söner gingo, och pysarna fingo besked om att nu skulle de hem, ty det var inte råd att hålla dem i skolan mer. Men den yngre, 8-åringen, förklarade, att far förbjudit honom lämna skolan, förrän han gått ut den, och därför tänkte han stanna. Så blev det; den äldre brodern gav sig av hem, men den yngre blev kvar, knogade och läste, hade »matdagar» i staden och drog sig någorlunda, säkerligen ofta med nöd, fram år efter år, begav sig sedan gående till fots ned till Uppsala och tog fatt på studierna där, livnärande sig med att ge lektioner och städa studentrum. Han hade det begripligtvis inte för fett, men det hindrade inte, att han ändå kunde hjälpa sin fattiga mor ekonomiskt under studietiden. Och sin hembygd återsåg han inte, förrän han kunde vända dit som färdig docent i matematik. Av denna sällsynt viljestarka och begåvade ungdom blev det med tiden professorn i matematik vid Karlbergs krigsakademi, riksdagsmannen och prosten i Östervåla, hovpredikanten Olof Hansson Forssell, författare till de vid alla läroverk i Sverige och Finland under ett halvt århundrade nyttjade läroböckerna i algebra och aritmetik. Hans porträtt hänger på väggen i sonsonsonen Gösta Forssells hem i Djursholm — ett ståtligt huvud av den hälsingska allmoge-

aristokratiska typ, för vilken bland andra Nathan Söderblom var en så magnifik representant. Och som ett apropå kan från hans och broderns skolgång i Hudiksvall erinras om de betyg de båda pojkarna fingo — i ett särtryck ur »Acta till Hudiksvalls läroverks historia» om »Olof H:son Forssell och Hudiksvalls läroverk» står en från examen våren 1771 daterande »Förtekning på Discentes in Classe Secunda, deras egenskaper och framsteg». Och här finner man rörande Johan och Olof Forssell i kolumnen »Ingenium» betyget: »ingenia et memoria felicissima», i kolumnen »Diligentia» betyget: »Maxima» samt under »Progressiones» betyget: »Besynnerlige». Vilket sistnämnda givetvis inte är att fatta i nutida bemärkelse utan i betydelsen utomordentliga, uppseendeväckande.

För att i detta sammanhang också nämna något om professor Forssells möderne, var hans morfar en till Sverige inflyttad tysk industriman av gammal hannoveransk släkt. Han hette Christian Friedrich Trahn och rådde om Torskogs bruk nära Kungälv. Mormodern hette Leffler och var syster till professorerna Gösta Mittag Lefflers och Fritz Läfflers far.

Olof Hansson Forssells son var också matematiker och lektor vid Gävle gymnasium, men han sysslade med mångahanda ting för övrigt, bland annat var han

boktryckare och tryckte Fjellstedts bibel, vidare var han homeopat, och hans gamla medicinlåda står i Medicinska museet, dit skänkt av sonsonen Gösta Forssell. Och till sist slutade fil. dr Carl Ad. Forssell som prost och kyrkoherde i Stora Mellösa församling av Strängnäs stift. Bland hans barn voro presidenten i kammarkollegium, ledamoten av riksdagens första kammare statsrådet Hans Forssell och intendenten Abraham Forssell, professor Gösta Forssells fader.

Ännu mer mångfrestare än sin far hade Abraham Forssell, när han mätt av år skildes hädan i början av 1937, bakom sig ett mycket skiftande livsverk, där han omsatt sin inom jordbruksekonomi och jordbrukspolitik rika erfarenhet i en mångfald tjänster, praktiska värv och uppdrag av växlande art och omfattning. Det var medan han beklädde posten som direktör vid Vassbo lantbruksskola intill Ornäs, som äldste sonen Gösta föddes. Syskonkretsen växte med åren, till slut stodo nio barn, sju söner och två döttrar, kring »fader Abraham», som för dem inte bara var fadern utan tillika den otroligt mångorienterade läraren. Han hade ett fenomenalt minne och kunde faktiskt handleda sin barnaskara i alla skolans ämnen — utom matematik. Pojkarna Forssells kamrater samlades med förtjusning i hemmet, och där ordnades diskussionsaftnar mellan

blivande ingenjörer, medicinare, naturvetare m. fl., med värden i huset som centrum.

— Med undantag för teologiska fakulteten hade vi ett formligt universitet i huset, säger professor Forssell. Och så plockas det fram ett i dubbel mening festligt dokument, den av dr Gustaf Neander författade bordsvisa, som på melodien till »Tre trallande jäntor» sjöngs på professor Forssells 50-årsdag den 2 mars 1926, och som mycket levande illustrerar en illuster familjekrets, när den blommade som praktfullast. Visan börjar med äldste sonens ankomst till »fader Abrahams» tält. När pilten gläntat på hövdingens tältdörr och presenterat sig som ett skott av hans stam och fadern på sonens vältalighet konstaterat den obestridliga släktskapen, fortsätter visan:

De satte sig neder att forska,
den märklige pilt och hans far.
Av livets olösliga gåtor
fanns snart ej en endaste kvar.
Men plötsligt pilten ler
och emot dörren ser
och säger: »Fader Abraham,
jag tror vi blivit fler».

Båd piltar och mör kom att glänta
på Abrahams tältdörr, och si,
snart satt runt omkring patriarken
en vetenskapsakademi.
Det fanns ej flabb och spring
i denna höga ring.
Där läskade man själarna
med doktorala ting.

Den äldste, ett stycke Napoleon,
han delade rollerna ut:
»Du kan taga Teknis, min gosse,
och du tar ett koinstitut.
Ty vi ska bli profeter
i alla fakulteter
och bräcka Holmgrens och Petréns
och allt vad de nu heter».

Att ej illojalt konkurrera
och bröderna onödigt bry
för egen del täcktes han skapa
en vetenskap alldeles ny.
Om ej i sådant mått
familjehänsyn rått,
Gud vet, var radiologin
nu skulle hava stått.

Och så vidare. Det där med familjehänsynen, som skulle föranlett sonen och brodern Gösta Forssell att kreera radiologien som »en vetenskap alldeles ny», får ju fattas som ett extra luftsprång av författarens pegas. Men nog kunde man med skäl fråga sig, var radiologien skulle stått, om inte det inträffat, som professor Forssell själv i sitt svarstal till professor Elis Berven vid jubileumsklinikens invigning sommaren 1938 uttryckte med följande ord:

»Redan i min ungdom greps jag av den nya strålvetenskapens trollmakt. Men under årens lopp fängslades jag ännu mer av de lidande människorna, som sökte strålarnas hjälp. Större delen av mitt liv har därför ägnats åt att i Sverige söka bygga upp en god radiologisk sjukvård.»

Enklare och mera anspråkslöst kan icke det stora skeende framställas, som med Gösta Forssell som ledare brutit mark för den medicinska radiologien i vårt land och skaffat Sverige en lysande förgrundsställning bland alla världens länder på detta område. Men han kan också behandla förloppet utförligare. Han kan berätta om sitt inträde i radiologiens tjänst vid den allra första specialinstitutionen för röntgenbehandling här i landet, dr Tor Stenbecks, i en liten butikslokal vid Mästersamuelsgatan inrymda röntgeninsti-

tut, där den 23-årige Gösta Forssell 1899 hamnade som amanuens, och där han satt varje dag mellan 9 och 2 och behandlade lupus, hudkräfta och reumatism till ett honorar av 25 öre behandlingen, för att sedan arbeta om eftermiddagarna och nätterna på anatomisalen och på mellanstunder hinna med att skriva en bok om handledens rörelser. Så kan han berätta om hur han 1902 efter avlagd med. kand.-examen kom till Uppsala och där fick ta hand om professor Lennanders lilla röntgenlaboratorium, där det på den tiden tog en halv timme att fotografera en lunga. Vidare hur han 1906 återvände till Stockholm och fick plats vid Serafimerlasarettets kirurgiska röntgenavdelning, som förfogade över ett utrymme av sammanlagt 45 kvadratmeter, och där en enda röntgentransformator betjänade alla apparaterna i rummet, medan korridoren fick tjäna som väntrum för både sängliggande och uppegående patienter — de förra ofta burna in i röntgenrummet av doktorn och hans biträde, vilka tillika med en amanuens utgjorde hela personalen.

Så kan professorn vidare skildra det första stora steget till en bättre sakernas ordning — öppnandet 1910 av den första radioterapeutiska kliniken, Radiumhemmet, i en hyresvåning vid Scheelegatan — han är därvid mycket angelägen om att betona professor John

Bergs betydelsefulla insats i dess tillkomst. John Berg, chefen för Serafimerlasarettets kirurgiska klinik, hade nämligen liksom den unge röntgenologen Forssell till fullo insett, att strålbehandlingen, som vid denna tid mer och mer börjat användas för elakartade svulster, nödvändigt krävde en egen, för vetenskapligt studium av strålverkningarna rustad klinik för att nå en tillfredsställande utveckling.

Och utvecklingen kom mycket riktigt i gång, och det i en utsträckning, som man då, för ett drygt kvartssekel sedan, knappast kunnat drömma om — jo, Gösta Forssell inte bara drömde därom, han kände den på förhand nära nog i detalj till och med, ty till hans utrustning hör en intuition, ett förutseende, som är geniet eget. Han visste från första början med osviklig klarsyn, hur Radiumhemmet skulle planeras och byggas, och nu påbörjades under hans ledning detta organisationsarbete, som under årens lopp skulle anta jätteformat och som år 1938 stod fullbordat för våra ögon. Den ena milstolpen efter den andra passerades. En av dem nådde man 1913. Det såg illa ut för Radiumhemmet, som ju de första åren helt och hållet levde på frivilliga gåvor, hopbragta genom överläkarens — dr Forssells — enastående förmåga att tigga pengar samt genom insiktsfulla donatorers intresse för saken.

Men nu var kassan länsad, och man levde på hoppet om eventuellt handtag från Forsgrénska fonden. Stadsfullmäktiges beredningsutskott bebådade sin avsikt att komma och bese Radiumhemmet, och hemmets energiska föreståndarinna, syster Alma Wallengren, lyckades per telefon uppdriva en hel rad lyckligt läkta patienter, som skulle infinna sig i och för demonstrering. Ett av de allra finaste fallen visade sig emellertid oanträffbart, hur hon än ansträngde sig för att leta reda på mannen. Men mitt under demonstrationen nästa dag, medan de botades skara tågade förbi stadsfullmäktige, vem uppenbarar sig om inte just mannen i fråga. Han företeddes för gästerna, och fallet väckte vederbörlig beundran. Efteråt sade dr Forssell till föreståndarinnan: — Tur att syster fick tag i honom!

Hon upplyste om att hon inte alls fått tag i honom, och när man frågade den värdefulle, hur i all världen han kommit dit just då, kom det överraskande svaret, att han »känt på sig» att han skulle gå till hemmet och därför gått dit.

Då sade Hemmets överläkare med segervisst tonfall: — N u får vi pengarna från fonden!

Och det fick man också. 500 000 kronor!

År 1916 var en annan milstolpe — då flyttade Radiumhemmet upp på Söder, in i Schartaus handels-

instituts övergivna lokaler i Fjällgatan 23. Åren gingo, arbetet växte, utrymmena blevo katastrofalt otillräckliga, och behovet att med universitetssjukhuset för forskningens skull återförena Radiumhemmet — som för länge sedan hunnit bli en institution med världsrykte och en vallfartsort för radiologer från hela världen — gjorde sig allt kännbarare. Nästa milstolpe: 1928 beslöts nationalinsamlingen till konung Gustafs 70-årsdag, och konungen å sin sida tillkännagav sin avsikt att använda gåvan till en jubileumsfond för kräftsjukdomarnas bekämpande.

Som för att bekräfta sanningen i det engelska ordstävet: »it never rains but it pours» hände sig samma år, dels att riksdagen fattade beslut om Karolinska sjukhusets anläggande på Norrbackaområdet med bland annat en radioterapeutisk klinik, dels att Andra internationella radiologkongressen församlades i Stockholm och därunder fick bevittna en defilering av över etthundra vid Radiumhemmet botade cancerpatienter, en tilldragelse som professor Forssell betecknar som betydelsefull för radioterapiens utveckling i många länder.

Mannen bakom verket hade hela tiden vuxit med det. Buden voro en gång i världen många på den unge lovande medicinaren Gösta Forssell. Professor Lennan-

der ville ha honom till kirurg, och hans medicinprofessor hade sina egna planer på honom. När Forssell, redan tidigt fascinerad av strålarna, beslöt ägna sig åt detta då jämförelsevis okända gebit, blev snopenheten stor och allmän. En kamrat sade: — Vi trodde du var begåvad, och så går du och blir *lasarettsfotograf!* — Termen är betecknande för tidens uppfattning om röntgendiagnostikens betydelse.

Länge var man även på ledande läkarhåll skeptisk mot strålterapien. — Nog är röntgen bra att bota vårtor med, fast litet dyrt blir det ju, menade professor Rovsing i Köpenhamn. En vacker dag hamnade så en av hans kolleger och bästa vänner med en inoperabel svulst hos Gösta Forssell i Stockholm. Då sade Rovsing: — Botar du honom, så sträcker jag vapen. — Patienten behandlades, en stor och långvarig förbättring inträdde, och professor Rovsing blev en av de ivrigaste främjarna av röntgenterapien i Danmark.

I Sverige står Gösta Forssell i närvarande stund som den i hela världen mest kände och frejdade bland svenska läkare, en monumentalgestalt, som överallt väcker obetingad vördnad och beundran, en föregångsman med lärjungar i de flesta länder, som ha honom att tacka för rön och uppslag, hjälp och nya impulser. Redan vid hans 50-årsdag för tolv år sedan tog sig

denna beundran uttryck i en festskrift i form av tvenne band av den av honom år 1921 grundade och än i dag redigerade Acta Radiologica, vari icke mindre än 120 lärjungar och vänner över hela världen skrivit sina bidrag. Att den nyssnämnda radiologkongressen 1928 hölls i Sveriges huvudstad, var en direkt honnör för den radiologiska vetenskapens store svenske pionjär och främjare, mannen med de världsvida perspektiven och den överlägsna organisationsförmågan. Det hör till saken, att nämnda kongress anses icke ha haft sin like i fråga om suverän planläggning och utformning.

Forssells stora radiologiska organisationsplan har gått ut på att centralisera radioterapien till ett fåtal väl utrustade avdelningar med förstklassig personal och dito hjälpmedel samt med stöd av patologiska och fysiska avdelningar. Denna sistnämnda insikt, den om behovet av samverkan med patologer och fysiker, hör till kapitlet om professor Forssells ganska vidunderliga klarsynthet; han var nämligen på det klara med den saken för tjugu år se'n — nu tillämpas systemet i en mängd länder ute i världen. Själv har han för Sveriges vidkommande lagt upp planen med tre huvudcentraler för radiologisk behandling. Den i Stockholm, för norra och mellersta Sverige, är den

nu vid Karolinska sjukhuset fullbordade, och de båda i Göteborg för västra och i Lund för södra Sverige äro beslutade, och ritningarna föreligga. Ett livsverk och ett nationalverk av oöverskådlig betydelse har nått sin fullbordan.

Ett av de vackraste kapitlen i professor Forssells fackmannaverksamhet handlar om hans förhållande till lärjungar och kolleger. Ytterst road av undervisning, är han en fostrare och lärare av Guds nåde, men i det ögonblick han ser, att en av hans lärjungar kan stå på egna ben, är han omedelbart redo att överlämna arbetet åt honom utan tanke på egen ära eller vinning. Allt efter som han lyckats föra radiologien till en självständig ställning och fastslå vikten av specialutbildade läkarkrafter inom densamma, har han också med fast otrolig ihärdighet trollat fram platser åt sina lärjungar. I skrivande stund finns det röntgenavdelningar med specialutbildade chefer vid ett 50-tal svenska lasarett. Med varmt intresse följer han var och en av sina forna disciplar, gläds åt deras framgångar och fortsätter att gagna dem i den mån han kan. Med yttersta grundlighet har han alltid granskat deras skrifter och avhandlingar, inte bara ur saklig utan även ur stilistisk synpunkt; formens klarhet och tankens skärpa stå för honom som något nästan lika väsentligt

som den fackmässiga vederhäftigheten. En osjälviskhet utan vank bär upp hans förhållande till sin lärjungeskara, och »allas vår fader» kallas han också av dem, liksom hans ständigt öppna hem för dem utgör »fadershuset». Att han är Medicinska föreningens inspektor och deltar i alla sammankomster som den yngste och gladaste av de närvarande samt, överdådig festtalare som han är, gläder alla med sina spirituella anföranden, kan också nämnas i detta sammanhang. Hans kärlek till ungdomen har även förmått honom att åtaga sig inspektoratet vid sitt och sina bröders gamla läroverk, Norra latin, där han i våras, trots sin övermänskliga arbetsbörda, ändå med glatt mod lade sig i selen för att skaffa ett eget sommarhem för de pojkars räkning, som av olika skäl eljest måst tillbringa ferierna i staden.

En ansenlig del av sin verksamhet under de senaste decennierna har professor Forssell, såsom medlem av olika kommittéer, ägnat åt förverkligandet av Karolinarnas »enhetstanke»: att på en plats sammanföra Karolinska institutets kliniker och teoretiska institutioner till intimt samarbete i medicinens tjänst.

Det vill till en arbetsförmåga av professor Forssells mått för att vid sidan av egen praktik och de senare årens stora organisatoriska uppgifter även hinna med

en självständig vetenskaplig gärning. Två stora specialområden har han emellertid ägnat mångåriga forskningar, dels digestionskanalens slemhinna och dess rörelser, dels varaktigheten av läkningen vid strålbehandlingen av elakartade svulster. Det är hans forskningar på det sistnämnda gebitet, som ligga till grund för Radiumhemmets framgång och internationella anseende. På det förstnämnda ämnesområdet har han gjort nya och betydelsefulla upptäckter, vilka i korthet gå ut på att matsmältningskanalens slemhinna besitter en egen rörelsemekanism, som in i minsta detalj reglerar matsmältningsarbetet.

Fackmännen, forskarna, myndigheterna känna bäst organisatorn, banbrytaren, vetenskapsmannen Gösta Forssell, den som denna artikel hittills handlat om. Men bakom dem står en skara på många tusenden ur folkets djupa led, som kanske inte ha så noga reda på alla dessa märkvärdigheter, men som veta och vittna ett och detsamma: »Jag var sjuk, och han botade mig». *Läkaren* Gösta Forssell, det är ännu ett blad, fullskrivet med ädel skrift, som vändes i denna ovanligt sköna och innehållsrika livsbok — kanske det skönaste av dem alla. Ty allt vad fordringar man ställer på den idealiske läkaren, allt det hart när övermänskliga man väntar av honom i form av tålamod, personligt in-

tresse, hjärtats värme, intuitionens slagruta — allt tycks han vara utrustad med. Hör kolleger och patienter yttra sig om honom — det är ständigt samma karakteristiska vittnesbörd:

— Han ger sig så god tid med en. Om också väntrummet sitter fullt med folk, så är det som om han bara existerade för den ende han just har under behandling. I samma ögonblick han slår sig ned hos patienten, ser han med dennes ögon, känner med honom och dröjer hos honom, han må vara aldrig så jäktad, tills patienten blivit fullt till freds och lugn. Han tycks *aldrig* ha bråttom. Han räcker till för alla på ett underbart sätt. Den store forskaren och ledaren är borta, kvar är den makalöst förtroendeingivande läkaren, som lever med den sjuke i hans bekymmer och oro. Han skämtar gärna, och hans leende kan komma det sorgnaste ansikte att lysa upp. Ofta leder han samtalet in på helt andra områden, bort från sjukdom och ledsamheter in på sådant, som kan fängsla patientens intresse. Luften blir lättare att andas i hans närhet. Hoppet återvänder.

Alldeles som sig bör, avtecknar sig denna nobla svenska läkargestalt mot bakgrunden av ett ljust och lyckligt hemliv. Man glömmer inte lätt professor Forssells vackra, harmoniska hem, när man fått förmånen

att besöka det. Dess gästfrihet är känd. Hans hustru är icke blott en intagande och representativ värdinna, hon har också i alla år varit sin mans trofasta arbetskamrat och sekreterare, språkkunnig och mångsidigt bildad som hon är. Om värden vet man, att han är lycklig far och morfar med två gifta döttrar och två söner i skolåldern — det var den yngste av dem som en gång i världen, förtvivlad över att så sällan få råom sin strängt upptagne far, undrade, om han kunde få ett »sammanträde» med honom för att på det viset få råka honom. Man vet vidare, att någon så kallad hobby har professorn varken tid eller lust att hålla sig med, men att han bevarat sin kärlek till filosofi från sin tidiga ungdom och betraktar de stora filosoferna som världens skalder och Schopenhauer som den störste av dem. Varenda kväll läser han några sidor i ett filosofiskt verk, innan den korta nattvilan börjar — numer dock något längre tilltagen än förr, då han årsvis nöjde sig med fyra, fem timmars sömn. Sin vana att på eftermiddagen gå till vila mellan lakan någon timme har han fortfarande kvar — därefter börjar »den andra arbetsdagen».

Om lyckan är god, så får man kanske kasta en blick i professor Forssells fotografialbum, där han avslöjar sig som en skicklig amatörfotograf. I dessa album sti-

ger en till mötes en hel strålande lycklig familjevärld, förevigad inte minst på Starbo, den lilla vackra bergsmansgården från 1600-talet nära Smedjebacken, omgiven av skog, sjö och berg, som professor Forssell köpte 1926, och där han tillbringar ljuvliga sommarveckor i umgänge med naturen, böcker och människor — han har fotograferat praktfulla folktyper därifrån under en dalahimmel med ovanligt skickligt fångade molnformationer. Men under en stockholmsk — eller djursholmsk — hösthimmel med flödande septembersol i trädgården börjar nu professorn tala om ting, som ligga hans hjärta nära. Först utfärdar han radikalt underbetyg åt den moderna storstaden.

— Storstaden är ett oting, säger han. Jag älskar Stockholm lidelsefullt, men det har fördärvats av bilar, jäkt och trängsel. Det är alldeles på tok att bygga hus i höjden på en liten yta, inte minst med tanke på luftbombardemang. Och vad blir det av barnens lekplatser? För mina barns skull har jag med svidande hjärta lämnat staden. Det borde aldrig finnas en skola inne i själva sta'n. Lägg skolorna liksom sjukhusen i periferien, bygg banor i stjärnsystem, som kan dras ut hur långt som helst. Och skaffa gröna fläckar i staden! Tänka sig, att för den snöda Mammons skull göra Konradsbergsparken till hyreskvarter. Den borde i sin

helhet ha blivit ett reservat, alldeles som Gärdet, som skulle`varit en stadens lunga.

Och så kommer professorn in på skolfrågor. — Bort med de stora klasserna, säger han, där eleverna inte kan bli behandlade som individer. Och så är det för mycket detaljer i undervisningen. Läroboken borde typografiskt uppställas så, att det viktigaste föll i ögonen, det skulle ge bättre resultat både i språk och historia och andra ämnen. Och så försummar man de systematiska repetitionerna — jag läser ju själv med mina pojkar, och hör jag tillbaka på det de lärde sig för en sju, åtta lektioner sedan, är det som om de aldrig hört talas om det. Var fjärde eller femte lektion borde systematiskt ägnas åt repetition av det senast genomgångna, och det man inte lär sig på det viset är inte värt att läras. Det viktigaste är att skolungdomen får lära sig skilja på huvudsak och bisak — vid universiteten blir det ändå att börja från början igen. Och studentexamen — bråka inte med den, och dela inte upp den i en rad tentamina sista terminen. Låt bli att skapa en högskola i skolan, skapa hellre tillräcklig underbyggnad i ämnena och koppla av dem etappvis de sista åren.

Inför de forskare, som med Carl von Linné fått »koxa in» i Skaparens verkstad och blivit delaktiga

av naturens hemligheter, böjer man sig ovillkorligen i vördnad och beundran. Och detta ännu mer, när deras vetande ytterligare fullkomnat dem i ödmjukhet inför kallet och kärlek till lidande medmänniskor, så som skett med den svenske märkesman, som grundat den svenska radiologiska forskningen och utformat den svenska radiologiska sjukvården. Hans herravälde över strålarnas sällsamma brödraskap och hemmastaddhet på deras svårutforskade banor ge anledning till att med tacksamhet besinna de gamla orden ur Syraks bok, som Lunds medicinska fakultet präglat i sitt sigill:

DEUS CREAVIT MEDICUM.

ELSA BESKOW

ELSA BESKOW

ELSA BESKOW

»Det var en gång en liten stad, och i den staden fanns en liten gata, och vid den gatan låg ett litet gult hus, och i det lilla huset bodde tre systrar: Tant Grön, Tant Brun och Tant Gredelin.»

Jag bläddrar på måfå i hopen av bilderböcker och sagoböcker som flyta över det stora bordet framför mig. Bordet står på en stor, gammaldags öppen veranda, som springer ut rätt bland trädtopparna, man sitter mitt ute i en härlig naturpark, orörd och fri, fåglarna vimla bland träden, ibland dimper en talgoxe som en gulsvart blixt ned på verandaräcket, där en vänlig hand nyss lagt ut en rad godbitar åt honom, och borta i trädgrenarna ränna ekorrarna med graciöst bågnande plymsvansar. Solen skiner över fåglarna, träden, himlen och alla sagoböckerna på bordet samt över henne, som skrivit dem och som sitter och ser ut över den vackra Djursholmsnaturen från sin veranda i Viktor Rydbergs forna hem: husfrun på Ekeliden, Natanael Beskows maka, fru Elsa Beskow, sagoberät-

terskan och sagotecknerskan, hon som under det senaste halvseklet riktat det unga Sveriges fantasi med något bland det älskligaste och samtidigt mest hurtigt friska i sagoromantik, som skapats i detta land. När man sitter och ser hennes väldiga produktion under de flydda åren torna upp sig på bordet framför en, och i vilken bok man än väljer ser hennes förtjusande sagovärld öppna sig med älvor och tomtar, djur och blommor och mitt i alltsammans små människobarn, allt återgivet med en realism som inte har det minsta av sentimentalitet i sig, kan man bara häpna över den makalösa fantasi, som under ett helt människoliv hållits frisk och flödande, alldeles som ett källsprång som hemlighetsfullt och outtömligt porlar fram i dagsljuset djupt nerifrån jordens innandömen och evigt ungt och glittrande vederkvicker och överlever släkte efter släkte. De äro nu gamla och vuxna människor, vilka som barn fördjupade sig i »Sagan om den lilla lilla gumman», dåvarande fröken Elsa Maartmans första bilderbok, som kom ut 1897, samma år hon gifte sig med den unge teologen och konstnären Natanael Beskow. Och även de som upplevde hennes första Sagbok julen 1915, ha nu, tjugutre år efteråt, nått mogen ålder. Men ända från det hon började förverkliga sin vid 7 års ålder klart fattade livsuppgift att rita och teckna

för barn, har Elsa Beskow härskat över detta lands yngsta små på ett sätt som det varit få barnförfattare förunnat. Riktig mamma är hon till fem söner — ett sjätte barn berövades henne i tidiga år — men en verklig sagomoder är hon för, ja, man kan nog lugnt säga hundratusende svenska småttingar.

Den nyssnämnda 7-åringen, som redan vid denna föga framskridna ålder fått klart för sig sitt blivande levnadskall, hette som sagt Maartman i tillnamn, hade till pappa en norsk affärsman, bördig från Flekkefjord på västkusten, och till mamma en svenska, Augusta Fahlstedt, den ena av tre dugande systrar, av vilka de två andra, Bertha och den bekanta författarinnan Amalia Fahlstedt, startade en liten förberedande småskola på Östermalm, där lilla Elsa och hennes bror voro de första eleverna. Hon fick ytterligare fyra systrar, och när Elsa själv var femton år och gick i Whitlockska skolan, miste de sex barnen sin far. Då slog man sig ihop, fru Maartman med sina barn, sina två systrar och sin broder, Eugen Fahlstedt, den kände lexikografen och sedermera medarbetaren i Nordisk familjebok, till en hel familjekrets, där Eugen Fahlstedt på ett kärleksfullt självuppoffrande sätt åtog sig familjefaderns roll.

— Mammor hade vi barn egentligen tre stycken,

mostrarna medräknade, säger fru Beskow, när hon för besökaren berättar om sina minnen, och Ellen Key, som var vår nära vän, brukade säga att »flickorna Maartman är inte uppfostrade, de är *uppmostrade*».

Det var en familjeidyll, men den avtecknade sig ingalunda mot någon bakgrund av detta livets goda i mera materiell bemärkelse, tvärtom var det ganska trånga levnadsvillkor, under vilka syskonen Maartman växte upp, och unga Elsa tog ansvarsmedvetet och bokstavligt sin Mats ur skolan, slutade i Whitlockska och gick in på Tekniska skolan för att fortast möjligt bli i stånd att försörja sig på sitt drömda yrke: att rita böcker för barn. Hon arbetade, knogade och stod i, gjorde handarbeten som såldes på Bikupan, ritade omslag till nothäften åt stadens musikförläggare och nådde 20-årig liksom med yttersta fingerspetsen fram till målet; då fick hon nämligen för första gången rita i jultidningen Jultomten — det var på fru Amanda Hammarlunds tid. Samtidigt bedrev hon undervisning; hennes forna skolföreståndarinna Anna Whitlock, som hade sina egna idéer om teckning liksom om mycket annat, ville ha teckningsundervisningen lagd efter nya metoder och önskade avgjort ett fjärmande från de evinnerliga gamla gipserna m. m. I sin unga före detta elev mötte hon en uppfattning befryndad med sin egen,

och Elsa Maartmans elever fingo rita efter naturen och komponera mönster, allt fritt och på egen hand utan den gamla vanliga slentrianen.

När Elsa Maartman var nitton år, korsades hennes och den unge Natanel Beskows vägar för första gången. Det blev en fyraårig förlovning, framtiden tedde sig något oviss för de båda unga — Elsa Maartmans fästman hade nämligen sedan lång tid tillbaka brottats med sin dragning till prästens och missionärens kall å ena sidan, sina konstnärsböjelser å den andra. Efter förlovningen for han tillbaka till Uppsala och tog sin examen, men avstod från att låta prästviga sig. De båda ungdomarna förtröstade på ungdoms vis på framtiden, karriär var det sista någon av dem tänkte på för sin egen eller den andras del. Och som det brukar gå för *kallets* människor, när de vänta i tro och förbidan, kom kallelsen en dag till Natanael Beskow. Det behövdes en predikant på Djursholm, och några av samhällets ledande personligheter, bland dem särskilt Ernst Beckman, kastade sina ögon på honom. Småningom ordnades saken, det blev gudstjänster i Djursholms slott och en årslön av 1.000 kr. att börja med, efter ett år ville man ha honom till rektor vid Djursholms skola. Litet längre fram upplät Viktor Rydbergs änka sitt och sin framlidne

makes hem, Ekeliden, för dem — »hon tyckte visst att Natanael särskilt passade att bo här», säger fru Beskow.

År 1897 hade de gift sig. Vid det laget var redan fru Beskow i full gång med sin konstnärliga produktion för barnens räkning, och samma år hon gifte sig hade hon, som ovan nämnts, släppt ut »Sagan om den lilla lilla gumman», som hon för resten hört sin mormor berätta. Den visade sig slå riktigt bra an, så att förlaget ville ha mer i samma genre. Denna genre var kanske inte alldeles ny, säger fru Beskow, både Ottilia Adelborg och Jenny Nyström hade hunnit före henne med liknande ting, men hur det var, så fanns det gott rum även för den unga nybörjarinnan.

Hon fortsatte med »Barnen på Solbacka», som också tilltalade den unga publiken, och så kom den stora dundersuccén 1901. Den inleddes med dessa rader:

I skogen gick Putte med korgar två;
han tänkte han skulle dem fulla få
av blåbär och lingon så rara.
Det skall bli namnsdagspresent åt mor,
och därför är Puttes iver stor.
Men var kan väl bärena vara?

Med andra ord, det var »Puttes äventyr i blåbärsskogen», som gick upp som en sol över landets berättelse- och äventyrshungriga yngsta befolkning, och som med ens lät sin författarinna och tecknerska slå igenom hos nämnda befolkning och dess belåtna mammor samt blev tusende och åter tusende småttingars sönderlästa älsklingsbok. Än i dag upplever Putte framgångar i form av nya upplagor, både i Sverige och utrikes, i Amerika heter han Buddy och är högt uppburen även där. Hans ursprungliga modell var fru Beskows äldste son, den då 2-årige Stig.

Det är knappt, att Elsa Beskow kan hålla reda på alla sina barnböcker under årens lopp, och undra på det, när man har en tjugufem stycken sådana bakom sig, förutom de roliga målarhäftena »Vill du måla?», som hon från början gav ut för att hjälpa moster Bertha att sysselsätta hennes kindergartenbarn i Whitlockska, och som även de torde uppgå till ett par dussin, alltid utsläppta i handeln två och två, ett svårare och ett lättare. Det var bland dem ett par ungdomar stod och valde i en bokhandel här om året, när författarinnan själv slog sig i språk med dem och frågade, vem som skrivit dem. Jo, Elsa Beskow.

— Ja, det är jag, det.

Två par ögon riktades, bräddade av tvivelsjuka, mot den talande. Så kom det med ett obeskrivligt »försök inte»-tonfall:

— Ä — ähh!

— Jag måtte inte alls i deras ögon ha sett tillräckligt sagotantsaktig ut, skrattar fru Beskow, som med humoristisk förtjusning berättat episoden.

Annars fattas det ingenting i hennes unga läsekrets' tillgivenhet. Talrika brev, både svenska och utländska, vittna om hur älskad och uppskattad hon är. Man skriver och ber om fortsättning på den eller den boken, man tackar för allt roligt man fått genom hennes penna och pensel — allt i rörande barnsliga, trohjärtade ordalag. Och ibland kommer det egna reflexioner också som anknyta till det lästa.

»Jag *vet*, att Tomtebobarnen bor här ute i Mörbyskogen», skrev en liten tös en gång till fru Beskow.

Det kan nog hända de göra, men annars såg Elsa Beskow Tomtebobarnens bostad på helt annat håll — det var en håla någonstans borta i Västmanlands bergslag, som fascinerade henne, och det är den som blev förebild till hennes Tomtebo, varom hon skriver:

Djupt under tallens rötter en tomte har sitt bo,
där bor han med sin gumma i skogens tysta ro,
och fyra barn de hava så lustiga och små
i stora röda mössor med vita prickar på.

— Mina egna barn stod modell till Tomtebobarnen, säger fru Beskow. Men annars var huvudsaken *detaljerna*, massor av klara, påtagliga detaljer, för att allt skulle bli så levande och naturligt som möjligt. Jag lade ned ett enormt arbete på att teckna mossan, lavarna, barken på trädstammarna o. s. v. Ty just alla dessa tusentals små detaljer älskar barnen. Jag ville ha det att riktigt dofta barr av skogsbilderna, och riktiga stora landskap hann jag ju aldrig måla, därför fick jag formligen måla ut min egen djupa kärlek till skogen och mossan i »Tomtebobarnen».

Det är sant vad hon säger — man kan sitta en lång stund framför tavlorna i »Tomtebobarnen», »Solägget» och många andra av Elsa Beskows böcker och bara fördjupa sig i det ändlösa vimlet av smådetaljer, som tillsammantagna bilda en miljö så fulländat träffad och så alltigenom sann och äkta, att man känner sig *hemma* där, vare sig det är en doftande blomsteräng, ett mörkt skogssnår, en liten stadsgata eller en

prydlig rumsinteriör. Det står en Majanthemum bifolium vid sidan av »solägget» på en tavla i boken med sistnämnda titel — den är så levande, att man ville plocka den, och just sådan skall den vara och skall allt vara, som ritas och målas åt smått folk. Elsa Beskow fattar med överlägsen intuition deras behov och önskemål därvidlag. Till och med de små motiven hon ibland brukar placera i hörnen av ramarna kring textsidorna i sina böcker äro gjorda med en omsorg, som skulle kunna kallas utstuderad, kärleksfullt utstuderad.

— Det är obeskrivligt roligt att arbeta med bilderböcker, säger Elsa Beskow, och hennes vackra, moderliga ansikte strålar vid blotta tanken. Faktiskt är det ett rent nöje för mig personligen att syssla därmed — jag tänker inte enbart på barnen. Det har hänt, att jag sagt nej till många andra beställningar för att i ro få fortsätta med detta slags arbete, som fängslar mig så. Jag har ju även illustrerat barnböcker, som andra skrivit — jag har t. ex. gjort teckningarna till Anna Maria Roos' »Gräshoppans visor» och en gång gjorde jag till Alice Tegnérs födelsedag akvareller till tolv av hennes mest kända visor — de utgavs sedan jämte visorna i bilderboken »Mors lilla Olle», som senare följdes av »Borgmästar Munte». Ja, så har vi bilderna till Jeanna Oterdahls »Blommornas bok», och så ritade

jag bilder till den av Andersens sagor, som jag mest hållit av som barn, nämligen »Tummelisa». Men bäst går det ju, när man får göra både text och bilder själv. Vad bilderböckerna angår, *ser* jag bilderna för mig, innan jag utför dem — sagor och vers bubblar upp ur det undermedvetna, jag kan inte säga hur, ibland tycker jag det nästan är för tokigt, att en vuxen människa kan komma på så'na idéer.

— »Blomsterfesten i täppan» till exempel, fortsätter hon och bläddrar i denna förtjusande bok, en symfoni av sommar, blomster och spelande, älsklig solskensfantasi — idén till den fick jag en gång, när jag stod på en blommande äng i Bergslagen och formligen tyckte jag hörde blommorna ropa till mig: *rita oss!!!* Ja, jag vet, hur vanligt det blivit att klä ut småttingar till blommor liknande dem i mina böcker. Men jag ska tala om, att redan på 90-talet gav Walter Crane ut sin mästerliga »Flora's Feast» med teckningar och akvareller, och direkt inspirerad därav gjorde Ottilia Adelborg sitt »Blomsteralfabet». Först därefter kom jag med mina illustrationer till »Blommornas bok» och så denna »Blomsterfesten i täppan».

Jag bläddrar i »Blomsterfesten», medan värdinnan letar bland de andra böckerna. Vilken fantasi bara detta, att låta täppans blomherrskap vara värdfolk för

ängsblommor och krukväxter, medan köksväxterna passa upp och spärra vägen för ogräsens uppnosiga hord. Vilken lysande förmåga av personifiering, när författarinnan-tecknerskan skapar drottning Ros, fru Nyckelblomster med nyckelknippan husfruaktigt vid bältet, fru Kastanjeblom, som drömmer om sina ståtliga riddersmän till söner men vemodigt anar, att

när de i höstglans rida ut,
hon längesedan blommat slut,

vidare fru Nässla med häxansikte och kutig trollpackrygg, fröknarna Pelargonia, den förnäma fru Fuchsia, lilla runda fru Myrten och baronerna Kejsarkrona och Löjtnantshjärta, riddar Iris och junker Svärdslilja. Och hur otroligt skickligt utnyttjar inte konstnärinnan varje blommas, varje växts konstruktion för att gestalta den som människa — vilket övermått av poetisk fyndighet lägger hon inte i dagen, när hon klär fröknarna Syrén och Kaprifol och de knixande små kammartärnorna Tusensköna, eller när hon gör en magnifik Stuartskrage åt fru Pensé av blommans praktfulla kronblad och låter de små handfallna flickorna Tricolor stå och gapa på den fina tanten, eller när hon gör en brynjeklädd krigare av tisteln och en riktig buspojke av unga herr

Kardborre. Det är geniet som bara öser omkring sig av sin outtömliga rikedom, och det är kärleken till allt levande, allt ungt, vänt och älskligt som på samma sätt slösar med vackra infall och värmande impulser. Man formligen värmer sig vid den glimt av den eviga Lågan, som utgör Elsa Beskows konstnärskap.

— »Gnäll-Måns», säger fru Beskow och drar fram en annan bok, var en moralisk bok för småbarn, och moralisk-pedagogisk var också historien om »Pelles nya kläder» och hur han själv fick knoga sig fram till att få dem. Ja, så har jag gjort »Olles skidfärd» om pojken som gick på skidor och kom till Kung Vinters slott och mötte Gumman Tö o. s. v. I »Hattstugan» får barnen själva fylla i enkla rim här och där, då tror de att de kan rimma, och det är förfärligt tilltalande. Min sonhustru, fru Zita Beskow, gift med min son Bo, konstnären, har översatt den och även andra av mina böcker till engelska och lyckats riktigt bra med det. Så har vi »Sagan om den nyfikna abborren» och den mycket omtyckta om »Tant Grön, Tant Brun och Tant Gredelin». Den sistnämnda skrev jag under världskrigets dagar, mitt under det ransoneringen knep till som värst — jag minns så väl, när jag gjorde den här bilden — och fru Beskow vänder bladen och får upp den sista tavlan, där tanterna och Herr Blå och Peter och Lotta

och lilla hunden Prick sitta kring kaffebordet, som dignar under fat med bullar och kringlor och kakor. — Ute i världen var det död och brand, hemma hade man ont om maten, och mitt i detta satt jag och ritade denna idyll, säger Elsa Beskow, det var ett slags flykt från verkligheten, om jag så får säga.

»Lasse liten i trädgården», »Landet Långt Härifrån» och »Lillebrors Segelfärd» äro också bland böckerna i solskenet på fru Beskows veranda, men nu kommer hon in på att tala om sina sagböcker. — Jag hade tre gånger om fått pris för sagor jag skickat in anonymt till pristävlingar, säger hon, däribland »Kungens finaste ros», som stod i Jultomten. Då tyckte jag, att jag kanske rent av kunde våga mig på att framträda med eget namn som sagboksförfattare, helst som en hel del av mina idéer inte direkt lämpade sig för bilderböcker. Min första sagbok skrev jag i sängen under ett besvärligt anfall av ischias, och den kom ut julen 1915 och efterföljdes sedermera av »Muntergök», »Bubbelemuck», »Farmors lapptäcke» — där farmor sitter och berättar en saga om varje lapp i täcket — »Kistan på herrgårdsvinden» och »Farmor och Fjunlätt».

— Vad jag har velat är att nå kontakt med barnen, säger fru Beskow. Och det har jag också fått. Jag tycker som så, att barndomen, den har man ju med

sig hela livet igenom som ett minne — antingen är den en ljus trädgård, eller också släpar man på den som en tung börda. Jag ville ge barnen ljusa minnen från barndomen att ta med sig, och att skapa ljusa intryck i barnasinnen, det är också en uppgift. Därför har det, som från första början för mig var mera en försörjningsfråga, för länge sedan övergått till att bli ett kall.

Hennes tid är fylld till brädden av uppgifter; där är författar- och konstnärskapet, där äro plikterna i hemmet, där äro makens internationella förbindelser, som föra åtskilliga främlingar till hemmet. Där äro också vänskapsförbindelserna med andra djursholmsfamiljer, och där äro ungdomsvännerna från Teknis, Märta Måås-Fjetterström, Gerda Sprinchorn, Annie Frykholm, som fortfarande träffas ibland. Barnen, sönerna, ha lämnat föräldrahemmet, men kontakten är innerlig med dem, och barnbarnen äro Elsa Beskows nya modeller och hennes hjärtas klenoder. Ibland blir det resor av — en gång för några år sedan tillbragte makarna Beskow en oförgätlig månad i Det heliga landet och besökte då tillika Syrien och Egypten, Armenien och Grekland samt dröjde i Rom, Florens, Assisi och på andra minnesrika och stämningsmättade platser. I Norge har hon flera släktingar som kunna räkna på hennes besök. I Valamo kloster fann Elsa Beskow

en munk sysselsatt med att lära sig svenska ur hennes i samarbete med Herman Siegvald utgivna tre delars läsebok »Vill du läsa?» Det var ju en stimulerande upptäckt, men ännu mer stimulerande var själva arbetet med denna läsebok, som roat författarinnan obeskrivligt, och som haft en succès pyramidal över hela landet. Den är strikt barnpsykologiskt upplagd och har, som sagt, blivit en pedagogisk fullträff.

Timmarna ha gått, medan Elsa Beskow berättat om sitt arbete, fåglarna kretsat kring verandans stolpar och solen flyttat sig från trädtopp till trädtopp. Luften har höstens höghet och sommarens värme — något av detsamma ligger över Elsa Beskows egen gestalt, hårets silveraktiga skimmer över det friska, ungdomliga ansiktet med de klara ögonens varma ro. Det finns människor som måste räknas som Vår Herres gåvor till deras land — dit hör för Sveriges vidkommande Ekelidens själfulla husfru, hon som skänkt de svenska barnen förmågan att genom sagans underbara glasögon se sitt land, dess natur, dess blommor, dess djur och människor, och som betänkt vikten av att i livets tidiga morgontimmar låta i deras ögon ljuda de godhetens, skönhetens och glädjens rena toner, som sedan skola få allt svårare att bryta sig igenom livets bittra disharmonier.

I svensk journalistik har Märta Lindqvist länge stått i förgrunden. Den blygsamma signatur hon en gång valde, *Quelqu'une*, har blivit ett av våra mest bekanta och uppskattade »märken», synligt under artiklar av det mest skiftande innehåll: reportage, kritik och kåseri. Den schwungfulla, i bästa mening journalistiska stilen i *Quelqu'unes* artiklar har gett form åt ett innehåll som på en gång utmärkts av objektivitet och temperament. I förmågan att i snabba, precisa linjer teckna en miljö och en stämning har denna journalistik alltid röjt en rent litterär kvalitet.

Märta Lindqvist har under sitt journalistiska arbete kommit i beröring med otaliga människor av alla stånd och villkor och av många nationaliteter. Det har utvecklat henne till en fin och säker människokännare. Utan förutfattade meningar, med förståelse och välvilja har hon upptäckt det essentiella hos de människor hon skildrat. Denna människoskildringens svåra konst har emellertid hos Märta Lindqvist aldrig nått högre än i de under senaste året tecknade porträtt av kända män och kvinnor, vilka hon samlat under titeln *Människor*. Här presenterar hon med slående likhet och rik nyansering ett avsnitt av vår svenska samtid i dess mest representativa framträdande. Då genren icke är så vanlig hos oss — svenskarna äro, påstås det, i allmänhet dåliga psykologer — kan man endast glädja sig åt att den i denna bok fått en så förträfflig företrädare.

Så kommer essäsamlingen *Människor* att ge läsaren icke blott en rad intima porträtt av namnkunnigt svenskt folk, utan även en starkt intresseväckande och sympatisk bild av en utmärkt författarinna och journalist.

Aktiebolaget Skoglunds Bokförlag

Pris kr. 8:50, inb. kr. 12:50

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBL.